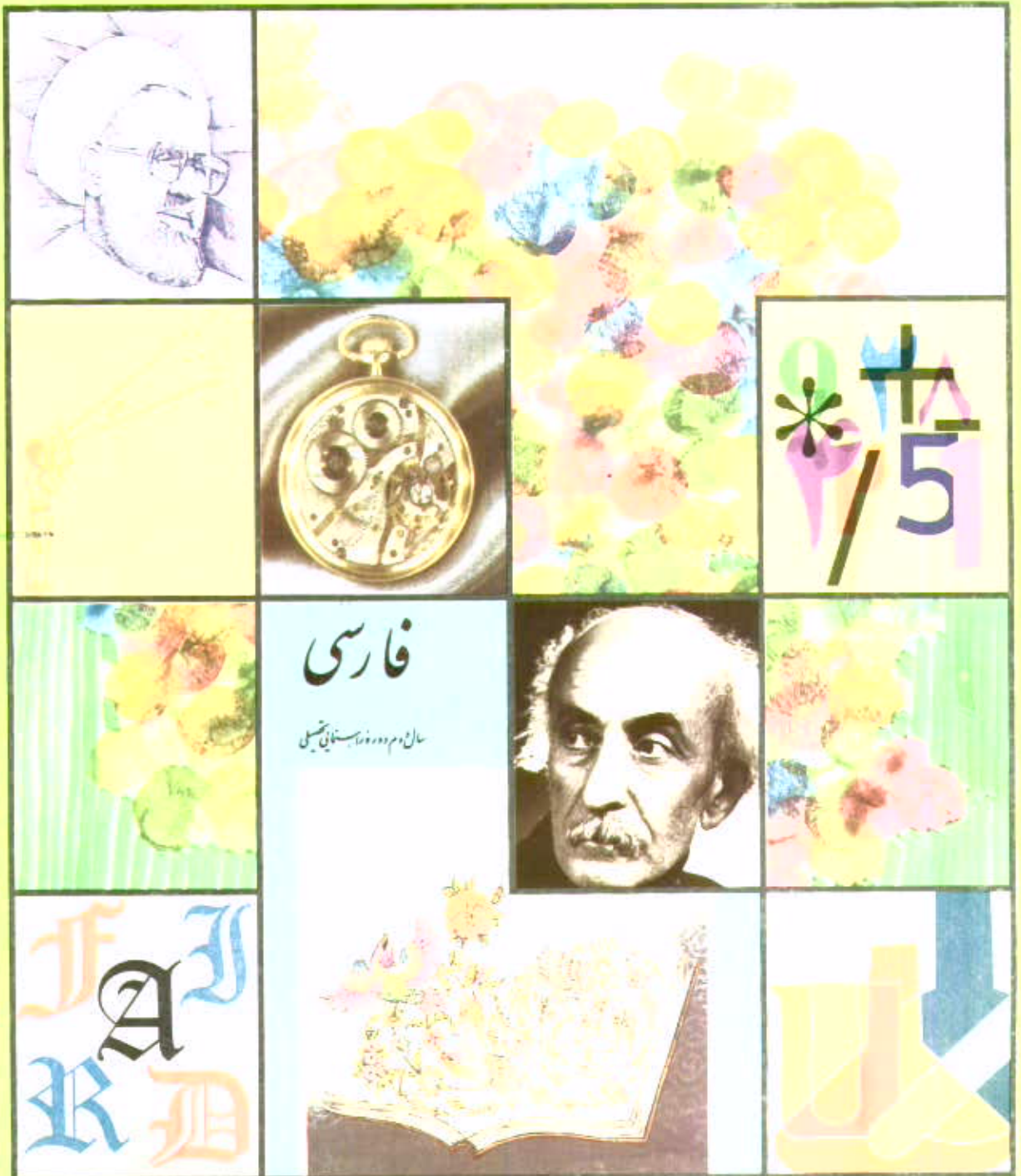

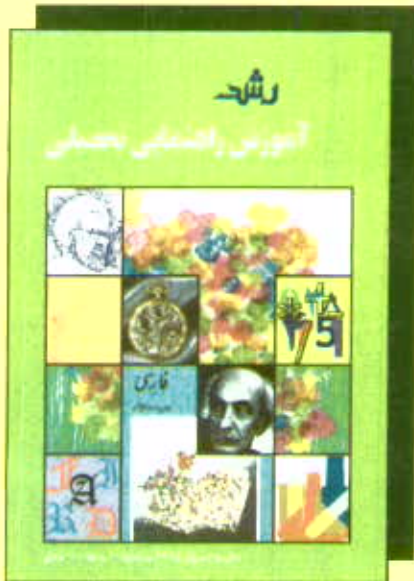
رشد

آموزش راهنمایی تحصیلی

فارسی

سال دوم دبستان

رشده آموزش راهنمایی تحصیلی

سال سوم - بهار ۱۳۷۵ - شماره مسلسل ۱۰

نشریه گروه راهنمایی تحصیلی دفتر برنامه ریزی و تالیف کتابهای درسی

مدیر مسئول: محمد سعود ایوبطالی

سر دبیر: جعفر ربانی

تولید: دفتر چاپ و توزیع کتابهای درسی

صفحه آرا: محمد برسانی

طرح جلد: فرید فرخنده گیس

ناظر چاپ: محمد گسری

نشان مجله: تهران - اندیشه ایرانشهر شمالی - دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی: صندوق پستی ۳۶۳ - ۱۵۸۵۵ تلفن سردبیری ۴ - ۸۴۹۲۶۲ دختی ۳۷۲ و ۸۴۲۰۲۴
نشان مرکز توزیع: تهران - حاده اعمی - خیابان سازمان آب - پست متری خورسند - تلفن ۷۷۳۱۹۲ - ۷۷۵۱۱

۳	..... سر مقاله
۴	..... آشنایی با شعر نیمايي ..... محمد کاظم کاظمي
۱۳	..... راههای فعال کردن درس آشنا ..... حسن دو لفقاری
۲۰	..... وظایف ما در آموزش دینی ..... ناصر باهر
۲۷	..... حرمت کلام الله (قسمت دوم) ..... جعفر ربانی
۳۱	..... مسائلی برای حل ..... غلامرضا عسجدی
۳۴	..... چرا معلم ریاضی نسیم! ..... غلامرضا عسجدی
۳۵	..... ستارگان بخت خود را بشمارید ..... ترجمه محمد کریم الدینی
۳۸	..... ساختن یک آزمایشگاه بسیار آسان است ..... ترجمه محمد کریم الدینی
۴۲	..... نهر و تاریخ او ..... مسعود جو دیان
۴۷	..... روش آموزش تاریخ در دوره راهنمایی تحصیلی (قسمت دوم) ..... نصرالله صالحی
۵۲	..... روشهای علمی تعیین طول و عرض جغرافیایی ..... مهدی حویبه
۵۶	..... گزارش یک تدریس ..... ایران حاجی بی
۶۱	..... اهداف آموزش بخش طراحی و تقاضای درس هنر دوم راهنمایی ..... حسن سرفقی
۶۵	..... معرفی کتاب

مجله رشده آموزش راهنمایی سه شماره در سال تحصیلی به منظور اعتدالی دانش دبیران دوره راهنمایی تحصیلی و دانشجویان مراکز تربیت معلم و سایر علاقه‌مندان منتشر می‌شود. نویسندگان و پژوهشگران، مدیران، دبیران و مربیان علاقه‌مند می‌توانند مقالات خود را برای چاپ در اختیار این مجله بگذارند. مطالب ارسالی باید بر یک روی کاغذ و یا خط خوانا نوشته شود. مشخصات دقیق نویسنده و میزان تحصیلات و تجربه و آدرس وی در مقاله درج نشود. مقالات ترجمه شده با مقاله اصلی همراه باشند. منابع مقاله در پایین آن ذکر شود. مجله در رد، قبول، ویرایش و تلخیص مقالات رسیده آزاد است. مقالات رد شده عودت داده نمی‌شود. مقالات درج شده الزاماً مابین نظر گروه آموزش راهنمایی تحصیلی و سردبیری مجله نیست.

سرسالته

اساس عالم بر تربیت انسان است، انسان عصاره همه موجودات است و فشرده تمام عالم است و انبیا آمده اند برای اینکه این عصاره بالقوه را بالفعل کنند و انسان یک موجودی الهی شود که تمام صفات حق تعالی در اوست و جلوه گاه نور مقدس حق تعالی است^۱.

امام خمینی

این مجله تنها مجله در میان مجلات رشد تحصیلی است که به دوره راهنمایی تحصیلی اختصاص یافته است. در حالی که می دانیم نیاز معلمان ما در این دوره به یک مجله پُر برگ و پربار بیش از این است. بویژه که دوره راهنمایی علاوه بر تنوع دروس نسبت به دوره قبل، مسائل و مشکلات خاص خود را دارد و آن وارد شدن دانش آموزان به دوره نوجوانی است. امیدواریم شرایط و امکانات به گونه ای فراهم شود که مجلاتی ارزشمند و پرمحتوی در زمینه های مختلف در اختیار دبیران و دست اندرکاران دوره راهنمایی قرار گیرد. با اینحال همین به اصطلاح «آب باریکه» هم غنیمت است و دعا کنیم که خشک نشود.

محدودیت صفحات مجله و طولانی بودن زمان انتشار اجزای علمی دهد که در آن از همه مسائل مورد نیاز صحبت شود و بپید اولویت ها را در نظر داشت. شناسایی این اولویت ها خودکاری مشکل است و نیاز به تشریک مساعی شما و مدیران و دبیران دارد. پس هر چه بیشتر ما از نظرات شما آگاه شویم بر تنوع و غنای مجله خواهیم افزود.

هدف اولیه این مجله هدفی آموزشی و تحصیلی بوده است و اینکه در هر شماره مقالاتی در باب موضوعات گوناگون درسی دوره راهنمایی داشته باشد ولی این امر مانع از آن نیست که به مسائل دیگری چون مسائلی پرورشی، آموزش های ویژه به دانش آموزان ویژه، دانش افزایی معلمان، شناخت دبیران موفق، معرفی مدارس موفق و... بپردازیم. ما در شماره های اخیر سعی کرده ایم مقالاتی در این باب ها داشته باشیم ولی آن را کافی نمی دانیم و در آینده انشاءالله بر آنها خواهیم افزود.

۱۲ اردیبهشت سالروز شهادت معلم بزرگ اخلاق و اندیشه معاصر استاد مرتضی مطهری و نیز هفته بزرگداشت مقام معلم است. این هفته را به شما همکاران ارجمند تبریک عرض می کنیم و به این مناسبت پایان کلام را نیز چون آغاز آن، اختصاص می دهیم به سخنی از امام خمینی که در آن بادی است از پاره تن و حاصل عمر خود استاد مطهری:

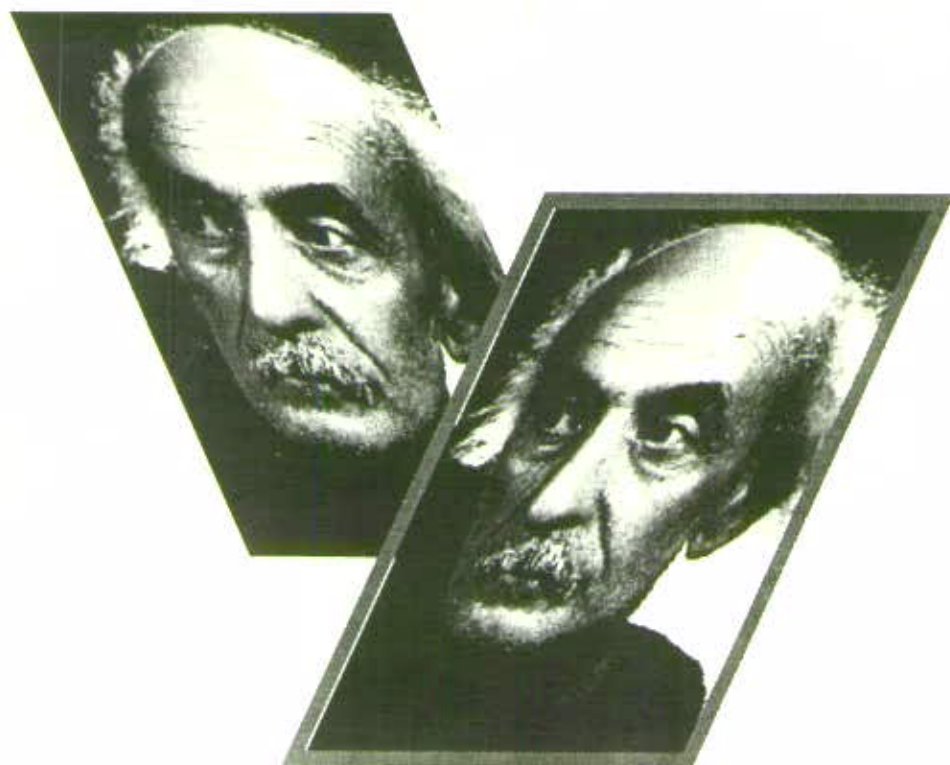
اگر بخواهید خدمتگزار اسلام باشید، خدمتگزار ملت اسلامی باشید و اسیر در دست ابر قدرت ها و آنها که پیوند با ابر قدرت ها دارند نباشید باید دانشگاه و فیضیه در رأس برنامه های تحصیلی شان برنامه اخلاقی و برنامه های تهذیبی باشد تا فرآورده های آنها امثال مرحوم مطهری رَحِمَهُ اللهُ را به جامعه تسلیم کند^۲.

سر دبیر

^۱ هر دو: این عبارات از کتاب «آین انقلاب اسلامی» از نشرات مؤسسه

مفید و نشر آثار امام خمینی استنباط شده است.

آشنایی با شعر نیمایی

محمد کاظم کاظمی
عضو کانون شاعران خراسان

شعر نو محصول تحولات اجتماعی و فکری جامعه در عصر حاضر است و مبدع آن شاعری است با نام علی اسفندیاری، متخلص به نیمایوشیح^۱. این شاعر پس از سرودن آثار زیادی بسا قالبهای قدیم شعر فارسی، در اوایل قرن چهاردهم هجری در شعرهایی که به جامعه ادبی ارائه کرد قالبی تازه را معرفی نمود که بعداً قالب نیمایی نام گرفت. البته قبل از نیمایوشیح هم کسانی تجربه‌هایی داشته‌اند که فرمی شبیه کار او دارد اما بنای اصلی این قالب، به صورت مدون و همراه با کلیه خصوصیات هنری، به وسیله او پی‌ریزی شده و تمام و کمال یافته است.

شعر معاصر، پس از ابداع قالب نیمایی سیر از تغییر و تحسین بدور نبوده و ما شاهد ابداع قالبهای دیگری نیز مثل شعر آزاد و شعر سپید بوده‌ایم که گاهی منتقدین، مجموعه همه اینها را با عنوان کلی «شعر نو» بررسی می‌کنند. شعر نو، بحث انگیزترین موضوع در شعر سده اخیر فارسی بوده و موافقان و مخالفان غیرمنحسبی داشته است. یکی از عوامل این مخالفتها نازکی این پدیده بوده

در شماره گذشته وعده دادیم مباحثی را در زمینه شعر نو یا نیمایی برای شما در مجله بیاوریم. از آنجا که هر گونه مطلبی در این زمینه باید جنبه آموزشی داشته باشد تا راهنمای دبیران ادبیات دوره راهنمایی در شناخت این سبک شعر قرار گیرد، بهتر دیدیم مطلب مورد نظر را از مجموعه سه جلدی «روزنه»، که کانون شاعران و نویسندگان امور تربیتی خراسان و به انگیزه آموزش شعر منتشر کرده است، انتخاب و به شما تقدیم کنیم. گفتنی است که این انتخاب با نظر و موافقت مؤلف محترم انجام گرفته و به همین سبب از ایشان سپاسگزاریم.

چون ذهنیت کهنه فطرتاً در برابر فرمهای تازه و مخالف عادت، نوعی جنبه گیری دارد. اما در کنار این عامل، عدم شناخت نسبت به راه و رسم نیما را نیز می توان در ایجاد این واکنشها سهیم دانست. این عدم شناخت، دو جانبه بوده یعنی همه عده ای از مخالفین، بدون عور و تعمق در پیشنهادهای نیما یوشیج و بدون درک مقتضیات زمان شعر نو را کاملاً مخالف با سنت شعری ما دانستند و هم عده ای از طرفداران نیما، با ناآگاهی نسبت به ظرایف این شیوه، به خلق آثاری بی ارزش و بی محتوا پرداختند و به این ترتیب، علاوه بر این که خودشان توانستند شعری قابل قبول و قابل اعتنا به جامعه ادبی ارائه کنند، باعث تشدید و اکتش مخالفان نیز شدند.

ما قصد داریم ضمن بیان برخی از علل پیدایش شعر نو، مشخصات صوری و بیانی شعر نیمایی را تا حدی که بتوان به ضابطه و قانون درآورد بیان کنیم بدون این که قصد رد و انکار همه میراث ادبی ارزشمند گذشته و یا قصد تأیید هر چه را که به اسم شعر نو سروده می شود داشته باشیم. آنچه از قواعد و مشخصات شعر نیمایی در این جا می آید بر پایه آثار نیما یوشیج و بعضی پیروان او و نیز نظریات مهدی احوان ثالث (م. امید) در کتاب بدعتها و بدایع نیما یوشیج است.

مشخصات موسیقایی شعر کلاسیک

قاعده‌آلوده‌ما با قالبهای مختلف شعر کلاسیک مثل غزل، مثنوی، قصیده، رباعی و... آشناست. در این قالبها، این دو اصل کلی همواره رعایت می شود:

۱- تساوی وزنی مصرعها:

در این قالبها تفاوتی است که همه مصرعهای شعر، از نظر وزن کاملاً یکسان و معادل باشند و شاعر نمی تواند مثلاً در شعری که با وزن «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» شروع کرده مصرعی با وزن «مفعول مفاعله مفاعله» و یا «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» بیورد چون اینها از نظر تعداد و ترتیب هجدها کاملاً معادل اولی نیستند.

۲- ترتیب خاص قافیه ها:

در یک شعر کلاسیک - در هر قالبی که باشد - قافیه ها با نظم و ترتیب خاص و از پیش تعیین شده ای تکرار می شوند و شاعر اجازه تحطی از این نظم و ترتیب را ندارد. برای مثال، بیایم چند بیت از یک شعر کلاسیک را بررسی

کنیم: غزلی از حسن حسینی با عنوان «استخیز روح»:

در وجود هم فشرده می شدیم
زنده می شدیم و مرده می شدیم
گرم و پرتوان به سوی بی نشان
روی تخت باد برده می شدیم
نبض زندگی زبانه می کشید
فارغ از جهان مرده می شدیم
... روح ما فرشته بود اگر چه، باز
از زمینیان شمرده می شدیم
آسمان دوباره می ستاندمان
سوی اصل خویش برده می شدیم ...

همه مصرعهای این شعر بر وزن «فاعلن مفاعلن مفاعلن» است و اگر گاهی اختلافی هم رخ می دهد در حد یک هجای کوتاه در آخر مصرع است که می دایم تأثیر چشمگیری در وزن ندارد. علاوه بر این، همه مصرعهای دوم بیتها نیز بلا استثنا، همقافیه و همدیف با اولین مصرع شعرند: فشرده می شدیم، مرده می شدیم، برده می شدیم و...

در همه شعرهای کلاسیک، این تساوی وزنی مصرعها و نظم خاص قافیه ها را می توان یافت - البته به استثنای دو قالب مستزاد و بحر طویل که از نظر وزن، شکل خاص خودشان را دارند - این دو ویژگی چون نظم و بافت ساده و در عین حال، زیبایی به شعر می بخشند از قدیم مورد توجه و قبول شاعران ما بوده و اصولی نخلف ناپذیر تلفی می شده است تا حدی که حتی امروز هم برخی، شعریت کلام را وابسته به همین دو ویژگی می دانند و هر چه را که خارج از محدوده این قوانین باشد از قلمرو شعر خارج می دانند.

این باور، به وسبب نیما یوشیج به زیر سؤال رفت یعنی او با آثارش در صدد القاء این فکر به جامعه شعری برآمد که شعر بودن کلام، در مساوی بودن مصرعها و مرتب بودن قافیه های آن نیست بلکه چیزهای دیگری هستند که وجودشان، برای ایجاد شعر کافی است. به شرح پیشنهادهای نیما یوشیج، بعداً خواهیم رسید، فعلاً خوب است پاره ای از مشکلاتی را که در اثر رعایت آن دو اصل، دامنگیر بعضی شاعران کلاسیک سرا می شود نشان دهیم تا انگیزه ایجاد شعر نو، روشنتر شود.

در هر شعری، معمولاً رابطه بین جملات و مصرعها این است که هر جمله، در یک مصرع یا یک بیت گنجانده می شود به صورتی که با رسیدن به پایان جمله، به پایان مصرع هم رسیده ایم و

می توانیم توفقی کوتاه داشته باشیم. برای نمونه این بیتها را از یک مثنوی محمدرضا عبدالملکیان می توانید ببینید:

دلی داشتم، شانه بر شانه رفت
دریغا که خورشید این خانه، رفت
دریغا، از آن شور شیرین، دریغ
از این جا از این داغ سنگین، دریغ
از این جا که غم روی غم می رود
و اندوه و دریا، به هم می رود
از این جا که کوه است و پژواک غم
و جنگل که سر برده در لاک غم
از این جا که از دیده خون می رود
و ماتم، ستون در ستون می رود...

می بینید که این رابطه بین جمله ها و مصرعها حفظ شده و تساوی مصرعها در این شعر ایجاد مشکل نکرده چون طول جمله ها برابر بوده است. حالا فرض کنیم شاعری بخواهد در شعرش جمله ای بیاورد که با طول مصرع، همخوانی نداشته باشد یعنی نه آن را بتوان در یک مصرع گنجاند و نه در یک بیت. در این صورت است که قید تساوی مصرعها، مسأله ساز می شود. مثلاً در این غزل، شاعر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» را اختیار کرده یا شانه ها و طبعاً ناچار است همه مصرعها را برابر هم بیاورد. در دو بیت او گل غزل، مشکل خاصی از این ناحیه رخ نداده:

صدای آشنا امشب به گوش جان نمی آید
نوا می عرق دیگر از این بستان نمی آید
مگر آن پیر ربانی سفر سوی جنان کرده
که آوای دل انگیزش به گوش جان نمی آید
و نی در بیت بعدی، شاعر می خواهد بگوید:

بنال ای دل که بی شمع وجود او
دلی شادان به جمع ما نمی آید.

و در این حد، جمله کامل است اما مسأله این جاست که هر دو مصرع، کوتاهتر از حد لازمند یعنی هر کدام، دو اوزده هجا دارند. پس شاعر، برای حفظ تساوی این مصرعها باقیه شعر، می آید و دو قید «در این محفل» و «در این سامان» را به مصرعها اضافه کرده و می گوید:

بنال ای دل در این محفل که بی شمع وجود او
دلی شادان به جمع ما در این سامان نمی آید

حالا این مصرعها نیز بر وزن «مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن» هستند و باقیه مصرعهای شعر، معادلند اما در عوض، دو قید زاید و غیر لازم «در این محفل» و «در این سامان» که محفل

ایجاز شعرند، وارد شعر شده اند.

این هم یک مورد دیگر نظیر آن:

ای که بت را بر سر بتگر شکستی چون خلیل

همچو ابراهیم، بی شک جای پایت ماندنی است*

مصرع اوک، باز هم به کوتاهی دچار بوده و شاعر ناچار شده عبارت زاید «چون خلیل» را در آخر آن بگذارد در حالی که همان «همچو ابراهیم» مصرع دوم، کاملاً برای بیان مقصود شاعر کفایت می کرد. نظیر این مشکل، در مواردی که جمله شاعر از یک مصرع بلندتر است نیز، رخ می دهد. این جا شاعر ناچار است آن را از وسط شکسته و در دو مصرع جای دهد و یا بعضی از اجزاء لازم آن را بردارد تا کوتاهتر شده و در یک مصرع بگنجد. در این بیت، دقت کنید:

از برای دفع بأجوج هوا، از آب خشک

خاکیان، سدی برای آتش تر بسته اند

این بیت در واقع باید به این صورت می بود

از برای دفع بأجوج هوا

خاکیان، از آب خشک، سدی برای آتش

تر بسته اند

و چون به این شکل، وزن آن درست

نمی شد، شاعر ناچار شده جمله ها را آن

طور بشکند و درهم بریزد. در این دو بیت

نیز کلمه «مگر» که متعلق به مصرع دوم بوده،

برای حفظ تساوی مصرعها، به اوکی

منتقل شده:

از حرمت لاله شرمندان باد، مگر

یا خون شهید، می توان بازی کرد؟*

ما به جسم شهدا گریه نکردیم، مگر

می توانیم به جان شهدا گریه کنیم؟

از این گونه موارد در شعر

کلاسیک فراوان داریم - حتی در

شعر بزرگانی چون حافظ و سعدی -

و اغلب اینها ناشی از رعایت قید

تساوی مصرعهاست.

↓

مهمترین مشکلی که نقیّد به

قافیه برای شعر می آفریند کانا لیزه

شدن و محدود شدن در فضای شعر

دیگران است. شعر کلاسیک - مخصوصاً در

فالهایی چون غزل و قصیده - غالباً بر اساس تداعی معانی

قافیه‌ها سروده می‌شود و قافیه نقطه آغاز تحویل شاعر است و طبعاً وقتی دو شاعر از یک کلمه قافیه استفاده می‌کنند، حرف‌هایشان تا حدودی در یک مسیر و حتی گاهی مشابه خواهند بود. این مسأله باعث می‌شود جای زیادی برای خلاقیت شاعر باقی نماند و او با استفاده از قافیه‌هایی که دیگران هم به کار برده‌اند، به دام مضامین تکراری آنها گرفتار شود و اگر هم احساساً خلاقیتی دارد صرف بازسازی و رنگ و روغن دادن همان مضامین قدیمی شود. ما اگر ایاتی را که شاعران قدیم ما با قافیه «پریشان» سروده‌اند بیرون بیاوریم، خواهیم دید در اکثر موارد، تصویری تکراری از زلف پریشان ارائه شده به طوری که به نظر می‌رسد این دو کلمه لازم و ملزوم همدیگر هستند. این هم چند مثال برای نمونه:

تا سر زلف پریشان تو در جمع آمد
هیچ مجموع، ندانم که پریشان تو بیست
«سعیدی»

کی دهد دست این غرض بارب که همدستان شوند
خاطر مجموع ما، زلف پریشان شما
«حافظ»

در خلاف آمد عادت بطلب کام، که من
کس جمعیت از آن زلف پریشان کردم
«حافظ»

بیدل آواره مابوی جمعیت نبرد
تا به کی در حلقه زلف پریشان شما؟
«بیدل»

این دل گمگشته را در زلف خوبان یافتم
بعد عمری یافتم، اما پریشان یافتم
«واقف لاهوری»

و گاهی نیز، این نقیذ شاعر به رعایت قافیه در همه ابیات، مانع ایجاز شعر او می‌شود یعنی او برای این که از قواعد سرپچی سرکوره باشد، در مواردی هم که از نظر معنا لازم نیست، کلماتی را قافیه شعرش می‌کند.

ردیف بر، مانند قافیه، همان طور که نقش عمده‌ای در زیبایی شعر دارد، می‌تواند دست و پاگیر و مشکل آفرین باشد. زیبایی در صورتی ایجاد می‌شود که

ردیفی متناسب با قافیه اختیار شده و شاعر نیز توانایی استفاده از قابلیت‌های آن را داشته باشد. در غیر این صورت، ردیف، بلائی جان شاعر شده و او راه پریشان‌گویی خواهد کشاید. مثلاً ما قبلاً گفتیم ردیف‌های فعلی مثل سوخت، ریخت، شکفت و ... می‌تواند با پیوند به واژه‌های مختلف، ایجاد تصویر بکند طبعاً این، وقتی ممکن است که رعایت اصول زیبایی‌شناسی شده باشد و تصویر، القاکننده یک کشف تازه باشد. اگر چنین نشد و شاعر، هر چه را که به دستش رسید، گفت «ریخت» یا «شکفت» یا ... آن وقت دیگر همان مایه زیبایی نیز از دست می‌رود.

۱

ما از مشکلاتی که رعایت دو اصل تساوی وزن و توالی قافیه‌ها برای شاعر ایجاد می‌کند سخن گفتیم. این را هم نباید فراموش کرد که گاهی شاعر ترجیح می‌دهد به خاطر زیبایی خاصی که در قالب‌های کلاسیک وجود دارد یا همه این مشکلات، دست و پنجه نرم کند و مخصوصاً اگر شاعر دارای توانایی رباعی بالایی باشد این کار برایش چندان سخت هم نیست. به همین دلیل است که بعضی از شاعران، بعد از تجربه شعر نو نیز، ترجیح می‌دهند به همان قالب‌های قدیم شعری روی بیاورند.

مشخصات موسیقایی شعر نیمایی

دست و پاگیر بودن قالب‌های کلاسیک به لحاظ فرم خاص وزن و قافیه آنها، باعث شد نیما یوشیج به فکر تجدید نظر در دو اصل تساوی وزن و توالی قافیه‌ها بیفتد و قالبی را ابداع کند که بعداً به قالب نیمایی معروف شد. مشخصات اصلی این قالب، این است:

۱- مصرع‌های شعر، موزون هستند و وزن آنها نیز از لحاظ ترتیب هجاها مشابه است اما لزومی ندارد که طول مصرع‌های مختلف یک شعر، کاملاً مساوی باشد بلکه شاعر، بنا بر مقتضیات زبانی، می‌تواند آنها را کوتاه و بلند اختیار کند. به عبارت دیگر، همه مصرع‌های شعر، بخشی از یک زنجیره واحد و طولانی از هجاها هستند.

۲- قافیه در شعر وجود دارد اما هیچ اجباری نیست که در فواصل معینی تکرار شود. بلکه در هر جایی که مطلب اقتضا بکند می‌توان قافیه و ردیف داشت.

این، خلاصه مشخصات قالب نیمایی است و ملاحظه می‌کنید در این صورت، بخشی از اختیارات - که قبلاً تابع اصول دوگانه بالا بود - به خود شاعر واگذار شده و او آزاد است بنا بر اقتضای مطلب، طول مصرع‌ها و محل قافیه‌ها را اختیار کند.

نوجه داشته باشید که اساس وزن، در این جا نیز همان ترتیب

از شعر خلقی به بزم انجمن ام

نیک و بدشان به بزم در انجمن ام

خود گوشه گرفت ام تماشا را کاب

در خواب که مورچگان ریخت ام

نمایش

دل من ، گر هگیر گل‌های قالی ،
دل من ، گر هگیر برگ حقوق تقاعد ،
دل من ، گر هگیر یک میز ، یک پله ، یک
پست

دل من گر هگیر می ماند
چه مردان سبزی به آیین اقرار سیدند
دل من گر هگیر تزویر پنهانی یک نراز و
دل من گر هگیر یک حجره ، یک خانه ، یک
کارخانه

دل من گر هگیر حراج انصاف
چه مردان سبزی به باغ تماشا رسیدند
حالا می آیم و چند مصرع اوک این شعر
را برای نمونه تقطیع می کنیم

هجاهای بلند و کوتاه است و حتی همان
افاعیل عروضی را نیز می توانیم داشته باشیم
یعنی وزن شعر نیمایی هم از خانواده وزن
کلاسیک است و به این ترتیب ، با همه وزنهای
شعر کلاسیک ، می توان شعر نیمایی هم گفت
فقط با کوتاه و بلند کردن مصرعها . در مورد
قافیه نیز همان قوانین قبلی درباره حروف و
حرکات مشترک کلمات ، پابرجا هستند یا به
عبارت دیگر ، هر دو کلمه ای که در شعر
کلاسیک ، همقافیه باشند در شعر نیمایی نیز
می توانند همقافیه شوند .

حالا بد نیست برای قالب نیمایی ، مثالی
بیاوریم . ما در شعر کلاسیک ، وزنی داریم
به صورت «فعولن فعولن فعولن فعولن» که

ترتیب هجاهای آن ، این طور است
«U--U--U--U--U--U» . این هم چند بیت از یک غزل

علیرضا فروزه که بر همین وزن است :

شب پیش ، گم کرده بودم سرم را
و گم کردم امروز ، بال و پر مرا
تنم را سحر غسل دادند یاران
در آبی که می برد چشم ترم را
و امروز ، بردند بر دوش توفان
همین پیش پای تو ، خاکسترم را ...^{۱۲}

می بینیم که در این شعر ، شاعر از اصول شعر کلاسیک تخطی
نکرده اما وقتی شعر نیمایی ای بر همین وزن ، گفته می شود ، دیگر شاعر
خود را مجبور نمی بیند همه مصرعهایش را معادل چهار «فعولن» بگیرد
بلکه مثلاً یک مصرع را با یک فعولن می سازد و دیگری را با سه فعولن
و ... برای مثال ، بخشی از شعر نیمایی «مردان سبز» از محمد رضا
عبدالملکیان را که بر همین وزن است ، می خوانیم :

از آتش

چه مردان سبزی

چه مردان سبزی از آتش گذشتند

چه مردان سبزی در آتش نفس تازه کردند

زمین تشنه ، من تشنه ، دل‌های با خویش و با هیچ پیوسته ، تشنه

چه مردان سبزی به دریا رسیدند

نسیمی نیامد

نسیمی نرسید

نسیمی مرار و به معنای شبنم نچرخاند

U--U
فعولن

U--U--U
فعولن فعولن

U--U--U--U--U--U
فعولن فعولن فعولن فعولن

U--U--U--U--U--U
فعولن فعولن فعولن فعولن فعولن

U--U--U--U--U--U--U--U--U--U
فعولن فعولن فعولن فعولن فعولن فعولن

U--U--U--U--U--U
فعولن فعولن فعولن فعولن

--U--U
فعولن فعولن

U--U--U
فعولن فعولن

می بینید که همه مصرعها وزن دارند و منبای وزن همه یک

---U---U---
مفاعیلن مفاعیلن

وزنهای مختلف شعر نیمایی

وزنهای شعر نیمایی همان

وزنهای شعر کلاسیک است

و در واقع با همه

وزنهای شعر

کلاسیک می‌توان

شعر نیمایی گفت. مثلاً

ما در شعر کلاسیک، وزنی

داریم به صورت «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» (که همان وزن مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین بلخی است). شاعر شعر نیمایی نیز می‌تواند شعرش را بر همین زنجیره «فاعلاتن» ها بنا کند اما دیگر مثل این جا ملزم نیست در همه مصرعها، دو «فاعلاتن» و یک «فاعلاتن» بیاورد بلکه در هر مصرع می‌تواند زنجیره را تا هر جا که مطلب اقتضا می‌کند ادامه دهد. به مثالهایی در این مورد توجه کنید:

۱- زنجیره فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن ...

و با تقطیع ---U---U---U--- ...

مثل شعر «آی آدمها» از نیما یوشیج:

آی آدمها که بر ساحل نشسته، شاد و خندانید

یک نفر در آب دارد می‌سپارد جان

یک نفر دارد که دست و پای، دایم می‌زند

روی این دریای تند و تیره و سنگین که می‌دانید...^{۱۴}

۲- زنجیره مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن ...

با تقطیع ---U---U---U--- ...

مثل شعر «نورامن چشم در راهم» از نیما یوشیج که دیدیم و یا

شعر «کتیبه» از مهدی اخوان ثالث:

فتاده تخته سنگ آن سوی تر، انگار کوهی بود.

و ما این سو نشسته، خسته انبوهی.

زن و مرد و جوان و پیر،

هجه با یکدیگر پیوسته، لیک از پای

و باز زنجیر...^{۱۵}

۳- زنجیره مستفعلن مستفعلن مستفعلن ...

با تقطیع ---U---U---U--- ...

یکسان و بر پایه «فعولن فعولن ...» است؛ فقط مصرعها کوتاه و بلند شده‌اند و بس. فاقیه و ردیف نیز در این شعر داریم یعنی این مصرعها هم‌فاقیه‌اند:

چه مردان سبزی، به دریا رسیدند

چه مردان سبزی به آیین افرا رسیدند

چه مردان سبزی به باغ تماشا رسیدند.

حالا این شعر را داشته باشید تا یک قطعه دیگر و با وزنی دیگر

را تقطیع کنیم، شعر «نورامن چشم در راهم» از نیما یوشیج که بر

پای «مفاعیلن مفاعیلن ...» ساخته شده:

نورامن چشم در راهم شباهنگام

که می‌گیرند بر شاخ نلاجین سابه‌ها رنگ سیاهی

وز آن دلخستگانت راست اندوهی فراهم

نورامن چشم در راهم

شباهنگام، در آن دم که بر جا، دره‌ها چون مرده‌ها ماران خفتگانند،

در آن نوبت که بپند دست نیلوفر به پای سرو و کوهی دام،

گرم بادآوری، یانه، من از بادت نمی‌کاهم

نورامن چشم در راهم^{۱۶}

و تقطیع مصرعهای بالا، همراه با افعال عروضی شان، این

خواهد شد:

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

---U---U---U---U---U---U---

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مثل شعر «آنگاه پس از تندر» از مهدی اخوان ثالث:
 اما نمی دانم چه شبهایی سحر کردم
 بی آن که یک دم مهربان باشند با هم پلکهای من
 در خلوت خواب گوارایی ...^{۱۲}

۴- زنجیره فعلاتن فعلاتن فعلاتن ...

با تقطیع -- UU--UU--UU--UU--
 مثل شعر «کار شب پا» از نیما یوشیج:
 ماه می تابد، رود است آرام
 بر سر شاخه «اوجا»، «تیرنگ»
 دم بیاوبخته، در خواب فرورفته، ولی در «آیش»
 کار شب پا، نه هنوز است تمام ...^{۱۳}

۵- زنجیره مفاعیل مفاعیل مفاعیل ...

با تقطیع U--U U--U U--U U--U ...
 مثل شعر «گل» از مهدی اخوان ثالث:
 همان رنگ و همان روی
 همان برگ و همان بار
 همان خنده خاموش در او خفته بسی راز
 همان شرم و همان ناز ...^{۱۴}

۶- زنجیره فعولن فعولن فعولن ...

با تقطیع -- UU--UU--UU--UU--
 مثل شعر «مردان سبزه» از محمدرضا عبدالملکیان که قبلاً هم به
 آن اشاره شد:
 از آتش
 چه مردان سبزی
 چه مردان سبزی از آتش گذشتند
 چه مردان سبزی در آتش نفس نازه کردند ...^{۱۵}

۷- زنجیره فاعلن فاعلن فاعلن ...

با تقطیع -- UU--UU--UU--UU--
 مثل این شعر از عبدالجبار کاکایی:
 هیچ کس اوج پرواز ما را نفهمید
 حد پرواز ما آخرین مرز دلبنگی بود
 گرچه دور از هیاهوی هر روز
 شب که می شد
 بالهامان پر از خستگی بود ...^{۱۶}

۸- زنجیره مستفعلن فاعلن فاعلن فاعلن ...

با تقطیع -- UU--UU--UU--UU--
 مثل شعر «کاروان» از شفیعی کدکنی (م - سرشک)
 این دشت سبز نگارین
 و این باغ سرشار از عطرهاى بهارین
 صبح گل افشانی زندگانی است
 این جا بهشت هزار آرزوی جوانی است ...^{۱۷}

۹- زنجیره مفاعلن مفاعلن مفاعلن ...

که اغلب با حذف هجای اول، به صورت فاعلن مفاعلن
 مفاعلن ... به کار می رود یا این تقطیع:
 -- UU--UU--UU--UU--
 مثل این قطعه نیمايي از مصطفی علی پور:
 می شود هنوز
 مثل یک پرنده
 در فضای بی بهار هم
 همچنان، پری به وسعت تمام آسمان گشود ...

۱۰- زنجیره مفاعیل فاعلات مفاعیل فاعلات ...

که این هم اکثرأً حذف هجای اول، به صورت مفعول فاعلات
 مفاعیل فاعلات ... به کار می رود یا این تقطیع:
 UU--UU--UU--UU--
 مثل شعر «ناقوس» از نیما یوشیج یا «شعری برای جنگ» از قصیر
 امین پور:

می خواستم
 شعری برای جنگ بگویم
 دیدم نمی شود
 دیگر قلم زبان دلم نیست
 گفتم:
 باید زمین گذاشت قلمها را
 دیگر سلاح سرد سخن کارساز نیست ...^{۱۸}

۱۱- زنجیره مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن ...

با تقطیع -- UU--UU--UU--UU--
 مثل شعر «مسافر» از سهراب سپهری و یا شعر «قربیه» از
 محمدرضا عبدالملکیان:
 ... چقدر چشمه گریست
 و هر چه کردم من

خروس، بانگ سحر را به بام قریه نگفت
(خروس و شب گفتن ۱۴) ...

۱۲- زنجیره متعین فاعلاتن متعین فاعلاتن ...

یا تقطیع ...

مثال این شعر از عبدالرحمن یوسفی:

کیست در این نیمه شب

این همه در می زند؟

کیست در این شام تاریک

دیدن من آمده است؟

در زد و رم داد باز

مرغ خیال مرا، در زدن آشناست ...

۱۳- زنجیره مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن ...

یا تقطیع ...

مثال شعر از بودن و نبودن از شفیعی کدکنی (م. سرشک):

- صبح آمده است، بر حیز

(بانگ خروس گوید)

و این خواب و حسنگی را

در شط شب رها کن ...

۱۴- زنجیره فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن ...

یا تقطیع ...

مثال شعر از آستین به خیر از شفیعی کدکنی:

- ای که چای چنین شنایان؟

گون از نسیم برسید،

- اول من گرفته زین جا،

هوس سفر نداری

ز غبار این بیابان ...

ما

بادگار عصمت غمگین اعصابیم ...

و در عین حال در همان شعر به مصرعهای بلندی مثل این هم

بر می خوریم که بیست و پنج هجا دارد:

چشم می مالیم و می گویم: آنک طرفه قصر زرنگار صبح

شیرینکار ...

پس طول مصرعها، اهمیت چندانی ندارد، آنچه مهم است

این است که همه مصرعها بر زنجیره واحدی بنا شده و از محل

یکسانی شروع شده باشند. یا به عبارت دیگر، همه مصرعهای

یک شعر باید دارای آغاز مشابهی باشند چنانچه در شعر زیر از

نیمایوشیح می بینیم:

نورا من چشم در راهم شاهنگام

که می گیرند بر شاخ نلاجن سایه ها رنگ سیاهی

و ز آن دلپستگانت راست اندوهی فراهم ...

اگر این سه مصرع را تقطیع کنیم، این طور خواهد شد

U - - - - U - - - - U - - - - U

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلات

U - - - - U - - - - U - - - - U

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعی

U - - - - U - - - - U - - - - U

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعی

می بیند که علیرغم تفاوت در آخر مصرع، همه مصرعها به

صورت یکسانی یعنی با U - - - - شروع شده اند که این روال

در کل شعر به همین صورت حفظ شده است (این را می توانید در

صورت تقطیع شده این شعر در اوایل همین فصل ببینید، در بقیه

شعرهای نیمایی ای هم که مثال آورده شده همین مسأله صادق

است).

حالایک مورد اشکال در مصرع بندی را ببینید: این چند

مصرع، بخشی از یک شعر است که ما آنها را همراه با تقطیع شان

می آوریم:

U - - - - U - - - - U - - - - U

نشستند بر بال اندیشه من

U - - - - U - - - - U

و یا هم پریدیم

U - - - - U

تا دور

U - - - - U - - - - U

تا وسعت نور

U - - - - U

و رفتیم

U - - - - U - - - - U

مثل عبور پرستو

اینها زنجیره های بود که بیشتر در شعر نیمایی معمول بوده و

التمه و زبده ای غیر از اینها را نیز می توان به کار برد. شاعر در

احتمالاً طول زنجیره برای هر مصرع اراد است چنانچه مثلاً در این

باده از شعر آخر شاهنامه مهدی اخوان ثالث، حتی مصرعهایی

یک هجایی داریم:

ما

فاتحان قلعه های فخر تاریخیم،

شاهدان شهرهای شوکت هر قرن

ورفتیم و این ساکت سرد را
ترک گفتیم^۱

همه این مصرعها بر زنجیرهٔ فعولن فعلولن فعلولن ... (ن -- ن -- ن -- ن -- ن -- ن) بنا شده اند ولی همه از محل یکسانی شروع نشده اند چنانچه هجای اول بعضی ها کوتاه و از بعضی ها بلند است در حالی که در این وزن، شروع همه مصرعها ساید از محل « ن -- ن » باشد.

زیر نویسها:

- ۱ - پیامی شیح، در ۱۲۷۴ هـ. ش. در یوش از روستاهای شهرستان سر مارندران متولد شد. تحصیلاتش را در تهران گذرانید و پس از سرودن آثار زیادی به زبان فارسی و طبری، در ۱۶ دی ماه ۱۳۳۸ در تهران وفات یافت.
  - ۲ - این کتاب، بحسب سرد در سال ۱۳۵۷ ش منتشر شده و تکسوت جامعترین مرجع دربارهٔ مشخصات و ضوابط صورتی شعر نیمایی بوده است.
  - ۳ - مجلهٔ کیان، شماره ۴ (اسفندماه ۱۳۷۰)، صفحه ۶۵ (مآبیتانی از این غزل را انتخاب کرده ایم).
  - ۴ - سوگنده تمام، گرد آورده محمود شاهرخی و عباس مشفق کاشانی، چاپ اول، انتشارات سروش، تهران ۱۳۶۳، صفحه ۲۶۸.
  - ۵ - همان جا، صفحه ۳۳.
  - ۶ - همان جا، صفحه ۶۹.
  - ۷ - غیر صافزوه، از نخلستان تا جیبان، انتشارات همراه، صفحه ۶۹.
  - ۸ - سوگنده تمام، صفحه ۵۰.
  - ۹ - روزه، جلد اول، صفحه ۱۴۵.
  - ۱۰ - روزنامه اطلاعات، سه شنبه ۲۸/۳/۱۳۷۰، صفحه اشعار از بی.
  - ۱۱ - روزنامه قدس، ۱۳/۶/۱۳۶۹، صفحه هنر و ادبیات.
  - ۱۲ - برگزیده آثار نیمایوشیح (شعر)، به کوشش سیروس طاهری، ۱۳ - همان جا، صفحه ۹۹.
  - ۱۴ - از این آوستما، چاپ هفتم، انتشارات مروارید، تهران ۱۳۶۸، صفحه ۹.
  - ۱۵ - همان جا، صفحه ۲۰.
  - ۱۶ - برگزیده آثار نیمایوشیح (شعر)، به کوشش سیروس طاهری، صفحه ۱۰۱.
- ثبت پا - کسی که مزارعه بروج را نگهداری می کند.
 او جا - درخت نارون فرم
 تیرنگ - قرقاوس
 پیش - مزارعه بروج

۱۷ - آخر شاهنامه، چاپ ششم، انتشارات مروارید، تهران ۱۳۶۰، صفحه ۴۱.

۱۸ - رک پاورقی شماره ۱۷.

۱۹ - روزنامه اطلاعات، سه شنبه ۱۸/۱۰/۱۳۶۹، صفحه نشو از بی.

۲۰ - سخنرانی، چاپ دوم، انتشارات توس، تهران ۱۳۶۱، صفحه ۲۵.

۲۱ - نفس صبح، چاپ اول، انتشارات حوزه هنری، تهران ۱۳۶۳، صفحه ۹.

۲۲ - ریشه در آب، چاپ اول، انتشارات برگ، تهران ۱۳۶۶، صفحه ۱۴۶.

۲۳ - برگزیده شعر معاصر افغانستان، به اتحاد دکتر محمد سرور مولایی، چاپ اول، انتشارات زر، تهران ۱۳۵۰، صفحه ۷۱.

۲۴ - در کوچه باغهای نساپور، چاپ هفتم، انتشارات توس، تهران ۱۳۵۷، صفحه ۲۱.

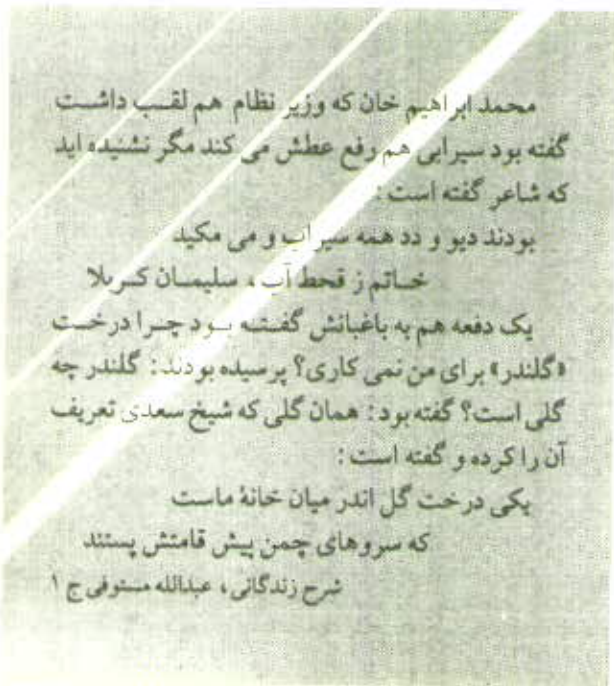
۲۵ - همان جا، صفحه ۱۴.

۲۶ - آخر شاهنامه، چاپ ششم، صفحه ۸۳.

۲۷ - همان جا، صفحه ۸۶.

۲۸ - رک پاورقی شماره ۱۸.

۲۹ - مجموعه شعر حکم، به کوشش مشفق کاشانی و محمود شاهرخی، چاپ اول، انتشارات امیرکبیر، تهران ۱۳۶۷، صفحه ۲۲۴.

راههای فعال کردن درس انشا

حسن ذوالفقاری
کارشناس گروه ادبیات فارسی

حوزه‌های نامحدود درس انشا است، مسلط شود، در سایر دروس نیز موفق خواهد بود. از سوی دیگر، درس انشا با زبان و محفل تحلیلی آثار سایر دروس نیز می‌تواند باشد؛ یعنی به شکلی مؤثر از یافته‌های سایر دروس در درس انشا می‌توان بهره گرفت.

۳- شیوه‌های ارزشیابی صحیح گامی مؤثر در توفیق معلم انشا است. بررسی این شیوه‌ها بزرگ‌کاری مهم و لازم است و البته بی‌مندی‌ها و هشهای دقیق تر.

۴- برای توفیق در آموزش انشا ابتدا باید انگیزه‌های آن را در دانش آموز به وجود آورد با آن را تقویت کرد. تمرینهای عملی که در پی خواهد آمد، نوعی ایجاد انگیزه در دانش آموز است. با تمرینهای متعدد و متنوع و روشهای هیجانی و شیرین و پرکشش می‌توان اندک اندک قدرت تفکر، اندیشه و بیان آن را در مراحل تکمیلی آموخت.

۵- در هر دو مرحله مقدماتی و تکمیلی آموزش انشا که خواهد آمد، هدف از تمرینها، تقویت زبان و تفکر دانش آموزان است. مراحل چون پیرایش نوشته از غلطهای دستوری، املا، ویرایشی و... در مرحله بعدی است که متأسفانه به علت تلفی نادرست برخی معلمان انشا آنچه در ارزشیابی‌ها غلط محسوب می‌شود و ملاک نمره قرار می‌گیرد، همین نکات ماعدی نگارش است. البته به طور مسلم ناخودآگاه تلفی دانش آموز نیز از انشا همین خواهد شد.

۶- درس انشا محل نمایش و تجلی و استفاده از علوم ادبی و زبانی چون معانی، بیان، بدیع، دستور زبان فارسی، لغت و... است؛ بنابراین باید از مباحث این علوم در آموزش نگارش استفاده برد. برای مثال، مبحث ایجاز و اطاب در علم معانی را می‌توان به عنوان دو عامل در بلاغت کلام به دانش آموز آموخت و با تشریح هر یک از این دو، شیوه به کارگیری آنها را در نوشتن به وی نشان داد. در آموزش علمی انشا و نگارش باید به دو مقوله زبان و ادبیات و حوزه‌های هر یک آشت نمود تا توان با شناخت دقیق هر مقوله، از آن در سطوح مختلف نگارش سود جست.

مرحله آغازین و مقدماتی نگارش زبان و آموزش آن است که در این مقوله باید ابتدا دانش آموز را با مباحث زبانی، شیوه‌های

درس انشا بر این چند هدف در نظر گرفته شده است:

- ۱) کمک به شکوفایی استعدادهای نهفته و پرورش آن؛
- ۲) آموزش شیوه‌های درست نگارش؛
- ۳) آماده‌سازی دانش آموزان برای زندگی اجتماعی؛
- ۴) کمک به فراگیری سایر دروس.

با چه اندازه به استهلام به این اهداف و اهداف فرعی تر جامعه عمل پیوستیم؟ اگر پاسخ منفی است، عمل عدم توفیق ما چیست؟ شاید یکی از دلایل عدم موفقیت در درس انشا، استفاده نکردن از طرح و شیوه مناسب و برنامه‌ریزی درست در این درس بوده است. مگر به آن که هر کاری زمینه‌های خاص خود را می‌طلبد؟ در درس انشا با چه اندازه این زمینه‌ها را فراهم ساخته ایم؟

همان گونه که دانش آموز نمی‌تواند برای نوشتن از کجا شروع کند، معلم نیز ناخودآگاه با این مشکل مواجه است؛ و ممکن است بماند از کجا آغاز کند در این مقاله سعی داریم طرح‌های گوناگون و شیوه‌های عملی احراقی اهداف درس انشا را به گونه‌ای فشرده در دو مرحله مقدماتی و تکمیلی ارائه دهیم. ما قبلاً تذکر چند نکته لازم است:

۱- بهترین روشها، مجربانی دقیق و فعال و اهل ذوق می‌توانند. معلمان که بزرگوار کنندگان کلاس انشا هستند، باید با ابتکار عمل، ذوق و علاقه، شرایط لازم را برای استفاده بهتر از این ساعت به وجود آورند.

۲- بیس اهمیت درس انشا برای مدیران، معلمان سایر دروس، اولیا، دانش آموزان و... بسیار حتم‌وری است. چرا که اگر دانش آموزان شیوه‌هایی که آموخته شده‌اند به مهارت‌های چهارگانه خواندن، نوشتن، گوش دادن و سخن گفتن که یکی از

لغت سازی، ترکیب سازی و در نهایت جمله سازی آشنا ساخت، در تمرینهای خاص این دوره باید مهارتهای مقدماتی و لازم را برای نوشتن کسب کرد و سپس به تدریج با آموزش چگونگی استفاده همرندانه از واژگان برای ساخت جمله های زیبا و موجز و ساده و مؤثر، دانش آموز را به حوزه آفرینشهای ادبی سوق داد. اکنون بخشی از طرحها و شیوه های عملی آموزش انشا را شرح می دهیم:

■ ساختن کلمات مرکب طبق الگو (و نه با قاعده دستوری):

- ترکیبات اسمی

گل + خانه = گل خانه / ساختن ده نمونه دیگر به وسیله دانش آموز شیردل - مشک بیز

- ترکیبات وصفی

پر + کار = پرکار = ساختن نمونه های دیگر

- ترکیبات فعلی

افعال مرکب: کمک کردن، پایین آوردن، تصمیم گرفتن
عبارت فعلی: سر به سر شدن، از پا افتادن، از کوره در رفتن

■ آوردن افعال بسط برای افعال مرکب:

- سعی کردن ← کوشیدن

- به رشته تحریر کشیدن ← نوشتن

- کشته شدگان ← کشتگان

- اطلاع حاصل کردن ← فهمیدن

- مورد ستایش قرار دادن ← ستودن

- اتخاذ کردن ← گرفتن

■ پیدا کردن ترکیبات مختلف یک کلمه:

- دل: دل آزرده، دل مرده، دل دل کردن، دل آور، دل گیر، دل انگیز

- سر: سر به سر، سردار، سردبیر، درد سر، سرمایه، سردار

■ یافتن مترادف برای کلمات:

بی پروا ← بی باک

شمارت کردن ← سرزنش کردن

بیچاره ← درمانده

سرشک ← اشک

مو ← گیسو

آسایش ← راحتی

ریج ← محنت

آزار ← اذیت

- مترادف های متعدد:

سبکباری ← آسودگی، فارغ بالی، آزادگی

زیرک ← هوشیار، دانا، باهوش

شاد ← خوش، خرم، مسرور، خوشحال، خوشنود

■ یافتن معانی کنایی:

سراجه خاکی ^{کنایه از} دنیا

سپاه آسمان ← ستارگان

دلشکسته ← آزرده خاطر

دلشده ← مضطرب و نگران

شانه خالی کردن ← سر تافتن از کاری، انحام ندادن کار

■ پیدا کردن کنایات متعدد درباره یک کلمه:

مرگ ← دارفانی را وداع گفتن / به سرای باقی شتافتن / بر

مرگب چوبین سوار شدن و ...

دنیا ← چاه طبیعت / محنت سرا / خراب آباد

آسمان ← طاق اخضر / سقف زمین / گنبد نینگون

■ انتخاب صفات مناسب:

سرود زیبا ، زبان چرب ، میوه آبدار

راه راست ، آسمان آبی ، دریای موج

■ انتخاب صفات متعدد برای یک موصوف:

دریای: آبی، بی کرانه، موج، خروشان، سهمگین.

آسمان: پرستاره، بی انتها، زیبا، بی کرانه، مهتابی.

شب: عمیق، فیرگون، زنگارگون، نیره، افسونگر، تار،

سیاه، ظلمانی.

■ قرار دادن صفات مناسب در جای خالی متن:

آفتاب ... و زردی می نماید. برگ درختان مثل سربازان ...

تک تک می افتادند، من که تا آن روز از درخت ها جز انبوهی برگ

... چیزی نمی دیدم ناگهان برگ ها را جدا جدا دیدم.

■ یافتن صفات متعدد برای یک امر با بار معنایی متفاوت:

قد: بلند / دراز / کشیده / صنوبری / ...

انسان: غمگین / حزین / با کوهی از غم / طوفان زده / ...

دریای: متلاطم / خشمگین / کف بر دهان / خروشان / ...

■ یافتن کلمات متضاد:

افزایش: کاهش
کوشا: شیل

چشمگیری : بی مقدار
شادی آور : عم فرا

بیگانه : آشنا
امید : یأس

- آموزش استفاده از تمادها و اسطوره‌ها در نوشته :
- معرفی اسطوره‌های مهم در نوشته و شعر :
- خاصیت استفاده از اسطوره :

■ یافتن تعابیر مناسب برای یک کلمه :
پیمبر / امین و حی / مکه : ام الفری / پاییز / فصل برگ ریزان /
خرمشهر : شهر شهدان / قرآن : ام الکتاب / خورشید : شیر فلک /
شاهین : شاه مرغان / اصفهان : نصف جهان / شراب : ام الخبائث

■ یافتن صفات خاص برای موصوفهای خاص :
طیب حاذق / ناله می / شقایق نعمانی / روباه حینه گر / آسمان
بیلگون / صوت داودی / معجزه موسوی

■ یافتن صفات خاص از راه تشبیه :
صاف مثل آینه / پای مثل آسمان / سیاه چون قبر / تیره چون شب

■ یافتن مضاف و منسوب :
سبب اصفهان / قالی کاشان / سرو کاشمر / جام جمشید / ادیبای
شوشتر است چین و ...

■ نسبت دادن حواس به یکدیگر (حسن آمیزی) :
مخس شیرین / کوه زلال / حرف نلخ / فهم صدا / صدای
شیرین / شنیدن بو

■ به کارگیری و استفاده از تشخیص (جان بخشی به اشیا) :
- دادن یک نمونه تا دانش آموز تشخیص را بیابد ؛
- آوردن چند نمونه از شعرای بزرگ و نویسندگان ؛
- از زبان یک شیء بی جان سخن گفتن (درخت / نامه / مداد /
کفش ...)

■ آموزش مبالغه / غلو / اغراق و مراتب هر یک و آموزش
به کارگیری درست آن‌ها

■ آموزش استفاده از دیگر آرایه‌های ادبی چون :
- ابهام ،
- تلمیح ،
- و ...

■ آموزش به کارگیری تمثیل و مثل در نوشته (بیان تفاوت این دو و
به کارگیری درست هر یک)

■ آموزش ساده‌نویسی با ارائه نمونه‌هایی از نثرهای مرسل گذشته
و امروز و بیان حسن تأثیر آن

■ آموزش فضاسازی در نوشته و بیان سابقه آن در شعر و نثر گذشته
(حسن مطلع ، براعت استهلال)

■ آموزش تحرک و پویایی یک نوشته و راههای ایجاد آن

■ بیان مسأله زمان و مکان در نوشته

■ یافتن مجازها و استعاره‌ها :
لعل / لب / سرو / قد / سنبل / مو

■ یافتن مفهوم تعابیر کنایی :
- چون مار به خود پیچیدن ^{کلبه} رنج و محنت
- پنبه از گوش بیرون آوردن ← هوشیاری
- صورت را با سبلی سرخ نگاه داشتن ← حفظ آبرو
- به آب بازیگ ساختن ← فناخت
- پای از سر ندانستن ← حیرت

■ یافتن قیود مناسب :
دریای آرام / خط خوانا / صدای بلند ، بد ، پرطین و ...
- دادن یک متن و پر کردن جای خالی با قیود ،
- دادن چند قیود برای این که در یک جمله به کار برده شود ،
- استفاده از قیود مترادف در متن .

■ انتخاب فاعل مناسب برای افعال
- منی داده شود و فاعل‌ها حذف شود تا دانش آموز فاعل
مناسب بگذارد .

■ تغییر و تبدیل اشخاص در جمله‌ها ، مثلاً تبدیل اول شخص
متکلم به سوم شخص غایب
- تغییر شخص در یک داستان (زاویه دید)

■ تمرین راههای مختلف بیان یک پدیده از طریق تشبیه و

نصیرسازی

- ارائه نمونه هایی از تشریح توصیفی (داستان - قطعه ادبی و ...)
- الگوسازی

■ انتخاب کلمات خوش آهنگ :

فغان کین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را

■ دادن یک متن برای معلوم کردن عنوان های مهم آن

■ دادن یک تصویر تا

- اشیا و اشخاص آن فهرست شود ؟

- درباره آن چند جمله نوشته شود ؟

- آن را وصف کند ؟

- به تناسب موضوع تصویر چند سؤال مطرح شود ؟

- دانش آموز آن را تحلیل کند و گزارش دهد .

■ دادن یک داستان تا عنوان مناسبی برای آن انتخاب شود .

■ دادن یک پاراگراف تا عنوان مناسبی برای آن انتخاب شود .

■ دادن یک متن داستانی یا علمی و طرح چندین سؤال تا دانش آموز به طور مشروح به آن پاسخ گوید .

■ طرح چند سؤال درباره یک موضوع و پاسخ به آنها

■ بیان مفهوم و لب مطلب از یک داستان یا یک قطعه شعر در یک عبارت

■ تشریح یک ضرب المثل ، بیت ، مصرع ، حدیث و ...

■ دادن چند کلمه کلیدی و خواستن یک مسأله مناسب کوتاه و گویا

■ دادن آغاز یک داستان نیمه تمام تا دانش آموز آن را کامل کند .

■ دادن پایان یک داستان تا دانش آموز شروعی مناسب برای آن بیابد .

■ بازنویسی تازه ترین فیلمی که دانش آموز دیده است

■ نمایش فیلم در کلاس و خواستن شرح یا نقد آن .

■ نمایش یک فیلم بدون پایان ...

■ شنیدن یک قصه از نوار و بازنویسی آن

■ بازآفرینی و بازنویسی یک داستان کهن

■ نوشتن خاطرات یک هفته

■ تهیه یادداشت روزانه

■ نقد یکی از ساعت های درسی

■ طرح چند پرسش درباره یک موضوع و پاسخ دادن دانش آموز به هر یک از آنها

■ طرح پرسش درباره یکی از موضوعات درسی

■ خواستن تعریف درباره مفاهیم اخلاقی ، اجتماعی ، دینی ، عرفانی و سیاسی

■ تبدیل جمله های گفتاری به نوشتاری و نشان دادن تفاوت آنها

نمونه های نمونه :

- برگرداندن یک قصه عامیانه ؟

- برگرداندن یک گفتگوی خانوادگی ؟

- یافتن معادل برای کلمات عامیانه / پرچانه / روده دراز و ...

- بازنویسی گفتگوی دو نفر

■ یافتن موارد کاربرد ضرب المثل ها و نوشتن شرحی در یک سطر برای هر یک

■ برگرداندن شعر به نثر معیار

■ تصحیح یک نمونه انشا و تکثیر آن میان دانش آموزان و به بحث گذاردن آن

■ گنجانیدن غلطهای نگارشی ، محتوایی ، ویرایشی در یک متن و تصحیح آن به وسیله دانش آموز

■ نگارش بندهای کوتاه درباره یک موضوع و ارتباط دادن آنها با هم

■ نوشتن یا توجه به یک الگو؛

مثلاً

- یا توجه به توصیفات کتاب مدیر مدرسه (الرحلان آل احمد) شری بنویسید.

- یا نا الگو گرفتن از اوزان (آل احمد) محله خود را وصف و گزارش کنید.

- یا با توجه به قطعه ای از تاگور، گونه و ... وصفی بنویسید.

■ دادن یک کلمه یا جزیی از یک جمله و چند نقطه چین تا دانش آموز آن را پایان ببرد:

انگش...

می توان ...

وقتی که او را دیدم ...

از آن زمان تا کنون ...

■ ترتیب دادن یک گفتگو و بازنویسی آن (یا معلم - پدر و مادر - افراد اجتماع).

■ ترتیب دادن یک گفتگو با یکی از شخصیت های علمی و فرهنگی گذشته از طریق مطالعه زندگی و آثار وی (به طریق بازسازی و بازآفرینی)

■ مطالعه روزنامه یک هفته و تهیه گزارش درباره یکی از بخشهای روزنامه

■ مطالعه یک کتاب و استخراج توصیفات آن و نقد کوتاه و توصیف

■ مطالعه یک کتاب و استخراج نلخیص آن

■ آموزش طنز و شبوه نگارش آن

■ نوشتن نامه بخصوص نامه های گویا

■ توصیف چهره، روحیه و اخلاق فردی / توصیف زمان و مکان، اشیا و پدیده ها / توصیف یک حادثه، خاطره، واقعه و ...

■ مقایسه دو موضوع / پدیده / واقعه /

■ ارائه ادله درباره یک موضوع / پدیده /

■ ارائه تعریف از یک موضوع ...

■ ایجاز و آموزش آن

- نمونه های ایجاز (عنوان قصه ها - مطالب - کتاب ها - تابلو ها - ضرب المثل ها - نام گذاری ها - شعرها ...)

■ شرح و بسط یک موضوع از طریق:

- بیان علت

- تقسیم و طبقه بندی موضوعی

- شرح جزئیات

- مترادفات

■ شناخت ابتدال کلام و راههای آموزش صحیح آن

نشان دادن کاربردهای غلط ترکیبات و آموزش بکارگیری درست آن

نشان دادن کاربردهای غلط اجزای دستوری و آموزش بکارگیری درست آن

نشان دادن کاربردهای غلط محتوایی و آموزش بکارگیری درست آن

نشان دادن کاربردهای غلط واژه ها و آموزش بکارگیری درست آن

■ آموزش نقل قول

■ آموزش تحریک حس کنجکاوی

■ آموزش تفکر از راههای متفاوت

■ آموزش موسیقی درونی کلام از طریق خواندن نمونه های آهنگین و خوش نوا

■ آموزش چگونگی آغاز و پایان کلام

راههایی که بیان شد و دیگر شیوه های متعددی که وجود دارد، هر یک موضوعی برای اجرا در یک ساعت اتشا است و می توان برای هر یک از راههای پیشنهادی طرح درسی مناسب تهیه کرد تا آموزش هدف دار و منظم شود.

معلم در این بخش بسیار فعال عمل می کند؛ چرا که باید از قبل زمینه های لازم و مثالها و ... را فراهم سازد تا بهره کافی از آن ساعت برده شود. در این جا برای نمونه دو طرح درس درباره دو

نمونه از راههای پیشنهادی ارائه می شود:

عنوان درس:

راههای مختلف بیان یک پدیده

هدف:

- ۱- نوانمند ساختن دانش آموز در پرورش معانی؛
- ۲- ایجاد حس اعتماد به نفس.

هدف رفتاری:

- ۱- حوزه تداعی ها پیرامون یک موضوع در دانش آموز افزایش می یابد.
  - ۲- دانش آموز قادر می شود پس از تمرینهای متوالی با نظارت معلم پدیده های اطراف خود را به بهترین شیوه توصیف یا تحلیل یا گزارش کند.
- پیش نیاز:
- آشنایی با اصطلاحات علم بیان چون استعاره، تشبیه، کنایه، مجاز و تمرین قبلی.
- محتوا:

این درس در واقع یک نوع تمرین «بیانی» به شمار می آید. علم بیان کوشش دارد به ما بیاموزد چگونه می توانیم یک معنی و موضوع و مفهوم واحد را به گونه های متفاوت ایراد و ارائه کنیم. اگر این کوشش ما منجر به ایجاد یک معنی مترادف شد، در واقع ابداع و نوآوری انجام نشده است و بدین عمل بیان متفاوت نمی گویند. راههای پدید آوردن «بیان متفاوت» فراوان است. از تشبیه، استعاره، کنایه، تشخیص، ابهام، مقایسه، استدلال و ... می توان برای پرورش معانی کمک گرفت. معلم باید قبلاً هر یک از موارد بیانی را با مثالهای ساده و محسوس و با توجه به زمینه های موجود در دانش آموزان و با کمک آنها توضیح دهد.

شیوه اجرا:

۱- قبلاً نمونه های گوناگون از پدیده های طبیعی و موضوعات مورد نظر، مثل طلوع و غروب خورشید، حرکت ماه و آسمان، حرکت آرام بید و چنار، صورت یک شخص، یک پدیده و ... را با مثالهای متعدد آماده می کنیم.

۲- نمونه مورد نظر را به دو صورت ارائه می دهیم:

الف- بر روی تخته؛

ب- روی یک کاغذ از قبل تکثیر شده.

۳- قبلاً یک نمونه را با مثالهای کافی از متون ادبی گذشته و معاصر ارائه می دهیم.

۴- برای تمرین کلاس یک نمونه می دهیم و به کمک دانش آموزان برای آن نمونه ۵ تا ۱۰ مثال بر روی تخته سیاه می نویسیم.

۵- یک تمرین نیز برای کار در منزل می دهیم، با این تفاوت که

بخواهیم علاوه بر مثالهای خودشان، نمونه هایی هم از شاعران و نویسندگان موفق درباره آن مفهوم بیاورند.

شیوه ارزشیابی:

۱- هر یک از دانش آموزان

تعبیر مورد نظر را بخوانند و با نظر خواهی بقیه دانش آموزان، بهترین تعبیر انتخاب و روی تخته نوشته شود.

۲- برای ایجاد هیجان و انگیزه، تعبیر تمامی دانش آموزان جمع و امتیازبندی شود و به نفرات اوگ تا سوم جوایزی با نظارت مدرسه داده شود.

چند تذکر:

- ۱- این شیوه می تواند هر چند هفته یک بار تکرار شود تا توان مقایسه برای معلم به وجود آید. از سوی دیگر، تکرار و تکریم موجب توفیق در این کار خواهد بود.
- ۲- نمونه ها تکراری و تصنعی نباشد.
- ۳- خود معلم نیز در این جریان با دانش آموزان همگامی و همراهی کند.

۴- این طرح پیش نیاز درس توصیف است که گام به گام و آرام آرام زمینه های توصیف را در دانش آموز به وجود می آورد.

۵- در هر مرحله دانش آموز را به کوشش ذهنی و ادار کنیم.

چند موضوع پیشنهادی:

- ۱- اشکی سر گونه ۲- برف بر قله کوه ۳- پرتو خورشید
- ۴- زردی رخسار ۵- کوچه تنگ ما ۶- داخل اتوبوس ۷- ماهی حوض ۸- انار تر کیده بر شاخه درخت ۹- کلافهای نخ قالیبافی ۱۰- نوری که از روزنی بر جایی تاریک تابیده است ۱۱- برگ و ریزان پاییز ۱۲- سبب سرخ در حوض آب ۱۳- خمره خانه مادر بزرگ ۱۴- کوزه آب ۱۵- سجاده پهن ۱۶- نقش قالی ۱۷- رقص بید ۱۸- تخته سیاه کلاس ۱۹- ...

چند مثال:

(۱) حرکت ماه در آسمان

تعبیر اوگ = ابرهای تیره قرص ماه را بکناره بلعیدند!

تعبیر دوم = در زلال آب چهره خندان ماه از نظرم دور شد.

تعبیر سوم = نگاهم را به صورت نقره ای ماه دوخته بودم و ماه چون دختری خجول و بازیگوش از نظرم پنهان می شد.

تعبیر چهارم = ابرهای حریم قرص ماه را دزدیدند!

تعبیر پنجم = خورشید گناهکار است. من خود دیدم که جام باده گل رنگ را در کام ماه ریخت؛ از این روست که به این سو و آن سو می رود.

(۲) غروب خورشید

تعبیر اولک = روح ناپیدای شب آرام آرام خود را بر خورشید و زمین و آسمان و هسی افکند.

تعبیر دوم = شیطان ظلمت، خورشید را به چاه شب افکند و در شب را محکم بست.

تعبیر سوم = صدف شب عنقای فرات خورشید را چون یاقوتی در خود بلعید.

تعبیر چهارم = گیسوان سیاه و ناند شب تا دامن خورشید را فرا گرفت.

تعبیر پنجم = زجاج شیشه رنگ شب، بینه درین جویخ در زیر بال گرفت. (ذاریاب نامه بیغمی)

(۳) رنگ زرد صورت

تعبیر اولک = رنگ صورتش زرد زرد مثل به است.

تعبیر دوم = صورت لاغر و نکیده اش مثل شعله چراغ موشی بود.

تعبیر سوم = رنگ صورتش مثل افتاب پاییزی بی رمق و کم رنگ بود.

عنوان درس:

خلاصه نویسی

هدف:

۱- مطالعه و در نتیجه بازوری اندیشه؛

۲- تمرین نوشتن؛

۳- دقت در انتقال مفاهیم؛

۴- ایجاد شوق در نوشتن.

هدف آموزشی:

۱- یک اثر را به طور مستقل مطالعه کند.

۲- مطالب مورد مطالعه را با درک و فهم کامل انتقال دهد.

۳- جمله ها و عبارتهای مهم را جدا کند.

۴- در فراگیری سایر دروس، این شیوه را به کار گیرد.

۵- به شیوه نوری فکر و اندیشه آگاهی یابد و از آن استفاده کند.

پیش نیاز: در آوردهن سونیت (عناوین مهم از تک متن)

محتوا:

یکی از راههای بازوری ذهن و پرورش اندیشه مطالعه بیشتر و راههای صیقل بندی آموخته ها است. بدین وسیله می توانیم نتیجه مطالعات را در حجمی اندک حفظ کنیم که این خود نوعی کسب مهارت هم در نویسندگی و هم در حفظ سیرال معلومات است. شیوه اجرا:

۱- تعیین میزان تلخیص مطلب (۱/۲، ۱/۳، ۱/۴، ...)

۲- تقسیم مطالب به چند قسمت و تلخیص هر بخش و پیوند

آنها در پایان؛

۳- مشخص کردن کلمه ها و جمله های کلیدی؛

۴- پیوند دادن جمله های اصلی و کلیدی که جوهره مطلب در آنها نهفته است؛

۵- تطبیق خلاصه متن با اصل و رفع نواقص احتمالی یا حذف موارد غیر ضروری؛

۶- بازنویسی و پاک نویسی مطالب.

شیوه ارزشیابی:

- مطالب خلاصه شده دانش آموزان با متن معلم کنترل شود.

- نمونه ای از کارهای دانش آموزان در کلاس خوانده شود و ارزشیابی گردد.

- در آزمونهای میان تلت به عنوان یکی از پرسشهای نگارش می توان یک متن ده سطر را در نظر گرفت تا دانش آموزان آن را مثلاً در سه یا چند سطر خلاصه کنند.

چند تذکر:

- هر چه میزان تلخیص بیشتر و فشرده تر و کمتر باشد، دقت بیشتری می طلبد؛ البته این مسأله با نوع متن متغیر می شود (مقایسه تلخیص داستان با یک مطلب علمی).

- اگر غرض از خلاصه کردن ساده کردن باشد، می توان از برخی مباحث تخصصی صرف نظر کرد.

- عبارتها و کلمه های مترادف و جمله های معترضه و تفسیری حذف شود.

- اگر چه در خلاصه کردن نباید حفظ صورت ادبی متن از نظر دور باشد، اما می توان از برخی زیباییهای متن (مثل تمثیلهای بلند و ...) صرف نظر کرد.

چند تمرین:

۱- یک کتاب داستانی (در حدود ۵ صفحه) داده شود تا دانش آموز آن را خلاصه کند.

۲- یک فیلم سینمایی یا قصه رادیویی و ... خلاصه شود.

۳- مقاله ای از روزنامه برای تلخیص انتخاب شود.

والسلام

وظایف ما در آموزش دینی

دوره تحصیل راهنمایی بعنوان حداقل دوره دبستان و دوره دبیرستان و آغاز دوره نوجوانی، از مراحل حساس رشد و تعلیم و تربیت بشمار می آید. این دوره با ویژگیهای روانشناختی منحصر به فرد خود و در برداشتن یکی از مهمترین نقاط عطف زندگی آدمی یعنی

دوره بلوغ، موقعیت تربیتی پیچیده‌ای را بوجود می آورد که مربی باید بر مراقاتهای خویش بیفزاید تا ضمن تجدید نظر در پیوندهایی که هنوز عملاً نوجوان گیر یار را به بزرگسالان وابسته نگاه می دارد، مقدمات آماده سازی او را به صورتی که پاسخگویی روحیه تشخیص طلبی و استقلال خواهی او باشد، فراهم آورد.

در این دوره آنچه در درجه اول اهمیت قرار دارد تربیت عقلی نیست. تربیت خلق و خوی یا تربیت شخصیت است^۱ که بخش مهمی از این وظیفه بر عهده درس دینی است. چنانچه آموزش دینی در این سنین بر بنیانهای خویش استوار گردد و به وظایف خود عمل کند، تعلیم و تربیت گذرگاهی مهم و خطیر را به سلامت پشت سر خواهد نهاد. مهمترین این وظایف بر عهده ما معلمان و مربیان دینی است تا دست دانش آموزان خود را به گرمی در دست گیریم و آنان را همراه و همگام خویش در این مسیر راهنمایی کنیم. این نوشتار تنها به بیان برخی از این وظایف می پردازد که امید است سبب کنجکاو و مفاصل بیشتر در این خصوص گردد.

۱- شناخت ویژگیهای دینی فراگیران

یکی از حوزه‌های که یک معلم یا مربی باید در خصوص آموزش دینی با آن آشنایی داشته باشد، روانشناسی دینی دانش آموزان است و چنانچه این آشنایی و آگاهی تحقق یابد نمی توان به نتایج آموزش امیدوار بود. از این رو، یک معلم دینی باید بطور مستمر به مطالعه کتابهای روانشناسی و تحقیقات انجام شده در خصوص روانشناسی دینی کودکان و نوجوانان و شیوه‌های آموزش مفاهیم دینی بپردازد و با کسب اطلاعات مورد نیاز در این زمینه در شیوه‌های تدریس خود بازنگری نموده و روشهای مناسب و جدیدی را طراحی کند.

در ابتدای این نوشتار سیمای کلی موقعیت دانش آموزان دوره راهنمایی را به لحاظ درک مفاهیم دینی ترسیم می نمایم تا پس از آشنایی اجمالی نکاتی چند در خصوص آموزش دینی مطرح گردد. بر پایه تحقیقات انجام شده در خصوص ویژگیهای دینی کودکان و نوجوانان می توان آموزش دینی مقطع راهنمایی را به دو

دوره تقسیم نمود:

۱- از سن هفت تا پایان سیزده سالگی: در این دوره که علاوه بر دوره ابتدایی پایه اول راهنمایی و تعداد قایل توجهی از دانش آموزان سال دوم را نیز شامل است، درک دانش آموزان از مفاهیم دینی و نیازهای مذهبی آنان با کودکان پایه‌های چهارم و پنجم دبستان نسبتاً مشابه است. از این رو، نباید فراموش کرد که این دانش آموزان در مرحله‌ای قرار دارند که محتوای آموزش را بر اساس محسوسات، ملموسات و تجربیات عینی خود در زندگی تفسیر و درک می کنند و از فهم صحیح مفاهیم و معانی که ما برای عیبیات آنان قرار دارد عاجزند. به این ترتیب درک آنها از مفاهیم مذهبی بواسطه طبیعت عینی تفکرشان محدود و ناقص است و نمی توان مفاهیم انتزاعی و استدلالهای عقلی را برای آنها مطرح ساخت، بلکه معارف دینی باید همچنان به صورتی ساده و با تکیه بر تجربیات و احساسهای شخصی و با استفاده فراوان از داستانها به آنها تعلیم داده شود.

بعنوان نمونه در بحث نیاز انسان به پیامبران باید از تجربه دانش آموزان در تعلیم و تربیت و نقش معلم در این زمینه بهره برد و با استفاده از تمثیل نیاز کلاس و دانش آموز به معلم یا احتیاج به راهنما در سفر این نکته را روشن کرد و چنانچه به استدلال محض و خشک اکتفا شود، خستگی فراگیران و عدم درک صحیح مطالب را به دنبال خواهد داشت.

۲- از ۱۴ سالگی به بعد: در این دوره که دانش آموزان سوم راهنمایی و به بعد را شامل است، برداشت دانش آموزان از مفاهیم دینی در سطحی بالاتر صورت می پذیرد و به اصطلاح دوره تفکر مذهبی انتزاعی آغاز می گردد و درک

استدلالهای عقلی و مفاهیمی که وراثتی محسوسات آنها قرار دارد تا حد زیادی برای فراگیران مبسوط می شود و نوجوانان می توانند تا حد زیادی به معانی حقیقی دینی آنها نزدیک شده و در برداشتهای خود در کنار بزرگسالان قرار گیرند.

از ۱۴ سالگی به بعد (سوم راهنمایی) برداشت دانش آموزان از مفاهیم دینی در سطح بالاتر صورت می پذیرد و به اصطلاح دوره تفکر مذهبی انتزاعی آغاز می گردد.

دوره راهنمایی

برای دانش آموزان ملموس باشد، بیان نمود. از جمله نمونه های خوب اینگونه مباحث می توان به درسهای خداشناسی سال اول و دوم و درسی در قره کوه (سال اول) اشاره نمود.

در سطح دوم که عمدتاً سال سوم راهنمایی را شامل است؛ اگر دانش آموزان

در مسائلی گذشته مقدمات استدلالی مباحث عقاید را آنچنانکه ذکر شد، فرا گرفته باشند در این سطح می توان آنها را با گزاره های این استدلالها آشنا نمود و عبارات التزامی و استدلالی را برای آنان بازگو کرد. البته باید از میان استدلالهای مطروحه در مباحث اعتقادی دست به گریش موازاتی زد که از سبب سادگی نباشند. بعنوان نمونه، در بحث خداشناسی بر همین نقطه و فطرت، در معاد بر همین حکمت و عدل، در نبوت دلایل اتمام حجت و نیز سال به برنامه جامع و در امامت دلیل نیازی به کارشناسی دین در جامعه بشری قابل طرح می باشند. بحث عدل نیز که از جمله مباحث مشکل اعتقادی است و تا پیش از این سال طرح آن برای فراگیران و معلمان با دشواریهای متعددی همراه می باشد، در این سال امکان طرح خواهد داشت. البته بیان آن به عنوان یکی از اصول مذهب به بحث عدل الهی در روز آخرت محدود می شود و طرح مباحث مشکل مربوط به عدل الهی در آفرینش و اداره این جهان را باید به سالهای بعد موکول کرد.

به این ترتیب در دوره راهنمایی که حداقل میان دوره ابتدایی و دبیرستان است، باید از سبب کمی پارا را در دوره ابتدایی فراتر گذاشت و به ضرورتها و استدلالهای ساده اصول اعتقادی از راههای ملموس و ساده اشاره نمود و از سوی دیگر زمینه های ورود دانش آموزان به دوره دبیرستان و فراگیری مباحث مشکلی را فراهم آورد و اختلاف سطح زیاد میان این دو مقطع تحصیلی را به لحاظ سطح مطالب از میان برد. آنچه در خصوص مسایل اعتقادی مطرح شد به این معنا نیست که اینگونه مباحث را تنها به بیان استدلالها و ضرورتها محدود سازیم، بلکه باید در هر یک از زمینه های مذکور اطلاعات مختلفی را از منابع گوناگون دینی مانند قرآن، احادیث، وقایع تاریخی و داستانهای دینی به فراگیران تعلیم داد و استنتاجهای اجتماعی و اخلاقی را نیز در جای جای مباحث مطرح کرد.

۳- اهمیت بخشیدن به تجربه های عملی مذهبی

از پژوهشهای مربوط به رشد درک دینی دانش آموزان نتیجه می شود که در مسیر رشد درک دینی، ورود به مرحله تفکر التزامی

به این ترتیب معلم دینی در این سبب یعنی سال سوم راهنمایی و دوره دبیرستان در مطرح مفاهیم، مطالب و حتی استدلالهای دینی با نگرشهای گسترده تر در چگونگی درک مفاهیم خود مواجه است و امکان بیشتری جهت مطرح معارف دینگونه دینی برای فراگیران خواهد داشت. مگر آنکه دانش آموزان بواسطه آموزشهای ناقص از دوره های قبل هنوز آشنایی نداشته باشند از حقیقتی که این معارف دینی را می باشد. مانند آنکه برخی از نواحی سال در این بخش هم، تصویری کلی و مبهمی از خداوند، حال آنکه باید تا زمان دور قبل این نوع تصور را اصلاح کرده و در این دوره بدانند که خداوند خودی غیر مادی و جدی از سایر موجودات است که ما می توانیم خود را با او بسازیم و کار داریم. در این دوره معلم و طبقه دارد تا دانش آموز خود را در جهت ردود این حقیقتها کمک نماید.

بعبارت دیگر خصوصاً امکان درک مفاهیم التزامی و استدلالی برای این سبب مطرح شد، باز به معنای آن نیست که ما در بیان این نوع مفاهیم و معرفت با دست باز عمل کنیم، بلکه باید توجه داشت که این فراگیران هنوز در آغاز راه قرار دارند و به این نحوه تفکر خود نیاز دارند. از این رو، باید قدم به قدم آنها را در این مسند همراهی و یاری نموده این کار را از مفاهیم و مباحث ساده تر آغاز کرد.

۲- توجه به سطوح آموزش اعتقادی

برای نتیجه در مسیر تحول درک دینی در مقطع راهنمایی بیان شد، مشخص می گردد اگر چه دانش آموزان این مقطع در تفکر دینی خود رشد نسبی پیدا کرده اند، اما نحوه طرح مسایل اعتقادی که مبتنی بر معارف التزامی و استدلالی که می آید نباید در این مقطع در سطح ارائه گردد.

در سطح بحث که عمدتاً شامل مسائلی اول و دوم راهنمایی است می توان در مباحث مربوط به اصول اعتقادی استدلالهای ساده مطرح نمود. از طرفی باید تأکید بیشتری به مفهوم مطرح نمود، حال آنکه در دوره دبیرستان اصولاً پس به طرح اینگونه مباحث خود نیاز است. این به معنی آنست که در این سطح استدلال بر وجه جدا، ضرورت و حاد معاد و نجات و اعدا و انان استفاده از تمثیلهای نمونه هایی که

نسبت به سایر دروس و زمینه های آموزشی با تأخیر همراه است و بعد از ۱۳ سالگی این مهم در اغلب دانش آموزان حاصل می شود. از این جهت نمی توان درس دینی را با سایر دروس مقایسه کرد. این تأخیر در رشد بطور عمده بواسطه دو عامل بوجود می آید:

عامل نخست، نتیجه آموزشهای ضعیف و اطلاعات پیش از موقع و فراتر از درک فراگیران کم سن و سال است که نه تنها به آنها کمک نمی کند، بلکه آنها را برای مدت طولانی در تفکر مذهبی عینی متوقف می سازد و سبب می گردد که دانش آموزان تنها به حفظ طوطی وار واژه ها و حملات انتزاعی بپردازند، زیرا که راه دیگری برای فهم مطالب سنگین ارائه شده وجود ندارد.

عامل دوم اینکه درک مفاهیم دینی با

تجربه های مذهبی کودکان ارتباطی مستقیم دارد و هر چه تجارب دینی آنها بیشتر باشد، از جمله پرورش در خانواده های مذهبی و آشنایی نزدیک با مراسم و اعمال دینی در خانه، مدرسه و جامعه، سطح درک دینی بالاتری خواهند داشت که این نشانگر اهمیت تجربه ها و درگیریهای عملی کودکان با آداب و رسوم و پدیده های دینی است. همچنین در احادیث دینی ما، بعد عملی دین بعنوان یکی از ارکان مهم ایمان مورد توجه خاص قرار گرفته است. حضرت علی (ع) در حکمت ۲۲۷ نهج البلاغه می فرماید: «الإيمانُ معرفةٌ بالقلب و إقرارٌ باللسان و عملٌ بالأركان»؛ ایمان اعتقاد به دل، اقرار به زبان و عمل به اعضاء است. ۱

از مجموع آنچه مطرح شد، می توان نتیجه گرفت، یکی از مهمترین وظایف اساسی در آموزش دینی این است که به دانش آموزان کمک کنیم تا دین را به عنوان مجموعه ای از رفتارها و اعمال در زندگی بشناسند و آنها را به کار بندند. متأسفانه آموزش دینی در جامعه ما تنها محدود به القاء یک رشته مفاهیم نظری در درون محیط بسته کلاس گردیده است، بدون اینکه دانش آموزان دریابند که می باید به آنها عمل کرد و بدین وسیله به زندگی شکل و جهتی صحیح و دینی داد. از این رو، معلمان گرامی باید زمینه های لازم را برای تجربیات و تمرینهای عملی دانش آموزان در خصوص معارف دینی مورد نظر فراهم آورند و متناسب با شرایط دانش آموزان، محیط مدرسه و جغرافیای اجتماعی طبیعی و اقتصادی منطقه شیوه های تدریس خاصی را طراحی نموده و به مرحله اجرا در آورند.

درک مفاهیم دینی با تجربه های مذهبی کودکان ارتباطی مستقیم دارد و هر چه تجارب دینی آنها بیشتر باشد، از جمله پرورش در خانواده های مذهبی و آشنایی نزدیک با مراسم و اعمال دینی در خانه، مدرسه و جامعه، سطح درک دینی بالاتری خواهند داشت.

به طور کلی شیوه معلمان در تربیت اخلاقی پیروی از همان شیوه های سنتی قدیمی است و روشهای نوین آموزشی هنوز جایی در تربیت اخلاقی نیافته است.

این تجربه های عملی می تواند در قالبهای مختلفی طراحی شود که از آن جمله می توان به موارد زیر اشاره داشت:

- برنامه ریزی و اجرای نمایشنامه ها (بویژه در خصوص سیره رسول اکرم (ص) و داستاها و نمونه های تاریخی دیگر)

- بازدید از مؤسسه ها، اماکن و شخصیت های دینی و نیز مؤسسه های خیریه و عام المنفعه.

- شرکت در مراسم مختلف مذهبی و همکاری در برگزاری آنها در مدرسه و خارج آن.

- ایجاد جمعهای دانش آموزی برای فعالیتهای مذهبی زیر نظر معلم.

- مشاهده وقایع اجتماعی و مذهبی پیرامون خود و تحلیل آنها بمنظور آگاهی بیشتر و

عینی تر از این واقعیتها و توجه به نکات مثبت و منفی و ارتقاء توانایی ارزیابی دینی و اخلاقی.

۴- دقت در ظرایف آموزش اخلاقی

معارف اخلاقی در این مقطع سنی جایگاهی ویژه در آموزش دینی دارد و توجه خاص به چگونگی طرح این مباحث ضروری است.

بر اساس تحقیق انجام شده در این زمینه، روش سخنرانی یا توضیح شفاهی نسبت به سایر روشهای مورد استفاده معلمان در آموزش اخلاق فراوانی بیشتری دارد و نمایانگر این نکته است که بیش از دیگر روشها در مدارس کاربرد داشته است. در زمینه روشهای معلمان در رفع مشکل اخلاقی، تماس با خانواده بیشترین فراوانی را به دست آورده است که به این ترتیب متداولترین و اولین راه حلی است که معمولاً معلمان از آن استفاده می کنند. صحبت با دانش آموزان خاطی دومین فراوانی را کسب کرده و پس از آن مددجویی از مسؤولان و مربیان تربیتی می باشد که معلمان و مربیان هر سه این روشها را با مبرانیهای متفاوت، به کار می گیرند. به طور کلی شیوه معلمان در تربیت اخلاقی پیروی از همان شیوه های سنتی قدیمی است و روشهای نوین آموزشی هنوز جایی در تربیت اخلاقی نیافته است.

اهمیت همسویی خانه و مدرسه

در زمینه روشهای متداول در حل مشکلات اخلاقی کودکان

فصد اثبات بر تری خود و گناه تحفیر وی را دارد.

روش الگویی یکی از بهترین شیوه‌های آموزش غیر مستقیم است که در آن معلم مفاهیم و ارزشهای اخلاقی را با اعمال و رفتار و شخصیت خود به فراگیران آموزش می‌دهد. شخصیت معلم دینی، نقش آزمایشگاه در دروس دیگر را دارد. یعنی در شخصیت معلم است که دانش آموزان نتایج مثبت اعتقاد و عمل به دین را به طور ملموس احساس می‌کنند. بنابراین منش معلم باید به گونه‌ای باشد که دانش آموزان آرزوی شبیه ساختن خود را به او داشته باشند.

متناسب با موضوعهای آموزشی می‌توان شیوه‌های گوناگون دیگری را برای آموزش

غیر مستقیم بکار گرفت. استفاده از هنر و شیوه‌های داستانی و کتابهایی که ارزشهای اخلاقی را در قالب داستان و حتی ضرب المثلهای شیرین فارسی ارائه کند، بسیار مؤثرند. علاوه بر این، بیان فزاینده‌ای آموزنده از شرح حال بزرگان، دانشمندان، قهرمانان و غیره از جمله دیگر روشهای غیر مستقیم به شمار می‌رود. در این موارد و بطور کلی در آموزش غیر مستقیم باید از نتیجه‌گیری صریح و توصیه به آنها به دانش آموزان اجتناب کرد و این امر را بر عهده خود آنان قرار داد تا آموزش از حالت مستقیم خارج نشود.^۵

دو توصیه

۱- با توجه به اینکه دانش آموزان در دوره راهنمایی تجربه‌های اجتماعی بیشتری اندوخته و از رشد اجتماعی بالاتری برخوردار شده‌اند باید بتدریج زمینه‌هایی را فراهم آورد تا با مسایل اجتماعی، حقوق اجتماعی در اسلام و وظایف خود در این رابطه بطور بسی آشنایی پیدا کنند. چنین مباحثی علاوه بر اینکه نو جوانان را با مسایل اجتماعی پیرامون خود آشنا ساخته و آنها را به فعالیتهای اجتماعی گروهی بیشتر ترغیب می‌سازد، سبب خواهد شد تا بتدریج این نسل در آنها به وجود آید که اسلام دین زندگی است و برای همه شئون اجتماعی دارای طرح و برنامه است. نباید فراموش کرد که علی‌رغم اهمیت مسایل اجتماعی در اسلام بزرگترین مشکل دنیای اسلام دور ماندن از بگوش همه نعدی به اسلام است. در حقیقت باید گفت که تبلور اعتقاد به اصول دین اسلام را باید در تعهد و التزام به رفتاری فردی و اجتماعی جستجو کرد.

غیر مستقیم بودن آموزش را باید به عنوان یک اصل در آموزشهای اخلاقی مورد توجه قرار داد.

روش الگویی یکی از بهترین شیوه‌های آموزش غیر مستقیم است که در آن معلم مفاهیم و ارزشهای اخلاقی را با اعمال و رفتار و شخصیت خود به فراگیران آموزش می‌دهد.

شخصیت معلم دینی، نقش آزمایشگاه در دروس دیگر را دارد.

مشخص است که نقش خانواده و مدد جستن از والدین و پیگیری این مشکلات در حیطه اهمیت یافته است و اکثر معلمان توصیه‌هایی کرده‌اند که چنین مسائلی در حیطه مؤثر بوده است و حداقل در ریشه‌یابی مشکلات کودکی کمک کرده است. پس می‌توان پیش‌بینی کرد که ارتباط محیط تحصیلی و خانوادگی و هماهنگی آنها بویژه در مقطع ابتدایی منتهی به سبب این در تربیت اخلاقی دارد. نکته مهمی که شایسته است در همین جا به آن اشاره گردد این است که اگر جو غالب نظام آموزشی و شیوه‌های تربیتی در دو محیط مهم تربیتی یعنی خانه و مدرسه همسو و هماهنگ نباشد. این فرزند خانه و شاگرد مدرسه در مرحله‌ای از رشد و شکوفایی خود دچار

دوگانگی احساس و تردید می‌شود که پرداختن به آن و تحمل هر دو با انتخاب یکی از دو شیوه برایش سخت و دشوار است، چرا که وقت انتخاب نسبت بلکه زمان آموزش و تربیت پذیری است و اگر انتخاب باشد، انتخاب از آن والدین کودک است.

از این رو، تماس اولیه و مریضان کودک و مشورت آنها پیرامون برنامه‌های آموزش و پرورش مدرسه می‌تواند در رفع این تعارض کمک مؤثری باشد. در هر حال این سلامت شخصیت و رشد مطلوب و شکوفایی استعدادهای کودک است که باید محور اصلی گفتگوها قرار گیرد البته نقش جامعه و جو فرهنگی و تربیتی حاکم بر محیط را نیز نباید از نظر دور داشت. رسانه‌های ارتباط جمعی بویژه برنامه‌های رادیو و تلویزیون و محتوای کتابهای درسی و سایر موارد نیز می‌باید با محیط خانوادگی و مدرسه هماهنگ باشد تا بتوان در تربیت فراگیران به نتایج مطلوب دست یافت.

آموزش غیر مستقیم

نتایج استفاده از روشهای غیر مستقیم در آموزشهای اخلاقی بسیار مفیدتر و مؤثرتر از روشهای مستقیم است. در چنین آموزشی معلم بدون آنکه مستقیماً دانش آموز را مورد خطاب قرار داده و امر و نهی و توصیه کند و به طور مستقیم به بحث از یک موضوع بپردازد، این آموزش را به طور غیر مستقیم انجام می‌دهد. غیر مستقیم بودن آموزش را باید به عنوان یک اصل در آموزشهای اخلاقی مورد توجه قرار داد. تذکرات زبانی سبب پیدایش لجبازی و مقاومت منفی می‌شود. ممکن است این آموزش مستقیم با مقاومت روحی فراگیر رویبرو گردد و این نوبه را برای او به وجود آورد که معلم

معلم و مربی محترم، باید برای این بخش از مباحث کتاب با توجه به جدیت آن برای دانش آموزان برنامه ریزی ویژه ای داشته باشد و به تقریر مطالب کتاب بسنده نکند. مشارکت دانش آموزان در این سلسله مباحث از اهمیت مضاعفی برخوردار است و به تدریج که از سال اول به سال سوم پیش می رویم این مشارکت از سوی دانش آموزان و نیز طرح گسترده تر مطالب از سوی معلم باید افزون تر گردد و حتی در جای جای مباحث استفاده از فیلم و نمایشنامه، پیش بینی فعالیتهای عملی، بازدید از مراکز و مؤسسات مربوطه و دعوت از دست اندرکاران آنها و از این قبیل ضروری به نظر می رسد.

۲- معلم اخلاق باید با توجه به فرهنگ بومی فراگیر بدعتهای رایج، آداب و رسوم اجتماعی غلط، روابط خانوادگی و اجتماعی نادرست و بویژه خرافات و تصورات ناصحیح را شناسایی کند و ذهن دانش آموزان را با دلایل و تحلیلهای دقیق نسبت به معایب و نقایص آن روشن سازد تا به این ترتیب هم آنان متوجه نادرستی آنها شوند و هم به توسط آنها دیگران نیز هوشیار گردند. این کار را می توان با متوجه ساختن اولیاء دانش آموز به این اشتباهات تسریع بخشید، نظیر بحوست عدد ۱۳ و یا توقف به هنگام عطسه کردن.

آموزش فعال

بسیاری از ضعفهای موجود در زمینه آموزش اخلاق در کنار معلمان، ناشی از روش تدریس ایشان است. شیوه ای که در آن حداقل معلومات و تبحر از جانب معلم و حداقل فعالیت از جانب دانش آموز به کار گرفته می شود، پس با تغییر روش کار معلمان و مربیان بسیاری از کاستیها می تواند برطرف شود. به این منظور باید به بررسیها و تحقیقات انجام شده در این زمینه توجه داشت. ره آورد این تحقیقات، روشهای جدید آموزشی است که به روشهای فعال موسوم شده اند. ویژگی مهم این روشها توجهی است که به کودک و تحولات، نیازها و علایق او دارد. به کارگیری روش های فعال از سوی معلمان باید پس از درک صحیح آنها و همراه با کوشش و تلاش آنان باشد و امکانات لازم جهت اجرای آنها و نیز زمینه فرهنگی و اجتماعی آنها فراهم شود، اگرچه استفاده از روشهای فعال خاص آموزش اخلاقی نیست و در زمینه های دیگر آموزش دینی نیز قابل استفاده است اما به بهانه کاربرد زیادی که در آموزش اخلاقی دارد در این بخش به آن پرداخته می شود. روان شناس بزرگ معاصر پیاز، در بکار بردن این روشها چنین توصیه می کند:

«روشهای فعال خدمت بزرگی در زمینه تربیت اخلاقی و تربیت هوش بر عهده دارد و کودک را بر این می دارد که خود شخصاً به

ساختن لوازم ذهنی خویش نه بطور سطحی بلکه به صورت واقعی و عمقی بپردازد.»^۱ او معتقد است برای این منظور باید مواردی چند مد نظر قرار گیرد که عبارتند از: احترام متقابل، حرکت از احترام یک جانبه به احترام دوجانبه و انضباط درونی، فعالیت گروهی کودکان و جوانان، واگذاری مسؤلیت به ایشان. وضع قوانین به وسیله آنان و نظارت خودشان بر اجرای آنها و همچنین قضاوت در مورد افراد خاطی و... همه از نکاتی است که نقش مهم آنها در تربیت اخلاقی به اثبات رسیده است.^۲

دیویی^۳ هم درباره تربیت اخلاقی معتقد است که «باید به اصول اخلاقی عینیت بخشید. باید آنها را از آسمان به زمین آورد و در قالب اعمال، رفتار یا عباراتی اجتماعی یا روان شناختی گنجاند، باید آنها را با زندگی آشتی داد و از صورت انتزاعی خارج ساخت. باید اخلاق را به شرایط زندگی اجتماعی خودمان ترجمان کنیم، پس باید تمامی نظام تربیتی را دربرگیرد. معلمی که بر این عقیده باشد، هر موضوعی یا روش یا اتفاقی را هسگام با اخلاق می بیند.»^۴

پس می توان روشهای فعال را در آموزش اخلاقی نیز اجرا کرد، هر چند عده ای معتقدند که در آموزشهای اخلاقی باید بیش از هر چیز از تلقین، القاء و ایجاد عادت استفاده کرد.

روشهای فعال طیف وسیعی دارد که هر کدام دارای مزایا و نقصهایی است و روشن مناسب را باید با پژوهشها و مطالعات کافی از این میان برگزید یا ابداع کرد، به نحوی که با ویژگیهای جامعه ایران و با خصوصیات منطقه ای و قومی آن مطابقت داشته باشد. فعالیتهایی را که در شیوه های گوناگون فعال مطرح شده است، بر حسب نوع فعالیت کودکان، می توان در چند دسته خلاصه کرد:

۱- فعالیتهایی که به صورت بحث و گفتگو انجام می گردند: انتخاب مسایل مورد بحث باید مناسب یا کودک باشد و اگر او برداشت صحیحی از آن مفهوم اخلاقی ندارد، در درجه اول باید در زمینه مفهوم آن دانش آموزان را به فعالیت ذهنی واداشت. در این روش، ابتدا باید موقعیتی مسأله دار و محرک ایجاد کرد. مثلاً مشکلی اخلاقی یا حادثه ای ناشایست که در محیط مدرسه اتفاق افتاده است، برای آنها تشریح شود تا نوجوانان وادار به یافتن راه حلی برای آن گردند.

استفاده از داستانهای مناسب از جمله این فعالیتهای محسوب می شود تا پس از بیان آنها، دانش آموزان درباره آن تبادل نظر کنند و به ارائه نتایج اخلاقی و منطقی که کسب کرده اند بپردازند. همچنین استفاده از اسلاید، فیلم، عکس و سایر وسایل شهودی نیز ممکن و مناسب است ولی نباید فعالیت دانش آموز به مشاهده آنها منحصر

چشمه آینه‌ها بود و آنها بودند که از بهترین تسهیلات و مزایای مدرسه برخوردار می‌شدند و هفته بعد دسته دیگر از این شعبه بهره‌مند گشتند. در جریان این دو هفته، هر دو گروه در عمل تلخی و فحش بعضی‌های موجود بر پایه خصوصیات نژادی را دریافتند و آن را احساس کردند و عمیقاً دانستند که نژاد نمی‌تواند ملاک برتری و ظلم و جور یک عده به عده‌ای دیگر باشد.

به این ترتیب، بدون آنکه معلم وقت خود را بسپارد صرف گفتگوی لفظی و ارائه زبانی مضرات این تبعیضها کند و نتیجه آن نیز برای دانش‌آموزان آنها حسنگی و حفظ یک سری کلمات ظاهری باشد، می‌تواند مقصود حقیقی خود را عممی نماید. شبیهه است که آموزش مفاهیم اخلاقی در مدارس ما نیز به این سو پیش رود که دانش‌آموزان در عمل و واقعیتها را مشاهده کنند و احساس درستی از فضایل و ردایب اخلاقی داشته باشند. این تجربه‌ها به آنان کمک می‌کنند تا مفاهیم اخلاقی در آنها درونی شود و آموزش اخلاقی به مقصود حقیقی خود نایل آید.

ارزیابی ارزشهای اخلاقی

ارزش‌ها ریشه‌های شناختی و عاطفی دارند. ارزشها مفاهیمی انتزاعی نبوده و با احساسهای شخصی پیوندی ناگسستی دارند. آنها اجزاء تشکیل دهنده رفتار شخصی نیز می‌باشند. زیرا یک ارزش القا شده در هنگام ضرورت به صورت یک رفتار بروز می‌کند. از این رو، ارزشها شامل مفاهیم، نگرشها و علائق هم در حیطه شناختی و هم در حیطه عاطفی می‌گردند. از آنجا که حیطه دوم آسری ذهنی بوده و دارای

پیچیدگیهای است، اعتبار ارزشیابی با مشکلاتی مواجه می‌شود. علاوه بر این که نظاهر دانش‌آموزان به این ارزشها این عمل را مشکلتر می‌سازد.

برای ارزیابی صحیحتر ارزشها، روشهای زیر توصیه شده است.

۱- آزمونهای کتبی: این آزمونها برای ارزیابی ویژگیهای شناختی و بدنی از ویژگیهای عاطفی است. سطح آگاهی و دانش را نسبت به ارزشی که مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، با استفاده از سوالات چندگزینه‌ای، درست، نادرست، بله، خیر و غیره می‌توان ارزیابی کرد.

۲- جدال اخلاقی و تحریک و تحلیلی موقعیتها: با پیش آمدن جدالهای اخلاقی یا

شود، بلکه باید نیز همین آنچه که دیده است صحبت کند و نکات قابل توجه آن مشاهده آن بررسی شود.

محو را نمی‌تواند این فعالیتها مواجعه ساختن دانش‌آموز با موقعیتهایی است که وی مجبور به تک‌پوی ذهنی شود و از حالت اتعالی خارج گردد.

۳- فعالیتهایی که به صورت عملی انجام می‌گردد: دسته دیگری از این روشها، شامل فعالیت ذهنی و فعالیت عملی است تا فهم مطلق با عمل کامل شود.

چنین فعالیتهایی به صورت جمعی یا فردی در درون بایرون مدرسه قابل اجراست، البته فعالیتهای جمعی از تاثیر بیشتری برخوردارند. چراکه بسیاری از مسائل اخلاقی در ضمن ارتباطات دیگران پیش می‌آید و در عمل تجربه و احساس لازم پدیدار می‌گردد. فعالیتهایی چون وضع فوسن به وسیله دانش‌آموزان و پیروی مریک برای حفظ انضباط و نظم در مدرسه و نظارت بر آن و نیز قضاوت در باره افراد خطاکار که این گونه فعالیتها ایجاد انضباط درونی را سریع می‌بخشد. همچنین فعالیتهایی مانند اجرای نمایش، به عهده گرفتن نظافت کلاس و مدرسه، بازیهای گروهی، برگزاری جشنها و مراسم دیگر در مدرسه و برنامه‌هایی برای کمک به نیازمندان و تقدیر و تشکر از اولیاء و معلمان در این ارتباط می‌توان موقعیتهایی را فراهم آورد که دانش‌آموزان در پیرون مدرسه به گردشهای علمی و دیگر امکن تاریخی، موزه‌ها و مراسم مذهبی و بویژه مؤسسه‌های خیریه و خدماتی برسند. برنامه‌های خارج مدرسه نیز مست می‌شود که آموزشهای داخلی

مدرسه از حرف و سخن خارج شده به دینی خارج کشیده شود و به این ترتیب برنامه‌های تربیتی مدرسه با زندگی واقعی پیوند بخورد که در نتیجه، مربی قادر می‌شود نتایج آموزشهای خود و اشکالات آن را از حدی دریابد و در عمل آموزشهای لازم را به آنان بدهد. از سوی دیگر خود دانش‌آموز نیز یک گام در تحول عقلی خود برمی‌دارد.

به عنوان نمونه معلم در یکی از حوامع نیزادپرست، وقتی در جریان تدریس خود سه موضوع تبعیض نژادی را رسید برای آن که دانش‌آموزان در عمل فحش آن را احساس کنند و به واقع از آن متفر شوند، کلاسی خود را به دو طبقه یک و دو تقی طهری (ای بود چشم) به دو بخش تقسیم نمود. حیطه نخست به نظارت و مراقبت معلم، بعضی به نبود

برنامه‌های خارج مدرسه نیز سبب می‌شود که آموزشهای داخل مدرسه از حرف و سخن خارج شده به دنیای خارج کشیده شود و به این ترتیب برنامه‌های تربیتی مدرسه با زندگی واقعی پیوند بخورد که در نتیجه، مربی قادر می‌شود نتایج آموزشهای خود و اشکالات آن را تا حدی دریابد.

باید گفت که تبلور اعتقاد به اصول دین اسلام را باید در تعهد و التزام به رفتار فردی و اجتماعی جستجو کرد.

پیش آوردن تصنعی آنها موقعیتهایی فراهم می‌شود که می‌توان از خلال آنها و تجزیه و تحلیل دانش آموز به ارزیابی ارزشها پرداخت. ۳- راهنماییهای تصویری: مانند داستان بویسی بر اساس تصاویر ارائه شده، تکمیل جملاتی که در آنها ارزشهای مطرح شده است، تکمیل داستانهای ناتمام و غیره که به این ترتیب پاسخ دهنده، افکار و احساسها و اعتقادهای خود را برور خواهد داد.

۴- ابراز عقاید خلاق: در این شیوه موضوعات اخلاقی خاصی که نمایانگر ارزشهاست، ارائه می‌شود و از دانش آموز خواسته می‌شود درباره آنها نقاشی کند یا داستان کوتاه، نمایشنامه و شعر بنویسد. از خلال این شیوه‌ها، نمونه‌هایی از خصوصیات فردی نیز بازتاب پیدا می‌کند.

۵- وقایع بحرانی: در این روش از دانش آموزان خواسته می‌شود ارزشهای را که تجربه کرده‌اند، نقل کرده یا بنویسند، همچنین با ارائه گزارشهایی از مجله‌ها و روزنامه‌ها که حاوی ارزشهاست، از دانش آموزان خواسته می‌شود تا به سؤلهایی در این زمینه پاسخ دهند.

۶- معلمان می‌توانند ضمن شرکت دادن دانش آموزان در فعالیتهای مدرسه و برنامه‌های دسته جمعی، آنها را تحت نظر قرار دهند. این مشارکت موقعیتهای بسیاری را برای مشاهده، رشد و انعکاس ویژگیهای عاطفی فراهم می‌کند، مانند: تعاون، پاکیزگی، انضباط، پشتکار، همکاری و همدردی با دیگران و ... وظیفه متخصصان و معلمان این است که معیارهایی برای هر ارزش که فهرستی از رفتارهای مطلوب دانش آموز است، تهیه کنند و به تجزیه و تحلیل موارد فوق بپردازند و رشد ارزشها را در قالب نمودارهایی برای هر فرد و برای کل کلاس نمایش دهند. برای اندازه‌گیری این پیشرفت باید به سؤالات زیر توجه کرد: آیا دانش آموز قادر است در اعمال روزانه خود رفتار مطلوب و پسندیده‌ای داشته باشد؟

- هر چند وقت و به چه میزان رفتاری پسندیده از وی سر می‌زند؟
- آیا رفتارهای خوب وی درونی است یا بیرونی؟
- آیا برای مقاصد خود خواهانه است؟
- هدف اصلی در رفتارهای او چیست؟
در این جایک مثال درباره نشانه‌های رفتاری مربوط به یک ارزش مطرح می‌شود.

مثال: احترام به دیگران به عنوان یک ارزش، که برخی شاخصهای رفتاری آن عبارتند از:

- سلام کردن به معلمان در مدرسه و بیرون مدرسه
- سلام کردن به والدین و گوش کردن به صحبت‌های آنها و بزرگترها

- سلام کردن به همکلاسان

- توصیه به دوستان برای سلام کردن به بزرگترها و معلمان

- برخاستن به هنگام ورود معلم به کلاس

- پیشقدم شدن در سلام کردن به تازه واردان

- سلام کردن و احترام گذاشتن به میهمانان

- پاسخ به سلام دیگران

- تشخیص شخصیتها و رفتارهای قابل احترام در داستانها و

فیلمها

طبیعی است که استفاده از چنین شیوه‌هایی با مشکلات متعددی روبه‌روست که باید بتدریج بر آنها فایز آمد و با ارزشیابی و تحلیل دقیق و صحیح ارزشهای اخلاقی دانش آموزان، آموزشهای اخلاقی را با توجه و دقت بیشتری ارائه کرد.

زیرتوسها:

۱- شکوهی، غلامحسین، تعلیم و تربیت و مراحل آن، ص ۱۸۱

۲- شایان ذکر است که در برخی کشورهای جهان تاو خه به این ویژگیها، دوره دوازده ساله تحصیلی به دو مقطع هفت و پنج ساله با دو مقطع شش ساله تقسیم شده است.

۳- برای آشنایی بیشتر با این بحث مراجعه شود به

کتاب "Religious Thinking From Child hood to Adolescence" نوشته "Ronald goldman" کتاب "Religious Education" نوشته "Derek Bastide"

- پایان نامه آموزش معارف اسلامی بر پایه رشد و تکامل درک دینی نوشته ناصر ناهنز، دانشگاه امام صادق (ع)

- پایان نامه دورک کودکان دبستانی از معاهیم دینی، نوشته عورت خادمی، دانشگاه تربیت مدرس

- راهنمای آموزش دینی در دوره ابتدایی، فصل دوم، نوشته ناصر ناهنز، وزارت آموزش و پرورش

۴- زرین پوش، فتنه، پایان نامه تربیت اخلاقی کودکان در دوره دبستان ص ۱۳۱ - ۱۴۰

۵- برای توضیح بیشتر در این بحث مراجعه شود به کتاب راهنمای معلم (ویژه معلمان دینی)، نوشته محمدعلی سادات، فصل سوم

۶- پیاز، ژان، تربیت به کجای می‌سیرد، ترجمه یب. داروسالار دوم، منصور، ص ۸۸

۷- برای توضیح بیشتر مراجعه شود به همان منبع

A - Dewey

۹ - Dewey, J. Moral Principles in Education, P. 57-8.

۱۰- گزارش نهایی کار متخصصان دینی در زمینه استراتژی و روشهای تدریس ارزشهای اخلاقی در محتوای علوم و تکنولوژی، بوستکه، مولوی، ۲۹-۱۸ نوامبر ۱۹۹۱، ترجمه دفتر برنامه ریزی و تألیف کتب درسی، فصل پنجم

حُرمت و کلام ا...

(قسمت دوم)

جعفر ربانی

ادب ورزیدن در مقابل کلام خدا
مقدمه پذیرش عمق تعالیم الهی این
کتاب عظیم و نزول "رحمت" بر
قلب انسان است

در واقع باید گفت: ادب ورزیدن در مقابل کلام خدا مقدمه پذیرش عمق تعالیم الهی این کتاب عظیم و نزول "رحمت" بر قلب انسان است. خوشبختانه مسلمانان از این جهت کوتاهی نورزیده و از آغاز تا امروز به انحاء مختلف نأذب به این ادب را پاس داشته اند، چنانکه کمتر کتابی است که درباره قرآن نوشته شده و از باب یا بحثی در این موضوع خالی باشد. در عین حال به عنوان معلم قرآن باید دانش آموزان را به این نکته آگاهی داد که رعایت ادب در برابر قرآن منحصر به رعایت ظواهر امر نیست و آنها باید به تدریج این کتاب را کتاب زندگی و به عبارات دیگر "کتابی برای حیات" بدانند و بشناسند. اکنون به بیان روایاتی در جبهه های مختلف ادب قرآنی می پردازیم:

الف - ادب ظاهری قرائت

خواندن قرآن به صوت خوش از آداب مسلم قرائت است. بسیار پیش آمده است و در حکایات و روایات خوانده ایم که صرف شنیدن و استماع صوت خوش قرآن در بعضی موقعیتهای خاص سبب شده شخص یا اشخاصی به دین اسلام هدایت شوند. رسول اکرم (ص) در باب صوت خوش می فرماید:

اقْرؤْ وَالْقُرْآنَ بِالْحَنِّ الْعَرَبِیِّ وَ
أَصْوَاتِهَا، وَ إِنَّا کُمْ وَ لُحُونِ
أَهْلِ الْقِسْقِ وَ أَهْلِ الْکِبَاثِ! قرآن
را به آهنگ ها و اصوات
عرب بخوانید و از
آهنگ های اهل
قیس و اهل

در قسمت اول این مقاله که در شماره ۹ به چاپ رسید درباره فضیلت و عظمت قرآن، حافظان قرآن، حاملان قرآن، فارسیان قرآن، شنونده قرآن و فضیلت خواندن قرآن در نماز به ذکر آیات و روایاتی پرداختیم. اکنون توجه شما را به مطالعه قسمت دوم مقاله درباره ادب ظاهری، ادب باطنی، قرائت تبیهی و قرائت استذکاری قرآن، جلب می کنم. امید است برای همکاران عزیز که آموزش قرآن در مدارس راهنمایی را به عهده دارند مطالعه این مقاله در جهت آموزش بهتر مفید واقع شود.

***

چنان که بسیاری از قرآن می دانند، این تشبیه شریفه تأکید بر ادب ظاهری است. در حواله اول قرآن بخوانید و در سوره اعراف (۲۴) مؤمنان را به استماع (تواضع داشتن) و رعایت احترامی کردن در برابر صوت قرآن دعوت کرده و رعایت این ادب را موجب نزول رحمت خدا دانسته است:

وَإِنَّا قَرِئْنَا الْقُرْآنَ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَكُمْ تُرْجَمُونَ، چون
قرآن خوانده شود به آن گوش فرادارید و جمعی از شما را سنگسار
کنیم و رحمت شود.

گاهان کبیره پیر هیزید.

از امام جعفر صادق (ع) نیز روایتی رسیده است به این عبارت: «فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً»، قَالَ: «هُوَ أَنْ تَمَكَّنْتَ فِيهِ، وَتَحَسَّنَ صَوْتَكَ». درباره این آیه «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» گفت: یعنی اینکه در خواندن آن درنگ کنی و صوت را نیکو سازی.

قبلاً خواندیده که بر حفظ قرآن تأکید فراوان شده است و حافظان قرآن از مرتبه ویژه ای در نزد خدا برخوردارند با این حال تذکر به این

نکته روانست که حتی برای حافظ قرآن، قرائت آیات در حالپکه نگاه به خطوط قرآن می کند از منزلت بیشتری برخوردار است. اسحاق بن عمار گوید: به امام صادق گفتیم: فدایت شوم، من قرآن را از بر دارم، آیا خواندن از حفظ نیکوتر است یا در نظر کردن در مصحف (قرآن)؟ در پاسخ گفت: «قرآن را در حالی بخوان که در مصحف می نگری، آیات می دالی که نگاه کردن در مصحف عبادت است»^۴

علاوه بر آنچه ذکر شد نظر کردن در آیات مصحف شریف، حتی بدون خواندن آن، عبادت شمرده شده است. شاید تاکنون وصف حال مردان یا زنان بی سواد را شنیده اید که در عین بی سواد و عجز از هر گونه خواندن یا نوشتن، می توانستند یا می توانند فقط آیات قرآن را بخوانند.

روایت دیگری نیز که ذکرش خالی از لطف نیست، این روایت است:

الامام الصادق: قال رسول الله (ص): «نظفوا طريق القرآن! قبل يا رسول الله! وما طريق القرآن؟ قال: «أفواهكم» قبل: بماذا؟ قال: «بالسواك». امام صادق فرمود، پیامبر به اصحاب گفت: راه قرآن را پاکیزه سازید! چون پرسیدند که: ای پیامبر! راه قرآن چیست؟ گفت: «دهانهای شما؛ پرسیدند: به چه پاکیزه کنیم؟ گفت: به سواک زدن».

بحث ادب ظاهری قرائت را تا ترجمه روایتی به پایان می بریم که در کتاب وسایل الشیعه آمده است: امام علی بن الحسین زین العابدین، قرآن را از همه خوش تر می خواند. صدای خود را به هنگام قرائت چندان بلند می کرد که همه اهل خانه می شنیدند و سقاها که از در خانه او می گذشتند می ایستادند و به قرآن خواندن او گوش می دادند. امام محمد باقر (ع) نیز در خواندن قرآن آوازی خوش داشت و چون سحرگاهان از بستر برمی خاست و قرآن

می خواند، بانگ بلند می کرد و گذرندگان از سقاییان و جز ایشان می ایستادند و به قرائت قرآن او گوش می دادند.

رعایت ادب باطنی در قرائت قرآن:

روشن است که رعایت ادب ظاهری قرآن مقدمه و مدخلی است برای تأدب به ادب باطنی در برابر این کتاب شریف و نهایتاً تخلق به اخلاق قرآنی؛ به عبارت دیگر، ادب ظاهری قرآن باید مؤمن را تدریجاً در مسیر تسلیم به

آیات خدا وارد ساخته موجب دگرگونی در خلق و خوی او شده و جانش را لبریز از معرفت به آیات و احکام خدا نماید. در حقیقت کتابی که در عصرهای پی در پی نسل های مختلفی را به سوی تعالی و تهذیب سوق داده و خود محور پرورش دانشمندان فراوان و توسعه علوم و دانش ها و تألیف کتب و ایجاد فراز و فرودهای بزرگ در تاریخ بشر شده سراوار است از جهت محتوا مورد عنایت و توجه زیادی قرار گیرد. این امر البته حد و مرز مشخصی ندارد و شاید قاعده پدید هم نباشد، با این حال معلمان قرآن به تناسب درک و فهم دانش آموزان و حتی با توجه به تفاوت های فردی آنها می توانند در مواقع لازم درباره محتوای قرآن آنها را راهنمایی کنند، خوشبختانه در کتابهای قرآن دوره راهنمایی این نکته مورد نظر بوده و در پایان هر درس تحت عنوان نکته ای از آیات درس توضیحی داده شده است. دعوت دانش آموزان به تعمق درباره همین مطالب کوتاه آنها را تدریجاً به مفاهیم قرآن آشنا خواهد ساخت. اکنون در

این زمینه روایتی از امام صادق (ع) نقل می کنیم:

الامام الصادق (ع): «كان اذا قرأ القرآن، قال قبل أن يقرأ، حين يأخذ المصحف: اللهم! إني أشهد أن هذا كتابك المنزل من عندك على رسولك، محمد بن عبد الله؛ وكلامك الناطق على لسان نبيك، جعلته هادياً منك إلى خلقك، وحبلاً متصلاً فيما بينك وبين عبادك. اللهم! إني شرت عهدك وكتابتك اللهم! فاجعل نظري فيه عبادة، وقراءتي فيه فكراً، وفكري فيه اعتباراً. واجعلني ممن اتعظ ببيان مواظك فيه، واجتنب معاصيك! ولا تطع عند قراءتي على سمعي! ولا تجعل علي بصري غشاوة! ولا تجعل قراءتي قراءة لا تدبر فيها، بل اجعلني أتدبر آياته وأحكامه. أخذاً بشرائع دينك! ولا تجعل نظري فيه غفلة، ولا قراءتي هذراً، انك انت الرؤوف الرحيم».

امام صادق هنگامی که قرآن را برای خواندن به دست می گرفت

لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أُمَّامِرًا
 وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ

لَوْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أُمَّامِرًا
 وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ
 وَإِن كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا
 أُمَّامِرًا وَرَافِعًا فَإِن كُنْتُمْ تَهْتَكُونَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَدْبًا فَمَا كُنْتُمْ بِتَائِبِينَ

می گفتند: خدایا، که همین می دهیم که این کتاب فرو فرستاده از
 سوی تو است تا پیامبرت محمد بن عبدالله (ص) و کلامه را طاق تو
 بر زبان پیامبرت است، که آن را راهی از خود برای آوردن گشت
 قرار دادی و رسمانی که میان تو و بندگانت پیوسته است، خدایا
 من عهدنامه تو و کتاب تو را باز کردم، خدایا نگاه کردن مرا در آن
 عبادت و حوالدم را اندیشیدن، و اندیشیدن را مایه عبرت گرفتن
 ساز، و هر آن کسانی قرار ده که از اندر حقایق تو در آن پندگیری و از
 بافرمایی تو دوری گیریم، و هنگام حوالدم آن به گوش من مهر
 فرود بر چشمم برده میکنی و حوالدم را حوالدمی بدون تدبیر
 و اندیشیدن ساز، بلکه چنان کن که در آیات و احکام آن سدیسه
 و شرایع دین تو را پدید آورم، بگریسم مرا از آن غفلت و حوالدم
 را پنهان حوالدمی کنی، که تو مهربان و بخشنده ای.

قرائت تسبیح قرآن
 منظور از قرائت تسبیح، دل سپردن به آیات خدا به هنگام
 قرائت است. چنانکه خود را از مفاسد عبادات و گنایانی
 قرآن از آنکه گدازد بشناسی احساس کند و لذا خود را به حویلی
 انبیا و قرآن بر قلب اسپارد. به تعبیر دیگر، در قرائت تسبیح،
 ممانعت قاری قرائت خود و معلومات ذهنی خود هیچ و قرائت را
 همه چیز می داند و لذا قرآن برای او معنی و مفهوم دیگری برای
 سیر کتاب پیدا می کند. قرآن ماضی حضرت علی بن ابیطالب (ع)

در بهج البلاغه این معنی را به سکو ترین و جهی بیان فرموده
 است:

الامام علی (ع): إِنَّهُ مَا تُوَجَّهَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ بِمِثْلِهِ
 وَعَلِمُوا أَنَّهُ شَاعِعٌ وَمُشْفَعٌ، وَقَاتِلٌ وَمُصَدِّقٌ وَأَنَّهُ مِنْ شَفْعِ
 لَهُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفْعٌ فِيهِ، وَمَنْ مَحَلٌّ بِهِ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُنِّقَ
 عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ يُنَادِي مَنْادِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ: «أَلَا إِنَّ كُلَّ حَارِثٍ مُّبْتَلَى فِي حَرْثِهِ
 وَعَاقِبَةُ عَمَلِهِ غَيْرُ حَرْثَةِ الْقُرْآنِ»، فَكُونُوا مِنْ حَرْثَتِهِ وَأَتْبَاعِهِ،
 وَاسْتَدْلُوا عَلَيَّ رِبْكِمُ، وَاسْتَصْحَبُوا عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ، وَأَتَّبِعُوا عَلَيَّ
 آرَاءَكُمْ، وَاسْتَفْضُوا فِيهِ أَهْوَاءَكُمْ.

بنندگان خدا، برای توجه و توسل به خدا، وسیله ای بهتر از
 قرآن ندارند. بدانید که قرآن شفاعت کننده ای پذیرفته است، و
 سخنگویی تصدیق شده. هر کس که قرآن در روز قیامت شفاعت
 او کند، آن شفاعت پذیرفته می شود، و هر کس که قرآن از او
 شکایت کند، گفته قرآن مورد قبول قرار می گیرد، زیرا که در روز
 بازرسین نداکننده ای مانگ برمی دارد که بدانید که هر بزرگبری
 گرفتار کشته خویش و عاقبت کار خویش است مگر بزرگبران
 قرآن. بنابراین از بزرگبران قرآن باشید و پیروان آن (یعنی کسانی
 که در دنیا هر کار کردند و هر چه کشند، در و دیدند از اعمال،
 همه، بر طبق قرآن بود) و از راه قرآن به خدای خویش راه ببیند، و
 از قرآن پند آموزید، و اگر آراء شما مخالف قرآن باشد، آراء خود
 را انهم به نادرستی کنید، و هواهای نفسانی خود را که مخالف

قرآن است معشوش و ناخالص بدانید.

قرائت استذکاری قرآن:

قرائت استذکاری قرآن (از ذکر به معنی به یاد آوردن و تذکر یافتن) وجه دیگری از قرائت کلام خداست که آن را به «خود یادآوری» ترجمه کرده اند. می توان گفت این قرائت یا این مرحله از سوخته و تدبیر در آیات قرآن (اعم از خواندن یا شنیدن) مرحله ای متعالی از تادب یافتن به آداب قرآنی است و به لحاظ جنبه های روانشناختی و تأثیری که بر وجود مؤمن می گذارد از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در این باب نیز توجه خواننده گرامی را به کلامی از حضرت امیر المؤمنین علی (ع) جلب می کنیم و سپس مقاله را با ذکر حکایتی درباره فضیل عباسی که نمونه ای مشهور از تأثیر قرآن است به پایان می بریم.

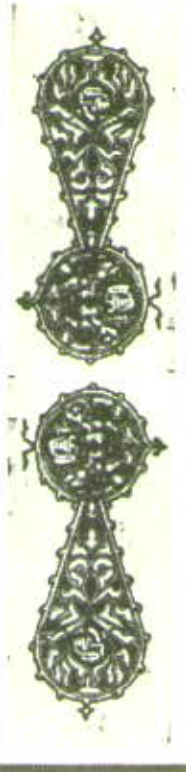
الامام علی «ع»: روی عبدالله بن سلیمان، عن الامام الصادق، فی بیان قوله تعالی: «ورتل القرآن ترتیلاً»

قال: قال امیر المؤمنین «ع»: «یئنه بیاناً ولاتنهذه هذ الشعر، ولانشره نثر الرمل. ولكن اقرعوا به قلوبکم القاسیه ولا یکن هم احدکم آخر السوره...» عبدالله بن سلیمان، از امام صادق روایت کرده است که علی «ع» در بیان این آیه: «ورتل القرآن ترتیلاً» گفت: «قرآن را شمرده و روشن بخوان، نه چندان تند بخوان مانند شعر، و نه چون ریگ افشان از هم، بلکه با خواندن قرآن دلهای سخت شده خود را یکوبید (نکان دهید)، و به هنگام خواندن قرآن نباید بخوابید که سوره به پایان برسد (که این حالت با تأمل و یادآوری به خود، سازگار نیست)».

و اما داستان فضیل عباسی به اختصار چنین است:

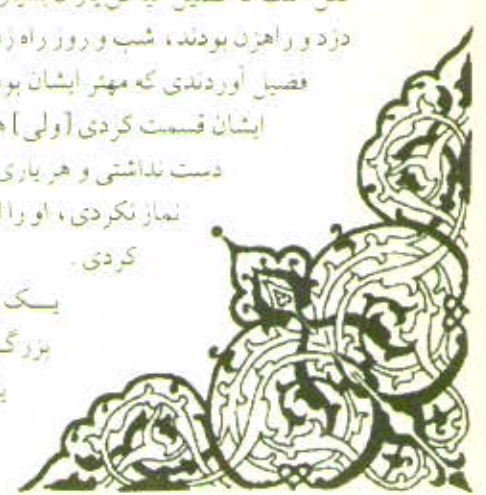
«نقل است که فضیل عباسی یاران بسیار داشت که همه دزد و راهزن بودند، شب و روز راه زدندی و نزدیک فضیل آوردندی که مهتر ایشان بود، و او میان ایشان قسمت کردی (ولی) هرگز از نماز دست نداشتی و هر یاری و چاکری که نماز نکردی، او را از نزد خود دور کردی.»

یک روز کاروان بزرگی می آمد و یاران او کاروان را گشوش

می داشتند و مردی در میان کاروان بود و آوازه در در را شنبه بود، بدره دیناری داشت، تدبیر می کرد که آن را پنهان کند. با خویشش گفت که بروم و آن همیان را در بیابان پنهان کنم تا اگر کاروان را برسد این را بضاعث سازم. چون از راه به یک سو رفت خیمه فضیل بدید. به نزدیک آن خیمه روان شد، او را به صورت و حامه زاهدان دید. شاد شد و آن بدره را به امانت به او سپرد. فضیل گفت: «برو و آن را در آن کنج خیمه بته.» مرد چنان کرد و باز گشت. چون به کاروان رسید، کاروان رازده بودند و همه کالا برده و مردمان را بر بسته و افکنده و دزدان رفته، همه را دست بگشاد و آن مرد به نزدیک خیمه فضیل آمد تا بدره بستاند. او را دید با دزدان بسته و مالها را قسمت می کردند. مرد چون چنان دید، گفت: «آه، بدره زر خود به دست خویشش به دزدان دادم!» فضیل چون او را دید، آواز داد و گفت: «چه حاجت داری؟» گفت: «نه طلب امانت آمده ام،» گفت: «همانحاست که نهاده ای، برگیز.» مرد به خیمه در آمد و زر خود را برداشت و روان شد. یاران گفتند: «آخر مادر کاروان یک درم نقد نیافتیم و تو این بدره زر را بر ما می دهی!» فضیل گفت: «این مرد به من گمان نیکو برد. من نیز به خدای تعالی گمان نیکو برده ام که مرا توبه دهد. من گمان او را راست کردم تا حق تعالی به کرم خویش گمان من راست گرداند.» و پیوسته سرونی و همی در طبع او بود، چنانچه در قافله و کاروانی که زن بودی، نه گرد آن نگشتی و اگر کسی سرمایه اندکی داشتی، کالای او نستی. یک شب کاروانی می گذشت و در میان کاروان کسی قرآن می خواند. این آیه به گوش فضیل رسید که «الْم یَا نَ لِلَّذینَ آمَنُوا اَنْ تَخضع قلوبُهُم لِذِکرِ اللّهِ» یعنی آیا وقت نیامده است که این دل خفته شما بیدار گردد؟ و گفتی که این آیه تیری بود که بر جان او آمد. گفت: «ای فضیل! تا کی تو راه زمی» وقت آن آمد که ما نیز راه تو زیم.» فضیل گفت: «گاه آن آمد و از وقت نیز گذشت!» سراسیمه و حجل و بی قرار روی به ویرانه ای نهاد، و در آن ویرانه، جماعتی کاروانیان بودند، گفتند: «برویم.» یکی از ایشان گفت: «توان رفت، فضیل در راه است.» فضیل آن را بشنود گفت: «بشارت باد شما را که فضیل توبه کرد.» پس، از آنجا برفت و همه روز می رفت و می گریست و خصم حسود می کرد.

از تفسیر جزء آخر قرآن، سورة العلق، نوشته محمد مؤمن شهیدی، دانشمند سده ۱۱ هجری.

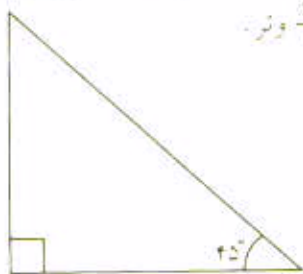

مسائلی برای حل

سال دوم راهنمایی

۱- اگر دو قطر یک چهارضلعی با هم زاویه 30° در جه بسازند ثابت کنید مساحت چهارضلعی $\frac{1}{4}$ حاصلضرب دو قطر است.

۲- ثابت کنید در مثلث قائم‌الزاویه ضلع رو بروی زاویه 45° درجه برابر است با $\frac{\sqrt{2}}{2}$ وتر.

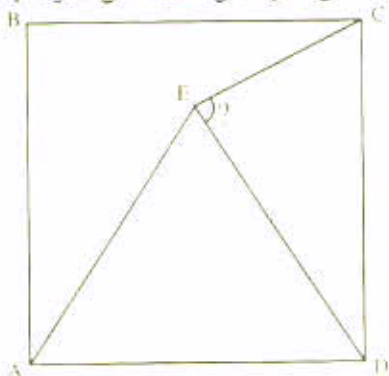

۳- ثابت کنید پاره خطی که وسط دو ضلع مثلث را به هم وصل می‌کند موازی ضلع سوم و نصف آن است.

۴- چهار ضلعی ABCD مربع است و مثلث AED متساوی الاضلاع است. اندازه زاویه CED چقدر است؟

۵- ثابت کنید عدد 360×360 کوچکترین عددی است که بر تمام اعداد ۱ تا ۱۳ بخش پذیر است.

۶- پدر احمد ۶۷ سال دارد و چون از احمد سن عموهایی دو فلوش زانی پرسند، می‌گوید: سن پدرش 3654 سال کمتر از حاصلضرب سن عموهایش است. سن عموها چقدر است؟

سال اول راهنمایی

۱- پست پول فاطمه به پول زهره $\frac{3}{4}$ و پست پول زهره به پول سیمه $\frac{2}{3}$ است. اگر اختلاف پول زهره و سیمه ۳ تومان باشد پول هر یک را حساب کنید.

۲- اگر مقسوم و مقسوم‌علیه تقسیمی را هفت برابر کنیم باقی‌مانده چه تغییری می‌کند؟

۳- قطر چرخ جلوی دو چرخه ای $\frac{1}{2}$ متر و قطر چرخ عقب $\frac{1}{3}$ متر است. اگر چرخ بزرگ ۵ دور بزند چرخ کوچک چند دور می‌زند؟

۴- مساحت هر یک از کتبی عدد 114 میلی‌متر است. یک کتاب ۸۰ صفحه ای چه ضخامتی بر حسب میکرون دارد؟

۵- احمد با $\frac{2}{3}$ از $\frac{1}{4}$ پولش ۴ جلد دفتر خرید هر جلد ۱۵۰ ریال. تمام پول احمد چقدر است؟

۶- م. م. دو عدد (4×18^7) می‌باشد. عدد اول 5% متعجب عدد ۸ و عدد دوم 2% می‌باشد که م. م. این دو عدد چه عددی است؟

۷- حاصل عبارات زیر را بدست آورید.

$$[13^2 + 5^2] \times 16 \times 3^2 - 17^2 \times 2^2 =$$

$$(4^2 \times 4)^3 \times 5^2 =$$

$$(17/4)^2 \times (7/1)^2 \times (1/5)^2 =$$

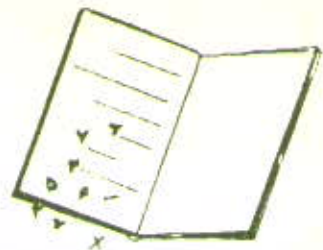
$$\left\{ \left[(3^2 \cdot 1)^3 \right] \right\} =$$

۸- قدر مطلق را بدست آورید و نتیجه ای که می‌گیرید بنویسید.

$$|30 - (12) + (5)| = |3 - (12) + (5)|$$

۹- اگر محیط مربعی ۲۰ متر و هر ضلعش نصف ضلع مربع دیگر باشد مساحت مربع دوم چقدر است؟

۱۰- طول اضلاع یک مثلث به نسبت ۵ و ۴ و ۳ و محیط آن ۶۶ می‌باشد. طول هر یک از ضلع این مثلث چقدر است؟

ب: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن زوج و بر 5 بخش پذیر باشد.

ج: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن فرد و بر 5 بخش پذیر باشد.

د: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن به صورت $3x-1$ و $x \in A$ باشد.

هـ: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن صفر داشته باشد و: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن بر عدد 19 بخش پذیر باشد.

ز: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن بر 2 و 6 بخش پذیر باشد.

۲- حاصل عبارات جبری زیر را بنویسید:

$$(-x)(-5xy)(-2y) \quad / \quad \left(\frac{4}{3}\right)^4 \times \left(\frac{16}{9}\right)^2$$

$$(ax^7)(2bx)(-4x^5) \quad / \quad 3 \times (9)^6 \div 3^5$$

$$m^3 \times (x^2)^7 \quad / \quad \left(\frac{3}{5}\right)^{10} = \left(\frac{9}{25}\right)^5$$

۳- معادله های زیر را حل کنید:

$$\frac{4x+3}{5} - \frac{2x-3}{3} = \frac{x-1}{6}$$

$$a^7(x-a) = b^7(x-b)$$

$$(m+2)x + 2(m+1) = m^2 + 4(x-1)$$

۴- در معادلات زیر:

الف: مقدار x و y را بدست آورید

ب: خطوط را رسم کنید

$$\begin{cases} 8x + 15y = 31 \\ 7x - 10y = 4 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 3x + 2y = 19 \\ 2x - 3y = 4 \end{cases}$$

$$\begin{cases} \frac{x}{a} + \frac{y}{b} = 2 \\ hx - ay = 0 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 3x - 7y = -55 \\ 5x + 4y = 18 \end{cases}$$

۷- در یک فلک ۶۲۵ ریال سکه های ۲۰ ریالی و ۵ ریالی موجود است. اگر روی هم ۳۰ سکه در این فلک باشد چند سکه ۲۰ ریالی و چند سکه ۵ ریالی است؟

۸- دانشمند مردم شناسی که از میان قبیله بومیان جنگل های استوایی بازگشته است حکایت از اعداد و ارقام بسیار بزرگی می کند که در محاسبات میان بومیان رواج دارد. چون آنها برخلاف مردم دنیا، دستگاه شماری را مبتنی بر محاسبات خود قرار می دهند. حساب کنید اگر در یک خانواده از این قبیله ۸ پسر، ۵ دختر و ۱۹ نوه وجود داشته باشد آنها برای نشان دادن این تعداد به ترتیب چه اعدادی را بکار می برند.

۹- با استفاده از شکل صفحه ۱۳۰ کتاب ریاضی دوم، طول و عرض جغرافیایی شهرهای قاهره، آدیس آبابا و نوزاکا را بدست آورید. اکنون حساب کنید اگر نصف النهار گرینویچ از شهر لیرویل می گذشت طول و عرض جغرافیایی شهرهای مذکور به چه صورت درمی آید؟

۱۰- مقدار عددی عبارت های زیر را حساب کنید.

$$x^2 + 3ax - 4bx \quad \text{به ازای } x = 3$$

$$y^3 - 4y^2 + 1 \quad \text{به ازای } y = +4$$

$$5z^4 + 4z^3 - 19 \quad \text{به ازای } z = -1$$

$$5mx^2 + 6mx^3 - 2m \quad \text{به ازای } x = -2m$$

سال سوم راهنمایی

۱- مجموعه $A = \{6, 7, 8, \dots, 44\}$ مفروض است؛ مطلوب است،

الف: زیر مجموعه ای از A که عضوهای آن بر ۳ بخش پذیر باشد.

۱۰- مثلثی به اضلاع ۴ و ۷ و ۱۰ یا کدام یک از مثلث های زیر مشابه است؟

الف: مثلثی به اضلاع ۸ و ۱۳ و ۲۰

ب: مثلثی به اضلاع ۱۲ و ۲۱ و ۳۰

ج: مثلثی به اضلاع ۲ و ۳ و ۵

حل مسائل شماره قبل

$$2^{k+2} = 8 \cdot 2^k \Rightarrow x = \frac{2^{k+2}}{2^k} = \frac{2^k \cdot 2^2}{2^k} = 4 \quad -1$$

-۲

$$(2^{21-1})^2 = (2^{20-1})^2 = (A^2 \cdot 2^{-2})^2 = A^4 \cdot 2^{-4} = \frac{A^4}{2^4}$$

-۳

$$2x^3 + 3x^2 + 1 \Rightarrow (2x-1)_x$$

-۴

$$5^{21} + 4^{21} + 3^{21} + 2^{21} = 14$$

$$\text{مقدار } x=0 \text{ است زیرا } 5+4+3+2=5+4+3+2+1=14$$

-۵

$$(1432)_5 + (110)_7 = (x)_8$$

$$4 \times 5^3 + 3 \times 5^2 + 2 \times 5 + 3^2 = (x)_8 \Rightarrow 126 = (x)_8$$

$$(x)_8 = 126$$

$$x = 8^2 + 2 \times 8 + 6 \\ = 64 + 16 + 6 = 86$$

-۶

خرید	۱۰۰	x
فروش	۱۲۵	۲۱۰۰

$$\Rightarrow x = 1680$$

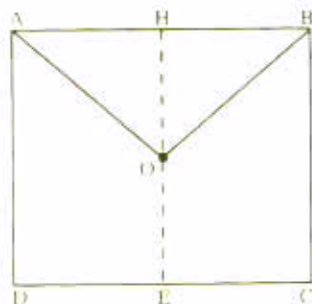
$$S_{ABCD} = \overline{AB}^2 \quad -7$$

$$S_{OAB} = \frac{1}{2} \cdot \overline{AB} \cdot \overline{OH}$$

$$= \frac{1}{2} \cdot \overline{AB} - \frac{1}{2} \cdot \overline{HE}$$

$$= \frac{1}{2} \cdot \overline{AB} \cdot \overline{AB}$$

$$= \frac{1}{2} \cdot \overline{AB}^2$$

$$\begin{cases} ax - by = 2a \\ a^2x - b^2x = a^2 + b^2 \end{cases}$$

$$\begin{cases} 3x\sqrt{2} + 2y = 8 \\ x\sqrt{2} - y = 1 \end{cases}$$

۵- بر دایره ای پنج نقطه A, B, C, D, E را چنان اختیار کرده ایم که کمانهای AB, BC, CD, DE هر یک ۷۲° است. آیا چند ضلعی محاطی ABCDEF متظمه است؟

۶- ثابت کنید هر قطر پنج ضلعی به یکی از اضلاع موازی است.

۷- اگر a, b و c اندازه های اضلاع یک مثلث باشند، کدام یک از مثلث های زیر قائم الزاویه است؟

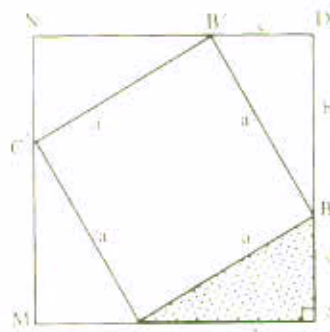
$$c=13, b=4\sqrt{3}, a=11$$

$$a=8, b=6, c=10$$

$$a=15, b=8, c=17$$

$$c=13, b=16, a=20$$

۸- اگر مثلث ABC در رأس A قائم الزاویه باشد با استفاده از شکل، درستی قضیه فیثاغورث را اثبات کنید.

۹- از نقطه O محل برخورد دو قطر دورنجه ABCD، خطی موازی دو قاعده آن رسم می کنیم تا ساق های AD و دو نقطه M و N قطع کند. ثابت کنید OM = ON

چرا

معلم ریاضی شدم؟

غلامرضا عسجدی^۱

از ایام طفولیت دو خاطره دارم که هر دو دلیل تشکیل ایمان و شوق باطنی من به عالم معلمی است. یکی این که در کلاس سوم دبستان که بودم روزی رئیس فرهنگستان آذربایجان مرحوم دکتر احمد محسنی که بعدها به کنفالت وزارت فرهنگ رسید به کلاس ما آمد و از دانش آموزان سؤالاتی کرد. گویا من بین آنان به سؤالات ایشان بهتر پاسخ دادم. ضمناً پرسیده بود کدام شغل را دوست دارید که در آینده از آن راه به جامعه خدمت کنید و من بی مقدمه جواب دادم که معلمی را دوست دارم. ضمناً فرمایش حضرت علی (ع) را که فرموده هر کس حرفی به من پیاموزد مرا بنده خود ساخته است، بازبان کودکی به ایشان توضیح دادم. آن فقید سعید به اداره برگشت و به فاصله دو ساعت یک قطعه نقشه ایران به عنوان جایزه برای من فرستاد. مدیر دبستان ما مرحوم فخری رحمت الله علیه با اینکه فرزند خود او همکلاس من بود رنگ مخصوص نواخت و تمام دانش آموزان را سرصف احضار نمود و ضمن تشویق بسیار آن نقشه را به من اعطا کرد. اکنون هم خاطره آن روز مانند نقطه روشنی در ضمیر من می درخشد. آن روز حس می کردم که گویا به اندازه یک گردن از بچه ها بلندتر شده ام. از آن تاریخ نه بطور صوری و بچگانه بلکه بطور عمیق و ریشه دار محبت لایزال تعلیم و تربیت افراد وطن در روح من پرتو افکنده است.

^۱ آقای غلامرضا عسجدی از دبیران ارجمند سابقه ریاضی است. از سالهاست کتب درسی ریاضی در سالهای دهه ۳۰ و ۴۰ می باشد.

$$S_{OAB} = \frac{1}{4} S_{ABCD}$$

با توجه به اینکه مساحت OAH نصف مساحت OAB است

پس

$$S_{OAH} = \frac{1}{8} S_{ABCD}$$

— A

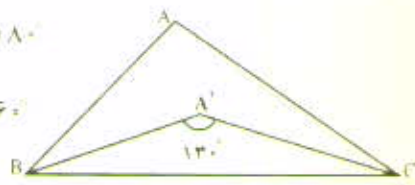
$$130^\circ + \frac{B}{2} + \frac{C}{2} = 180^\circ$$

$$260^\circ + B + C = 360^\circ$$

$$B + C = 100^\circ$$

$$A = 180^\circ - (B + C)$$

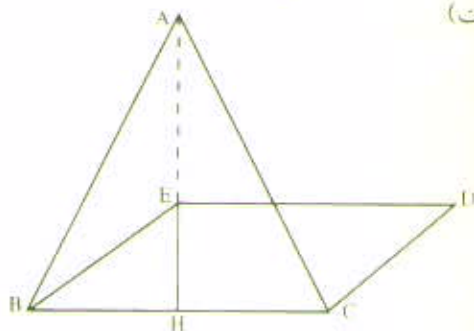
$$= 180^\circ - 100^\circ = 80^\circ$$

۹- نیاز به شکل دارد؟

۱۰- فرض کنیم ارتفاع AH مثلث از رأس می گذرد (برای

سهولت)

$$S_{ABC} = \frac{1}{2} \cdot BC \cdot AH = \frac{1}{2} \cdot BC \cdot EH$$

$$= BC \cdot EH$$

$$= S_{BCDE}$$

$$\frac{S_{ABC}}{S_{BCDE}} = 1$$

ماها، تشکیل آزمایشگاه‌های علوم در مدارس با مشکلاتی همراه است تا جاییکه مسؤولان مدرسه برای تأمین بودجه وسایل امکانات از اولیای دانش آموزان مساعدت می‌طلبند و این جلب همکاری البته چیزی است که در هر کشوری امکان‌پذیر است. هر دو مقاله از مجله Science and Children (علم و کودکان) ترجمه شده است.

* * *

همه، از جمله دو ستارگان ستاره‌شناسی، می‌دانند که شمردن ستارگان مانند شمردن موهای

خرسی زنده است. برای

شمارش تعداد موهای یک

خرس زنده از کجا آغاز

می‌کنید؟ خرس را

چگونه بی حرکت نگه

می‌دارید؟ دانش آموزان شما با کمک فعالیت‌هایی که در زیر می‌آید این

خرس وحشی را رام خواهند کرد. شما هم همراه با آنان، ستارگان

پایه فرار و چشمک‌زن را ببینید و تعداد آنها را تخمین بزنید.

ستارگان بخت خود را بشمارید!

ترجمه: محمد کرام الدینی

قبل از مطالعه مقالات بخش علوم و آوازه نو فصلی درباره آنها ضروری به نظر می‌رسد:

دانش آموزان دوره راهنمایی اطلاعات اولیه نسبتاً خوبی را جمع به کم‌الت و ستاره‌شناسی می‌کنند، اما عمدتاً جنبه حفظی و به حدی محدود دارند. در نتیجه برای آنان به صورت معلوماتی حقیقی و حسی‌کننده حلوه می‌گردد. حال اگر معلم علوم بتواند همین اطلاعات را با انواع فعالیت‌های علمی بیامیزد و شاگردان را نیز درگیر شریک‌سازی شریکی و جدایی‌فروشی و با او چندان خود هدایت و یافتن دست‌آورد و دست‌آورد و ستاره‌شناسی ستاره‌زده، تعیین‌ات‌ماه از هلال تا قرص کامل، پیدا کردن مسیر حرکتشان را در شیری و انواع فعالیت‌هایی از این گونه نویسه برای دانش آموزانی که آسمان محققین پرستاره است از جمله این فعالیت‌هاست. مقاله ستارگان بخت ... این نوعی فعالیت علمی در این زمینه است و البته در سطحی بالاتر از مشهوده تصادف.

آه مقاله «مساحت یک آزمایشگاه» علاوه بر آن که شیوه علمی راه انداختن یک آزمایشگاه را در مقیاسی بدون امکانات نشان می‌دهد، این جهت نیز حائز اهمیت است که نشان می‌دهد حتی در کشور پیشرفته‌ای چون ایالات متحده، به رغم تصور غالب

۱- چگونه ستارگان آسمان را بشماریم

شمردن ستارگانی که از زمین دیده می‌شوند، اگر نگوییم غیر

ممکن، کاری است بسیار دشوار. دشواری کار شمردن ستارگان

با چشم غیر مسلح، گذشته از صرف وقت زیادی که به آسمان

تاریک احتیاج داریم، این است که در حال شمردن، چگونه

ستارگانی را که شماره‌ایم، از آنهایی که شماره‌ایم، تشخیص

دهیم. حرکت چرخشی زمین کار را دشوارتر می‌کند و صحنه

دیدگاه ما را تغییر می‌دهد. به نظر می‌رسد پیش از آن که پوست

شمارش به بسیاری از ستارگان برسد، غروب می‌کنند. بعلاوه،

چون تنها یکی از آسمان را می‌بینیم، از نیمه دیگری خبر می‌مانیم

و تعداد واقعی آنها را نمی‌توانیم به دست آوریم.

یک معلم با وجود این همه مشکل چگونه می‌تواند همراه با

دانش آموزان خود ستارگان آسمان را بشمارد؟ این مثال ساده را

در نظر بگیرید: می‌خواهید تعداد آجرهای یک دیوار آجری را

بدانید. چگونه عمل می‌کنید؟ آیا همه آجرها را یکی یکی

می‌شمرید، یا تعداد آجرهایی یک متر مربع را می‌شمارید و بعد

پس از اندازه‌گیری مساحت آن دیوار تعداد آجرها را حدس

می‌زنید؟

برای شمارش ستارگان آسمان نیز از همین روش استفاده

کنید تا مطمئن شوید یک آسمان صاف طی چند روز ادامه خواهد داشت.

دانش آموزان اکنون با پنجره های آسمان سنج خود مشتاق تخمین زدن شماره ستارگان هستند.

هر دانش آموز برای ساختن یک پنجره آسمان سنج به مواد و ابزار زیر نیازمند است:

- * یک قطعه 25×25 سانتیمتری مقوایا پوشه (که حدود ۱۰ سانتیمتر بزرگتر از طول دست باشد).
- * یک فیچی.
- * نوار چسب.

از دانش آموزانتان بخواهید نخست طول خود را اندازه بگیرند و سپس پنجره ای که طول و عرض آن با طول بازویشان مساوی است، در وسط مربع فیچی کنند. به آنان یاد دهید چگونه باید پنجره ها را در امتداد بازو در دست بگیرند و از آنان بخواهید آن را تمرین کنند. اکنون اگر اتاقی دارید که از بلوکهای سیمانی یا

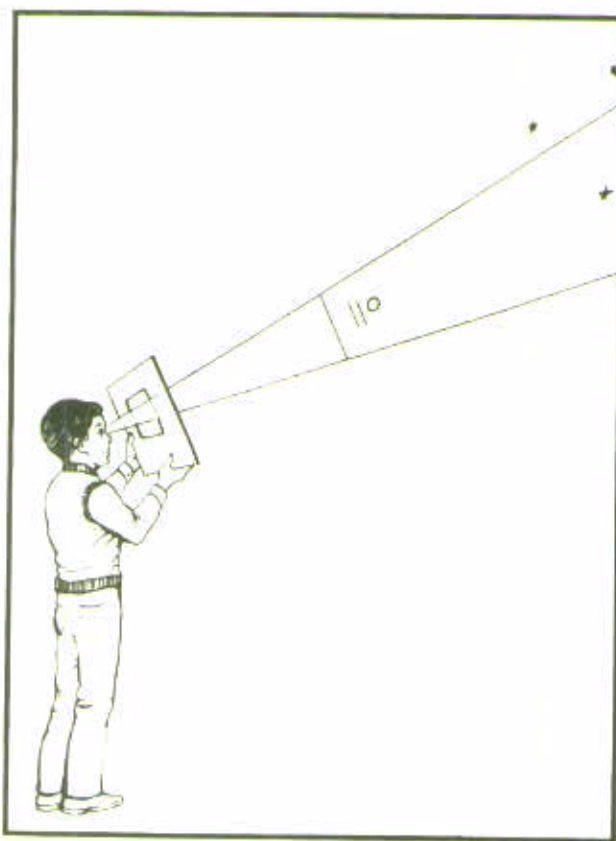
می کنیم. می توانیم ستارگان موجود در مساحت خاصی را بشماریم و سپس تعداد کل ستارگان آسمان را از روی آن به دست آوریم. اما مساحت خاصی از آسمان را چگونه تعیین کنیم و مساحت کل آن را چگونه اندازه بگیریم. برای دیوار از متر مربع استفاده کردیم، اما برای آسمان می توانیم از درجات مربع (که واحدی برای اندازه گیری مساحت های کوچک است) استفاده کنیم.

برای اندازه گیری سطح خاصی از آسمان، به چیزهایی نیاز داریم که همیشه در دسترس ما هستند: یک بازو و یک دست. نسبت طول بازوی انسان به دست او معمولاً در طول زندگی یکسان است. هنگامی که بازوی دست خود را عمود بر خط بینایی فرار دهیم (به شکل نگاه کنید)، زاویه ای که تشکیل می شود حدود ۱۱ درجه است. بنابراین، اگر کسی بتواند یک پنجره مربعی بسازد که هر بعد آن به اندازه طول دستش باشد، و آن را در برابر چشمان خود قرار دهد، مساحتی از آسمان را در آن می بیند که برای همه یکسان است.

چون هر طرف این پنجره ۱۱ درجه است، مساحت آن می شود ۱۲۱ درجه مربع. حالا اگر بدانیم آسمان چند درجه مربع است، می توانیم آن مقدار را بر مساحت پنجره آسمان سنج تقسیم کنیم و بدانیم سطح کل آسمان چند برابر پنجره آسمان سنج است. چون آسمانی که زمین را در بر گرفته است کروی است، می توانیم محاسباتمان را بر پایه درجات مربع موجود در کره قرار دهیم، کتابهای مرجع تعداد درجات مربع یک کره را ۴۱۲۵۳ ذکر کرده اند. اکنون اگر تعداد درجات مربع آسمان را بر تعداد درجات مربع موجود در پنجره آسمان سنج تقسیم کنیم، تعداد پنجره های آسمان سنجی را که در آسمان جا می گیرند، به دست می آوریم.

$$\frac{41253 \text{ درجات مربع آسمان}}{121 \text{ درجه مربع هر پنجره}} = 341 \text{ پنجره آسمان سنج}$$

یک پنجره آسمان سنج بسازیم اکنون شما آماده اید به دانش آموزانتان کمک کنید پنجره آسمان سنج بسازند. اما نخست اخبار هواشناسی را با دقت گوش

آجر ساخته شده است، آنان را وادارید که در فاصله خاصی از آن دیوار بایستند و تعداد بلوکها یا آجرهای درون هر پنجره را بشمارند. از آنان بخواهید منطقه ای را که از پشت پنجره می بینند، با سوار چسب مشخص کنند و طول و عرض آن را (که باید یکسان باشند) اندازه بگیرند. پس از انجام این کار، از آنان بخواهید نتایج به دست آمده را با نتایج که سایر همکلاسی ها به دست می آورند مقایسه کنند.

کنول چگونگی محاسبه مساحت را برای آنان یادآوری کنید (مساحت = طول $\times$ عرض).

از آنان بخواهید تخمین بزنند چند بلوک یا آجر در دیوار وجود دارد. سپس از یکی از آنان بخواهید تعداد واقعی آجرهای دیوار را بشمارد و تعداد واقعی را با تعداد تخمینی مقایسه کنید. محاسبات ریاضی می گویند مساحت دیوار تقسیم بر مساحت پنجره $\times$ مساحت سطح مساوی است با تعداد پنجره هایی که دیوار را می پوشاند. همین طور، تعداد آجرهای موجود در پنجره ضرب در تعداد پنجره هایی که دیوار را می پوشاند مساوی است با تعداد آجرهای دیوار.

اکنون از این روش برای شمارش تعداد ستارگان آسمان استفاده کنید. از دانش آموزان بخواهید در یک شب صاف تعداد ستارگان موجود در یک پنجره را بشمارند. اگر این عمل بر بالای بلندبها انجام شود، ناصافی آسمان و مه، که مانع دیدن ستارگان هستند به حداقل می رسد.

وقتی به کلاس باز گشتید، میانگین تعداد ستارگان موجود در یک پنجره را محاسبه کنید و آن را در عدد ۳۴۱ (تعداد پنجره هایی که آسمان را می پوشاند) ضرب کنید. پاسخ باید عدد پنج یا شش هزار باشد. این عدد، تعداد ستارگان موجود در نیمکره شمالی و جنوبی را نشان می دهد (Pickering ۱۹۵۸). چون شما فقط نصف آسمان (نیمکره شمالی) را می بیند، می توانید بگویید در شب حدود ۳۴۱ ستاره در آسمان دیده می شود.

چند آزمایش دیگر

دانش آموزان را به دو گروه تقسیم کنید. از یک گروه بخواهید

ستارگان شهر و از گروه دیگر بخواهید ستارگان روستا را بشمارند. توجه داشته باشید که هر دو به یک جهت (مثلاً شرق) نگاه کنند و در یک ارتفاع مساوی بایستند. آنان باید روی یک ستاره در خشان آسمان متمرکز شوند و آن ستاره را در وضعیت همانندی درون پنجره های آسمان سطح خود جای دهند. میانگین هر دو گروه را محاسبه کنید و دو میانگین را با یکدیگر مقایسه کنید. عددی که در روستا به دست می آید باید بزرگتر باشد.

یا می توانید از هر یک از دانش آموزان بخواهید دو نوع نمونه برداری انجام دهند: یک نمونه برداری هنگامی که بلافاصله از محیط روشن داخل اتاق بیرون آمده است، و آزمایش دیگر وقتی که قبلاً ۲۰ تا ۳۰ دقیقه در تاریکی بوده است. اعداد به دست آمده از دو آزمایش را با یکدیگر مقایسه کنید تا پدیده عادت کردن چشم به تاریکی را ببینند.

هنگامی که دانش آموزان به تحقیق درباره آسمان می پردازند، پرسشهایی به ذهن آنان می آید. چرا (در صورتی که در استوای زمین نباشیم)، یک شخص نمی تواند همه پنج یا شش هزار ستاره آسمان را، در طول یک سال، ببیند؟ برای آنان توضیح دهید که بعضی ستارگان در همه طول سال در یک نیمکره قابل دیدن هستند. این گونه ستارگان طلوع و غروب نمی کنند و تنها به دور ستاره قطبی، دایره وار، می چرخند. این ستارگان را نمی توان در نیمکره دیگر دید. دانش آموزان از کشف پاسخ بسیار لذت می برند و ممکن است پرسشهای بسیار حالی را که در تحقیق خود با آنها روبه رو شده اند، مطرح کنند.

فعالیه های ستاره شناسی برای تجربه و انجام بی شمارند. یک پنجره آسمان سطح که درست کردن و به کار بردن آن آسان است، تنها نخستین گام در راه علم ستاره شناسی است.

ساختن يك آزمایشگاه بسیار آسان است

نویسنده: پگی فاکس (Peggy Fox)
ترجمه: محمد کرام الدینی

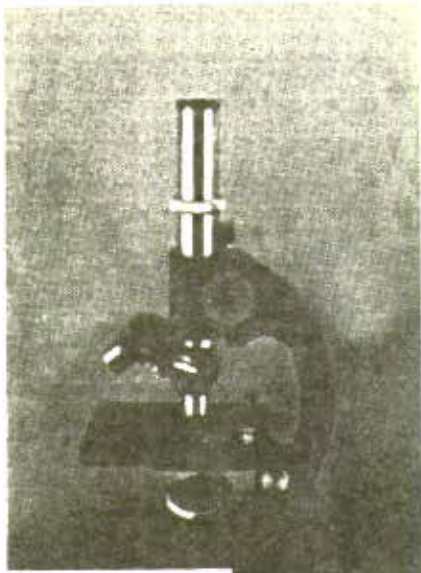
راه حل

بیرون کشیدن راه حل از درون یک مسأله، اساس «مدیریت جایگاه محوری» است. در این مورد، برنامه ریزی، سازمان دهی و به کار انداختن یک آزمایشگاه علوم امکان پذیر نبود، مگر با کوشش در سطح جامعه.

چند باثرب، تعدادی استخوان، دوسه آهنربا و کرم ابریشم، جمع آوری مواد و مدل برای آموزش علوم و طیفه ای است خطیر. لازم است آموزش علوم در کلاسها جدی تر گرفته شود؛ اما پیش از ۹۰ در صد ما معلمان نمی توانیم پولی بابت آن بدهیم و بیش از ۷۰ در صد مدارس هم بودجه ای برای این برنامه علمی ندارند. (آمار مربوط به ایالات متحده آمریکا است - م). مدرسه ما نیز استثنا نبود. پس چون تصمیم داشتیم آزمایشگاه علوم داشته باشیم، فریاد کمک سردادیم!

نخست، جایی در کلاسها می خواستیم که مدلها و مواد مصرفی را در آنجا بگذاریم، مکانی که معلمان و بچه ها بتوانند در آنجا به صورت گروهی یا انفرادی دست به آزمایش بزنند، یعنی در آن به اندازه کافی نمونه وجود داشته باشد تا به همه برسند. به میدانی نیاز داشتیم که در آنجا بچه ها بتوانند مهارتهای حل مسأله خود را بیازمایند، اتاقی که کمد و قفسه، شیر آب و به تعداد کافی پریر برقی داشته باشد. از مسؤولان مدرسه هم استمداد طلبیدیم و از آنان خواستیم به آموزش علوم بیشتر توجه کنند و بودجه ای برای برنامه ما اختصاص دهند. خواسته های ما کم نبود، اما از کجا و چگونه باید آغاز می کردیم؟

علاوه بر اینها، معلمان کنش‌ورسها و ایستایی غیر ضروری و مستعمل خود را گشودند

تحسب، شریح گردیم به تسبیح این که در مدرسه‌های علمی داریم. معادن مدرسه‌ها را تشویق کرده‌اند فکر خود را روی چگونگی برآوردن این نیازها متبصر کنیم. پس از درست کردن گروهی از اعضای علاقه‌مند مدرسه، شریح گردیم به بررسی چگونگی علمی کردن طرح

شیخه این شد از همکارانی معتدبان مدارس منو منطقه‌ای که در آن منطقه هستند نیز استفاده کنیم و از آزمایشگاه‌های مدارس منو مناطق مجاور بازدید کنیم. یک کتبیسه چند نفری هم کتابهای معلم و کتبه‌های درسی را در قفس مطالعه کردند، و سببه این مقدمه‌سازانی از مدل‌های آموزشی، لوازم و وسایل مورد نیاز و مواد مصرفی علمی تهیه کردند.

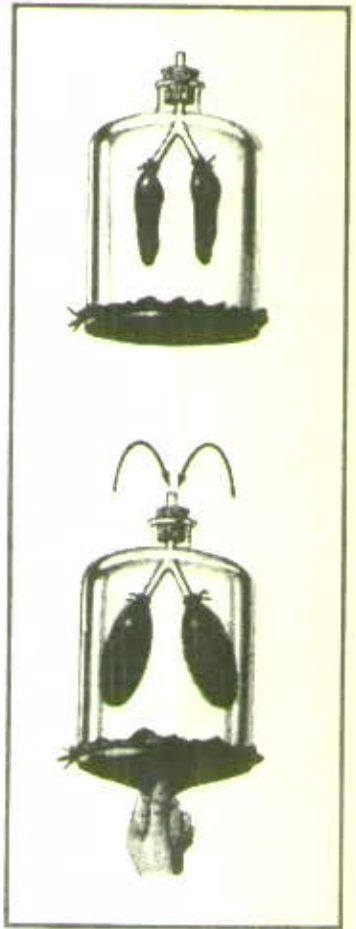
اولین چیزی که احتیاج داشتیم، ظرف‌های فضایی آزمایشگاه و تهیه لوازم اساسی (میکروسکوپ، استوانه مدرج، بالن، بشر، توله آزمایش، و غیره) بود. لوازم مطالعه جانوران و گیاهان را تهیه کردیم. مدل‌های آموزشی امکنت، مدل گوسفند داخلی، قلب، دستگاه گردش خون، حبه‌ها، جانوران مختلف که در منطقه زندگی می‌کنند و یک جعبه از نمونه‌های کتبه‌ها و سنگها) و یک استگاه هواشناسی بود. از این مواد مصرفی با مواد معدنی (گلوله‌های پسته، موزله، رنگهای معدنی و روغنهای گیاهی) و مواد غیر معمول (بادام زمینی، ژلاتین، نان سفید کتبه برای درست کردن مدل لایه‌های زمین و نان سبزه‌چی برای درست کردن مراحل مختلف ماه بود.

پس از آن معنی گردیم، برای تأمین مواردی که در سببه‌ها در اولت قرار داشت، مشارکت مدرسه و سپس همکاری والدین و بستنیان آموزش (بند، مثال‌های مختلف) حاصل خبر فیه‌های مختلف (فروشگاه‌های حیوانات خانگی، سازمان حفاظت محیط زیست و باغ و حیث) و معلمان علوم منطقه را اجالت کشیم. آموزش و پرورش، ارتقاءات شخصی بود. علاوه بر آن یک گروهی از روزنامه‌ها منتشر کردیم و در آن‌ها خبرها را به زبان ساده از دانشگاه جدید شرح دادیم.

کتاب‌ها جمع شدند و لوازم، طرح‌های بیرونی گرفتیم و حیات‌دار می‌شد. استلاده‌ها، مدل‌های آموزشی دور انداختیم که در پیش‌آموزان ما حبه‌ها بودند، نمونه‌های آموزشی که در فروشگاه‌های آموزشی بود. در این معرزه‌ها بی‌زنی فرستاده می‌شد. از جمله لوازمی بود که تهیه کردیم، بعضی از این کتبه‌ها می‌تواند به آسان پیش بوند. توانسیم از آنها برای دست‌ساز گردیم، اهریما، سوسو، لامپیک و قوب جدا کنیم.

و چیزهایی مانند پوست مار، قنوه سنگ و پوست نجه شتر مرغ را از آنها بیرون کشیدند. صاحب ستوران نزدیک ما یک دسته پرندة وحشی به ما داد. حبه‌هایی برای ساختن لایه پرندگان، جویدگان، حشرات و ماهی به دست آوردیم. دانش‌آموزان از آشنایی و دوستی خود خواستند که حیوانات خانگی و اهلیاتی که دیگر لازم ندارند به ما بدهند. به همین روش یک ماشینی خواجه کشی هم به چنگ آوردیم. امروز کارکنان فروشگاه‌های حیوانات خانگی و والدین دیگر از ما نیمی پرسند که آیا به لوازم دور انداختنی آنها نیاز داریم یا نه.

برای سازمان دادن و تنظیم محل مواد آزمایشگاه از یکی از کارکنان مدرسه خواستیم که به ما کمک کند و چند روزی برای ما کار کند. مواد مصرفی را در ظروف پلاستیکی سفید رنگ ریختم و زدی برجسی که بر روی آنها چسباندیم. نام مواد درون هر یک را نوشتیم و آنها را به ترتیب حروف الفبا تنظیم کردیم و روی ناچجه اتافی که مسوولان مدرسه برای آزمایشگاه ما اختصاص داده بودند

ردیف کردیم. اشیای ظریف شکستی یا گران قیمت، میکروسکوپ، پروژکتور، میکرواسلاید، دوربین صحرایی، استوانه مدرج را در یک صندوق بزرگ جای دادیم. مواد و لوازمی مانند صفحات کاغذی، بلوکهای چوبی، قوطی های غذای کودکان، قوطی های خالی فیلم و نخ را در صندوقی دیگر که قابل حمل بود ریختیم. در قفسه هایی که در معرض دید بود، آشیانه های پرندگان،

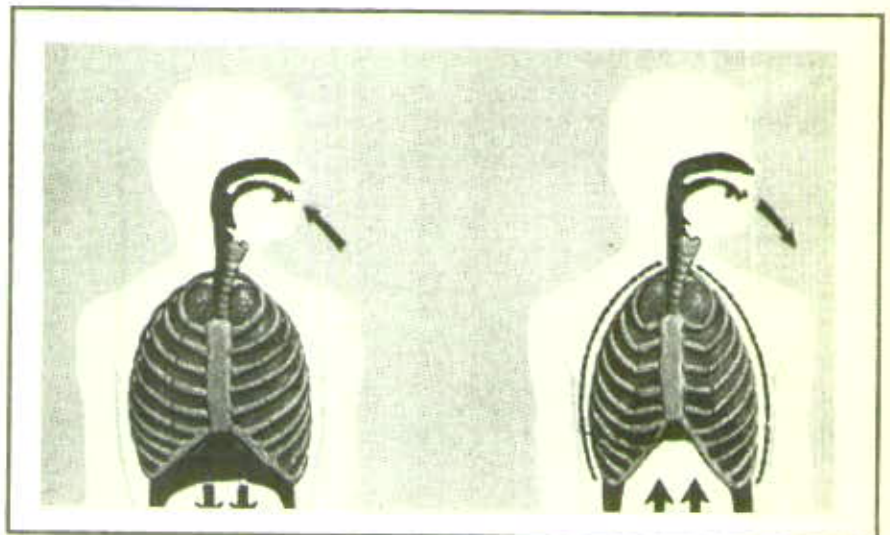
یک زنگ ۴۵ دقیقه ای را در آزمایشگاه بگذارند (این رنگ آزمایشگاه جدا از ساعات درسی بود). برای کلاسهای بالاتر کارهای آزمایشگاهی برای همه شرکت کنندگان یکسان بود. اما این قابلیت انعطاف را نیز باقی گذاشتیم که معلم و دانش آموزان بتوانند برخلاف اکثریت آزمایشهای مورد علاقه خود را دنبال کنند. یک متصدی نیز برای سرکشی به آزمایشگاه در نظر گرفتیم وظیفه او حور کردن و تمیز کردن موارد مربوطه گروهبندی آزمایش کننده و بررسی چیزهایی که معلم احتیاج دارد، بود. والدین داوطلب برای آزمایشگاه لوازم و مواد لازم را می خریدند (مدرسه پرداخت پول برای خرید بعضی مواد و ابزار را قبول کرده بود). اکنون، معلمان هنگامی که از وسایل استفاده می کنند، یک فرم پیشنهادی تهیه می کنند و در آن مواد مصرف شده را می نویسند و متصدی آزمایشگاه دستور تهیه مواد مصرف شده را برای هفته آینده می دهد. بنابراین وقتی دانش آموزان به آزمایشگاه می آیند، همه مواد لازم روی میزهای آزمایشگاه آماده است.

نتیجه این طرح مشترک، حس غرور و تعلق به علوم در مدرسه بود. تکمیل آزمایشگاه ادامه یافت. والدین، دانش آموزان، معلمان و مسؤولان مدرسه، همگی به همکاری خود به علاقه ادامه می دهند. در مدرسه ما علوم یک کار روزانه لذت بخش است و معلمان هر روز بیشتر از روز پیش، به کار تدریس علوم در آزمایشگاه علاقمندتر می شوند.

خواسته های ما برای آزمایشگاه همان زیاد بود. بسیاری را به دست آوردیم، خواسته هایمان نیز هنوز بسیارند.

وظایف کمیته آزمایشگاه

- * درخواست کمک از معلمان، مدیران و رؤسای بخش علوم
- * مطالعه برنامه های موفق، بازدید در صورت امکان
- * شناخت خود تهیه سیاهه های

واقعگرایانه و ایده آل.

- * درخواست کمک از والدین، سازگاران و گروهبندی سایر مدارس.
- * جمع آوری منابع مالی در درجه اول و سپس تهیه درخواست رسمی که در آن اولویتها به طور واضح نوشته شده باشد.

اسکلت ماهی، صدف، مخروطهای گیاهان و دانه های آنها و یک ردیف ابزار شامل ترازو را به نمایش گذاشتیم و سرانجام تابلوهایی به عنوان منبع روی دیوار آویزان کردیم. وقتی آزمایشگاه ما آماده شد، جدولی برای استفاده از آن تهیه کردیم. برنامه طوری تنظیم شده بود که هر کلاس در هفته حداقل

- * ۲۵ ذره بین .
- * ۱۵ قطره چکان .
- * ۲۵ نوار اندازه گیری طول (متر) .
- * ۲۵ خط کش .
- * ۱۲ قطب‌نمای مغناطیسی .
- * ۱۰ آهنربای میله ای .
- * ۳ آهنربای نعلی شکل کوچک .
- * ۱۸ واشرفلزی .
- * ۲ آکواریوم .
- * یک قفس برای موش آزمایشگاهی یا موجودات مشابه .
- * یک قفس پرنده .
- * ۶ ظرف پتری .
- * ۶ چراغ الکلی .
- * ورقه آلومینیومی .
- * کاغذ مومی .
- * نمک متیریم .
- * قهوه صاف کن .
- * محلول ید .
- * نشاسته ذرت .
- * باتری .
- * یک جعبه دستکش یکبار مصرف .
- * یک مدل منظومه شمسی .
- * یک مدل شش دنده پلاستیکی کوچک .
- * یک جعبه سنگ .
- * یک دیپازن .
- * یک دست پیمانه های اندازه گیری .
- * یک دست فنر .
- * یک دست چوب پنبه در بطری .
- * چند پوستر درباره بدن آدمی .
- * چند نوع قاب فلزی .

* تصمیم گیری برای سازمان دادن لوازم آزمایشگاه، آیا انسان اضافی برای گذاشتن لوازم وجود دارد؟
 * برنامه زمانی برای مرتب کردن اتاق و استفاده منطقی از تعداد هر چه بیشتر افراد.
 * در خواست از یک متصلدی حرفه ای آزمایشگاه، متخصص یا یکی از والدین داوطلب برای سرکشی روزانه به آزمایشگاه.
 * ارزیابی استفاده از آزمایشگاه حداقل دو بار در سال، تعیین هدفها و اولویت های جدید که در طول کار به وجود می آید.

مواد آزمایشگاه (سرمایه گذاری شده)

- * ۱۲ میز آزمایشگاه رویه مشکی .
- * یک میز قابل حمل آینه دار برای نمایش .
- * یک میکروسکوپ پروژکتور دار .
- * یک میکروسکوپ دانش آموزی .
- * یک جعبه اسلاید شیشه ای میکروسکوپ .
- * ۱۰ دماسنج شیشه ای .
- * یک مدل بدن انسان .
- * پنج منشور تجزیه نور .
- * ۱۲ بشر ۵۰ میلی لیتری .
- * ۲۴ بشر ۳۰۰ میلی لیتری .
- * ۲۴ لوله آزمایش ۵۰ میلی لیتری .
- * ۵ بالن ۲۵۰ میلی لیتری .
- * ۵ استوانه مدرج ۱۰۰ میلی لیتری .
- * ۵ استوانه مدرج ۲۵۰ میلی لیتری .
- * یک کیت شنشوی چشم .

مواد آزمایشگاهی (تهیه شده)

- * ۱۵ دماسنج با عقربه فلزی

نهر و تاریخ او

مسعود جوادیان - کارشناس گروه تاریخ

«نگاهی به تاریخ جهان» کتابی ارزنده از جواهر لعل نهرو، نخست وزیر فقید هند است که با نثری شیوا و در عین تفصیل بدون اطناب و درازگویی به رشته تحریر در آمده و همواره یکی از کتابهای شیرین و خواندنی درباره تاریخ عمومی جهان به شمار رفته است. از آنجا که معلمان تاریخ دوره راهنمایی، موظف اند تاریخ بشر را از آغاز تا امروز و بر اساس کتابهای درسی این دوره به دانش آموزان بیاموزند و در این زمینه نیاز به اطلاعاتی فراتر از کتابهای موجود دارند، نگاهی به تاریخ جهان می تواند این نیاز آنها را برآورده سازد. مقاله حاضر کوششی است در جهت تبیین این کتاب.

در آنجا بود که نهر و تولد یافت. پدر نهر و از وکلائی معروف دادگستری بود. وی «موتی لعل نهر و» نام داشت و از خانواده ای عزم و اراده و تلاش خستگی ناپذیر بود. از این جهت مسلمانان نهر و در تربیت اولیه نهر و گذاشته است. سالهای کودکی نهر و در شهر الله آباد و در خانه نسبتاً مرفه پدری گذشت. پیش معلمان سرخانه درس خواند، سپس به انگلستان فرستاده شد و در «کالج هارو» و بعد در دانشگاه کمبریج تحصیل کرد. تحصیلات نهر و ابتداء در رشته علوم طبیعی بود ولی سرانجام رشته حقوق را به پایان رساند و در ۱۹۲۲ به هند بازگشت و به وکالت دادگستری پرداخت. ضمناً عضو نهضت سیاسی کنگره ملی هند شد، اما هنوز علاقه زیادی به امور سیاسی نداشت. فعالیت سیاسی او در واقع پس از پایان جنگ جهانی اول صورت

با آنکه بیش از نیم قرن از نگارش «نگاهی به تاریخ جهان» گذشته است و با آنکه نهر و (۱۹۶۴ م - ۱۸۸۹) سیاستمدار و متفکر شهیر هندی یک مورخ حرفه ای نبود، هنوز هم کتاب او، هم برای نوجوانان و هم برای بزرگسالان، جذاب و حاوی نکات فراوان سودمند است؛ کتابی که همچون سایر نوشته های معروف نهر و یادگار سالهای زندان اوست. در این منظور نگاهی گذرا به زندگی و تاریخی که وی نگاشته است خواهیم داشت. یادآور می گردد که نهر و خود شرح زندگی اش را که حاوی نکات فراوان خواندنی است در دو جلد نگاشته که به فارسی نیز ترجمه شده است.

تاریخچه زندگی

خاندان نهر و اصلاً کشمیری و از برهمنان آن ناحیه بوده اند که در حدود سه قرن پیش به دهلی و بعدها به «الله آباد» منتقل شدند.

فعالیت های خود به مسافرت های بسیاری چه در داخل و چه در خارج هند رفت و بارها از شمال تا به جنوب و از شرق تا غرب هند را پیمود.

او دعوت ملاقات با موسولینی و نیز بعدها دعوت هیتلر را رد کرد زیرا آنان را قبول نداشت و می دانست از این ملاقاتها استفاده نینمایی خواهند کرد. در اواخر جنگ دوم جهانی مبارزات مردم هند به مرحله ای رسیده بود که انگلستان دیگر نمی توانست تسلط خود را بر هند ادامه دهد. در نتیجه حکومتی موقت در هند تشکیل شد که نهر و مقام نخست وزیری آن رایه عهده داشت. بالاخره در اوت ۱۹۴۷ بریتانیا قدرت حکومت را از سمانه خود هندستان واگذار کرد. همان وقت بود که شه قاره هند به دو حکومت هند و پاکستان تجربه شد و هند مستقل گردید.

نهر و تا ۱۹۶۲ نخست وزیر و در واقع رهبر هند بود و توانست این کشور را به خوبی اداره کند و به سوی رشد و ترقی براند.

نهر و از دوستاناران فرهنگ و تمدن ایران بود و در کتابهای متعدد و سخنرانی ها و مقالات خود بارها به عظمت و اهمیت این فرهنگ بزرگ و پیوند و ارتباط آن با فرهنگ هندی اشاره کرده است. شرح نظرات او در این باره خود می تواند موضوع مقاله ای مستقل باشد.

نهر و از بسیاری از بزرگترین و معروفترین دانشگاههای بزرگ جهان به دریافت درجه دکترای افتخاری تایل آمد و در عصر خود در دنیای سیاست، وزنه بسیار معتبری به شمار می رفت.

نگاهی به تاریخ جهان

در تابستان ۱۹۲۸ ایندیرا دختر نهر و که در آن وقت دهساله بود در شهری بیلاقی دور از پدرش به سر می برد. در آن تابستان نهر و یک سلسله نامه برای دخترش نوشت که در آنها با زسانی ساده داستان آفرینش زمین و پیدا شدن زندگی و تشکیل نخستین فایله و اجتماعات بشری را نقل کرد و بعد مجموعه آنها که ۳۰ نامه کوتاه بود به صورت کتابی به نام نامه های پدری به دخترش انتشار یافت.

در سال ۱۹۳۰ که نهر و یکی از دوران های متعدد زندانی اش را می گذراند در صدد برآمد از فرصت و فراغتی که در زندان پیش می آمد استفاده کند و نامه های تازه ای برای دخترش بنویسد. این نامه های تازه در مدتی نزدیک سه سال از اکتبر ۱۹۳۰ تا اوت ۱۹۳۳ در دو دوران مختلف زندان نوشته شد و در آنها یک دوره تاریخ جهان معکوس می گشت. این نامه ها در حالی که او دوباره به زندان

حالی به خود گرفت یعنی هنگامی که گاندی به نهضت کنگره پیوست و او حتی تازه در آن دمید.

انگروه ملی هند پرگترین حزب ملی هند است که در ۱۸۸۵ م به دست عده ای از مهن برستان و از ادیبو اهل هند به وجود آمده است. این حزب از ابتدای استقلال هند تا کنون قدرت دولتی را در دست داشته است.

وجود گاندی و افکار او در پرورش نهر و نقش بسیار مهم داشت و تعلیمات و راهمایی های او برای اقدام و عمل در روح نهر و طبیعی مواقع به وجود آورد. خود وی بعدها در این باره در یک مصاحبه چنین گفت: اگر از تغییراتی که در من و در نظر تفکر من روی داده سوال می کنند، پاسخ دادم بر آنم بسیار دشوار است زیرا در زندگی من فقط یک تغییر بزرگ وجود داشته است، تغییری که عریباً همه چیز مرا دگرگون ساخته است. این تغییر ظهور گاندی بود.

فعالیت نهر و در زمینه سیاست و اجتماع روز بروز توسعه می یافت. تاریخ فقر و تیره روزی دهقانان، با محرومیت های مردم و با فشارهای سیاسی که از طرف انگلستان بر هند تحمیل می شد، بیشتر آشنایی گشت و مساره او صوری جدی تر پیدا می کرد. در پی این مبارزات بود که نخستین بار در سال ۱۹۲۳ م، به زندان فرستاده شد و از آن پس بارها به زندان رفت. او نزدیک به ده بار به زندان رفت و مجموعاً حدود ده سال از عمر خود را در زندان های مختلف گذراند. فعالیت ها و مبارزات صادقانه او به اندازه ای مؤثر بود که روز بروز در نهضت کنگره موقعیت مهمتری پیدا می کرد. اندکی برنامده که در کنگره سازمان نهضت کنگره و سرانجام در ۱۹۲۹ رئیس این نهضت شد. فعالیت های سیاسی نهر و موجب شد که پدر و تمام فراد خانواده اش به حزب های سیاسی کشیده شوند و آنها نیز بارها به زندان بروند. زن نهر و (کامیلا) در همه فعالیت ها همراه همسرش بود. او نیز مدتی را در زندان گذراند و بر اثر فعالیت های شدید، علیل و بیمار گشت و عاقبت در ۱۹۳۰ در بیمارستانی در سربیس درگذشت. نهر و از آن پس دیگر ازدواج نکرد و تا پایان عمر دخترش ایندیرا گاندی (که بعدها او نیز همچون پدر نخست وزیر هند شد) از او نگهداری می کرد. در دوران مبارزات، گاندی، نهر و و پدرش سه شخصیت برجسته بودند که متعاقباً به نهضت یکدیگر اثر می گذاشتند و متعاقباً پیشرفت نهضت ملی کنگره می کردند. پدر نهر و در ۱۹۳۱ در پی یک بیماری درگذشت. نهر و در دوران

سرگرمیم ۲۱

این که به مرور زمان نظر نهر و در باب تاریخ و حوادث تاریخی تغییر کرده است، خواننده را در نقد و ارزیابی نوشته او دچار تردید می‌کند؛ یا این حال کتاب او در پیش روی ماست، مسأله‌است به فارسی ترجمه شده و در میان ایرانیان جای باز کرده است.

از آنجا که نهر و این کتاب را برای دختر ۱۳ ساله‌اش نوشته است، آشنایی هر چه بیشتر دبیران محترم دوره راهنمایی با آن مفید می‌نماید. نهر و در این نوشته، بسیار کوشیده است زبانش را تا حد فهم یک بچه ۱۳ ساله تنزل دهد و تحولات گوناگون و بعضاً پیچیده تاریخی را برای او بیان کند و در این کار موفق بوده است و این خود نشان می‌دهد که نهر و خود ابتدا حوادث و مسایل مورد بحث را فهمیده و در دستگاه ذهنی و فکری خویش آن را هضم کرده بوده است زیرا این امر شرط اولیه توفیق او در بیان شیرین، روشن و فصیح جریانهای تاریخی است و از جمله مهمترین درسهایی است که یک معلم تاریخ می‌تواند فراگیرد و آن را به مثابه اصلی مسلم بدانند که تا خود چیزی را به خوبی نیاموخته ایم، نخواهیم توانست آن را به دیگران بیاموزیم.

نهر و در مجموعه نامه‌های خویش کوشیده است یک دوره تاریخ جهان را بنگارد و در آن نشان دهد که چگونه انسان بتدریج بر طبیعت غالب آمده و توانسته است تمدنهای چندی پدید آورد، چگونه جامعه بتدریج و آهستگی تغییر یافته تا به شکل امروزی (عصر نویسنده) درآمده است و چگونه رشته حوادث در یک روند علی و معلولی چهره نموده اند و از آنجا که خود اندیشمندی برجسته و سیاستمداری ژرف نگر بوده تنها به رویویی و لسانی حوادث پرداخته است بلکه نوشته او آکنده از نقادیهایی حالب و تحلیل‌های مفید و آگاهی بخش می‌باشد و به همین دلیل می‌توان اندیشه‌های او را در باب مسایل مختلف تاریخ و اجتماع از لایه‌های نامه‌هایش دریافت. از طرفی «نگاهی به تاریخ جهان» حاوی بسیاری نکات تربیتی است، زیرا مخاطب اولیه آن، دختر جوان نویسنده بوده است و وی از گوشه تاریک زندان، همچون هر پدر دلسوز و آگاه که دلش برای فرزندش می‌نهد و آرزو مند رشد و

تعالی اوست، یا صمیمیت و مهرسانی، دخترش را مخاطب قرار داده و گهگاه با گریز از موضوع اصلی نامه، یا وسیله قرار دادن حادنه مورد بحث، به روش غیر مستقیم درسهایی زندگی را به فرزندش آموخته است؛ بدون آنکه

فرستاده شده بود در سال ۱۹۳۴ توسط خواهرش (ویجا بالکشمی) تنظیم گشت و به نام «نگاهی به تاریخ جهان» به چاپ رسید. او خود بعدها در مقدمه‌ای که برای این کتاب نوشت نکاتی را بدین شرح برای خواننده یادآور شد: «در زندان مقداری کتاب به دستم می‌رسید اما نمی‌توانستم آنها را با خود نگاهدارم. کتابها می‌آمدند و می‌رفتند. معهذا دوازده سال پیش وقتی که مانند بسیاری از مردان و زنان هموطنم دوران‌های زندانم را آغاز کردم خود را عادت دادم که از کتابهایی که می‌خوانم یادداشت‌هایی بردارم. دفترچه‌هایی یادداشت‌های تعدادشان خیلی زیاد شده است و در موقعی که نوشتن این نامه‌ها را شروع کردم به کمک من آمدند. بدیهی است کتابهای دیگر هم به من بسیار کمک دادند که در میان آنها مخصوصاً کتاب «مسطور برجسته تاریخ» اثر ه. ج. و لژ، اهمیت بسیار داشت اما فقدان کتابهای خوب که بتواند طرف مراجعه قرار گیرد کاملاً محسوس بود و به همین جهت اغلب توصیف بعضی مسایل سرسری صورت گرفته است، یا بعضی دور آنها از قلم افشاده و ناگفته مانده اند.

نامه‌های من شخصی می‌باشند و در آن بسیاری مسایل خصوصی هست که فقط برای دخترم معنی و مفهوم دارد. نمی‌دانم یا آنها چه باید کرد زیرا بیرون کشیدن آنها کاری نیست که به آسانی صورت پذیر باشد. به این جهت آنها را به همین صورت دست نخورده باقی می‌گذارم.

نداشتن فعالیت جسمی اغلب موجب تخیلات درونی و حالات گوناگون می‌گردد. تصور می‌کنم که این تغییر حالات در جریان این نامه‌ها خیلی نمایان است و در نتیجه روش برخورد من با حوادث مثل کار یک تاریخ نویس نیست. اصولاً من ادعای تاریخ نویسی ندارم. آنچه در این نامه‌ها هست مخلوط ناموزونی است از نوشته‌های ابتدایی برای جوانان، با بحث و گفتگویی از افکار بزرگان. بسیاری مطالب بارها تکرار شده است. بدیهی است اشتباهات فراوانی هم در این نامه‌ها هست. آنچه نوشته‌ام طرح‌های سطحی و ساده‌ای است که با رشته‌نازکی به هم اتصال یافته‌اند. من حوادث و افکار مختلف را از کتابهای گوناگون گرفته‌ام و ممکن است اشتباهات بسیاری با آنها نقل شده باشد. نظرم این بود که بعدها یک مورخ شایسته در این نامه‌ها تجدیدنظر کند، اما در دوران کوتاه اقامت خارج از زندان هیچ فرصتی برای چنین اقدامی پیدا نکردم... اگر امروز می‌خواستم این نامه‌ها را بنویسم آنها را به شکلی دیگر یا با اظهار نظرهایی به شکل دیگر می‌نوشتم اما اکنون نمی‌توانم آنچه را نوشته‌ام پاره کنم و کار را از

و از آسیا بود.

مذهب بهود و مذهب مسیح نیز مذاهب آسیایی هستند زیرا در فلسطین یعنی در سواحل غربی آسیا به وجود آمده اند. آیین زرتشتی که مذهب پارسیان کنونی است در ایران آغاز گشت و می دانی که محمد پیامبر اسلام نیز در مکه و در سرزمین عربستان متولد شد.

کریشنا، بودا، زرتشت، مسیح، محمد، کنفوسیوس و لائوتسه فیلسوفان بزرگ چین و دیگران که می توان صفحات متعدد را با نامهای این متفکران بزرگ پر کرد همه آسیایی بوده اند همچنین می توان صفحات متعدد را با نام مردان بزرگ دیگری که در آسیا بوده اند پر ساخت. از راههای گوناگون دیگر نیز می توانم نشان بدهم که چگونه قاره عظیم و کهنسال ما، در روزگاران گذشته، بزرگ و با عظمت و پرافتخار بوده است.

راستی روزگار عجب تغییر یافته است!

اما باز هم زمانه حتی در برابر دیدگان ما تغییر می پذیرد هر چند که گاهی دورانهای شدید و سریعی در تاریخ دیده می شود و بهمرفته معمولاً حرکت چرخ تاریخ در طی قرون، خیلی به آهستگی بوده است.

اما امروز تاریخ در آسیا به سرعت در حرکت است و قاره پیر و کهنسال ما پس از یک دوران رکود و سستی و خواب آلودگی بیدار می شود.

اکنون دیدگان جهان متوجه آسیا است زیرا همه کس می داند که در آینده، آسیا نقش عمده ای را به عهده خواهد داشت و اجرا خواهد کرد.^۵

زیر نویسها:

- ۱- اندیشه های نهر، ترجمه و گردآوری محمود عصفی، تهران، سازمان کتابهای جیبی، ۱۳۴۰، ص ۷۹
- ۲- پیشین، صص ۱۵-۹ با تصرف و تلخیص و نیز فرهنگ معین ج ۶
- ۳- انگاهی به تاریخ جهان، امیر کبیر، ج هشتم، ج یکم، از پیشگفتار مترجم و نویسنده
- ۴- ج سوم، نامه ۱۹۵
- ۵- ج یکم، نامه ۴

وقتی هم که تاریخ را بخوانی خواهی دید که تاریخ نگاران دراز و در دوران های متمدن، آسیا و تمدن آسیایی بر همه جا مسلط بوده است. مردمان گوناگونی همچون امواج، پشت سرهم از آسیا حرکت کرده اند و اروپا را مسخر ساخته اند. آنها در اروپا به تاخت و تاز پرداختند و در ضمن اروپا را متمدن ساختند.

آریاییها، سکاها، هون ها، عرب ها، مغول ها و ترک ها هر کدام از یک قسمت آسیا بوده اند و بعد در سایر قسمتهای آسیا و اروپا پراکنده شده اند.

به نظر می رسد که آسیا سرزمینی بوده است که این اقوام را همچون ملخ تولید می کرده است. بدینترار اروپا مدتهای دراز همچون مستعمره ای برای آسیا بوده است و بسیاری از مردمان کنونی اروپا اعقاب و اولادان همان مهاجمان قدیمی آسیایی می باشند.

آسیا در روی نقشه به شکلی عظیم و غول آسا گسترده شده است و اروپا در کنار آن بسیار کوچک می نماید. اما بدیهی است مفهوم این حرف آن نیست که آسیا به جهت اندازه و وسعتش بزرگست و با اروپا به علت کوچکی سطحش شایان توجهی نیست. اندازه و بزرگی جسمی و مادی، یکی از نامناسب ترین نشانه های عظمت یک شخص یا یک کشور است.

ما خوب می دانیم که اروپا هر چند کوچکترین قاره هاست امروز بزرگ و با عظمت است. همچنین می دانیم که بسیاری از کشورهای آن، دورانهای تاریخی درخشان داشته اند. آنها مردان بزرگ علم و دانش را در خود پرورده اند که کشفیات و اختراعات ایشان تمدن انسان را به مقدار بسیار زیادی جلو برده است و زندگی میلیونها نفر از مردان و زنان را آسانتر ساخته است. آنها نویسندگان و متفکران و هنرمندان و موسیقیدانان و مردان اقدام و عمل داشته اند. بسیار ابلهانه خواهد بود که عظمت و بزرگی اروپا را قبول نداشته باشیم و انکار کنیم.

اما به همین اندازه هم ابلهانه خواهد بود که عظمت و بزرگی آسیا را از یاد ببریم. ممکن است جلوه و درخشش اروپا ما را خیره سازد و گذشته ها را از یاد ببریم اما باید به خاطر بیاوریم، آسیا بوده است که رهبران بزرگ فکری و بنیان گذاران مذاهب اصلی و بزرگ را به وجود آورده است که شاید بیش از هر کس و هر چیز دیگر در مردم سراسر جهان تاثیر داشته اند.

آیین هندویی که قدیمی ترین مذهب امروز جهانست محصول هند است. همچنین آیین بزرگ بودایی که برادر آن می باشد و امروز در سراسر چین و ژاپن و برمه و تبت و سیلان رواج دارد نیز از هند

روش آموزش تاریخ در دوره راهنمایی تحصیلی

(قسمت دوم)

نصرالله صالحی

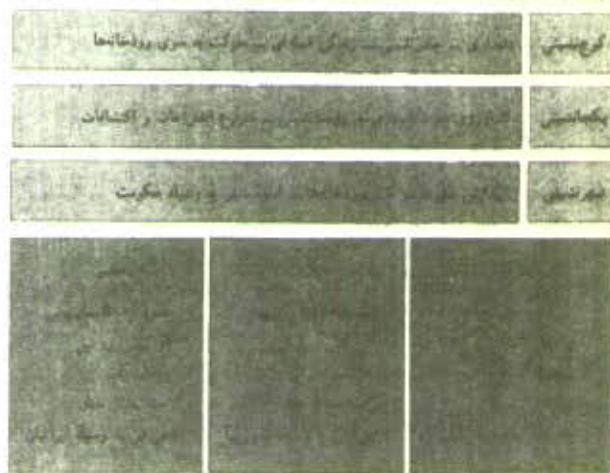
همنشین و باقر فرمانان وقایع هم‌زمان و هم‌محل می‌سازد. شاید در بدو امر معلمان تاریخ تصور می‌کنند که دست یافتن و به‌کاربردن وسایل و ابزارهای اشاره‌شده ناممکن یا دشوار است؛ اما با اندکی پیگیری می‌توان دریافت که بسیاری از وسایل و ابزارهای مورد اشاره سهل‌الوصول و دست‌یافتنی است. از مهمترین ابزارهای کمک آموزشی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

تخته سیاه: تخته در کلاس درس از قدیمی‌ترین و شایع‌ترین وسایل بصری است که می‌بایست به‌هنگام تدریس حداکثر استفاده را از آن برد. بسته به اقتضای بحث، علاوه بر نوشتن موضوع درس، موضوع کلی درس، نامهای اشخاص، مکانها، تاریخ رویدادها، و غیره و توجه دادن دانش‌آموزان به نوشته‌های روی تخته می‌توان به ترسیم نقشه‌های ساده‌ای که بیانگر موقعیت جغرافیایی، بحث مورد نظر باشد، پرداخت. برای مثال، در

روش تلفیقی چیست؟ مجموعه‌ای از تئوری‌ها که بیشتر به هر یک از آنها پرداخته شد و نیز روشهای دیگری که معلّمات به‌توان و سلیقه خود ابداع می‌کنند، می‌توانند روش تلفیقی به حساب آیند. یکی از محاسن عمده این روش پویایی آن است به این معنی که قابلیت تغییر و تبدیل جهت هر چه مطلوب‌تر باشد حتی امور روشی را داراست. با این حال در این مرحله معلّم باید مراقب باشد که شرح و توضیح، شکل سخنرانی محض به خود نگذرد. به‌سبب خشکی و دلزدگی دانش‌آموزان باقی‌مانده، به این منظور شایسته است که برای تفهیم هر چه بیشتر درس از وسایل کمک آموزشی استفاده شود. مثلاً همان‌گونه که از اشکالات مهم تدریس تاریخ عمده استفاده از وسایل و ابزارهای است که می‌تواند امر آموزش را سهولت و بهتر سازد. همان‌طور که معلّم شیمی از آزمایشگاه و مواد شیمیایی سود می‌جوید و نیز همان‌طور که دبیر ریست‌شناسی دانش‌آنان دادن

اندامهای انسان و یا جانوران می‌کوشد درسی را بهتر تفهیم کند، معلّم تاریخ هم‌بندان جهت که مطالبی را تدریس می‌کند که چندان محسوس و مشهود نیست، ابزارها باید از ابزارها و وسایلی استفاده کند که هم موجبات تفهیم سهولت و بهتر یادگیری باشد. از مطالب درس با فراهم‌سازده هم این که در روش تاریخ، این حالت بگنجد الحسی و حفظ کردن محض خارج می‌سازد. اصولاً آموزش برین نوعی به‌جای حمل و قایع تاریخ به ذهن دانش‌آموز، سعی در ایجاد همبندی میان آن و به‌جای القای فاصله میان دانش‌آموز و تاریخ، سعی در ایجاد فضایی مشترک ذهنی و روحی آن‌ها دارد. یعنی به‌جای آوردن وقایع از گذشته به‌زبان حال معنی دارد. دانش‌آموز را به فضایی گذشته‌ها برده و بازویساده‌دهد

نقشه	پس	پرتان
۲۵۰۰ سال قبل	۳۰۰۰ سال پیش	۳۰۰۰ سال پیش
پرتان	پرتان	پرتان
پایتخت سور	پایتخت سور	پایتخت سور
انتزاع الفبا	مصر و	کشف فلزات
تجارت	حاربه	از اسل دیگر
تبع لیبیا	تبع مصر	تبع آستریا پرتان
دولت ایران	دولت ایران	به وسیله ایران

می نماید. برای مثال، نشان دادن نقشه های از دوره های مختلف تاریخی ایران و ارائه توضیح در خصوص کم یا زیاد شدن قلمرو ایران و مشخص ساختن حدود مرزهای این سرور سوم در ادوار مختلف، می تواند در جلب توجه و ذوق دانش آموزان جهت مطالعه و فهم وقایع گذشته مؤثر واقع شود. اصولاً تدریس بسیاری از وقایع و رخداد های تاریخی بدون توجه دادن دانش آموزان به نقشه گنگ و مبهم خواهد بود. خوشبختانه در کتاب های دوره راهنمایی توجه زیادی به نقشه شده است. از جمله اهداف مشخص در تاریخ سال اول راهنمایی در کتاب کتب و تأثیر مکتب در تاریخ است؛ به همین جهت در کتاب تاریخ دوره راهنمایی تعداد زیادی نقشه تاریخی

گنجانیده شده است. از آن جا که استفاده از این نقشه های تاریخی تأثیر بسیار زیادی در فهم درسی و یادگیری دانش آموزان خواهد داشت. خود از این نقشه ها استفاده و در صورت امکان نمونه های بزرگ شده ای از آنها را در کلاس نصب کنند. نقشه های تاریخی خوبی می تواند نمایانگر کشور های گذشته، حدود و مرز های آنها، شهر ها، حاده ها و غیره باشند، همچنین مسیر مهاجرت ها، لشکر کشی ها، میدان جنگ و ... را نشان دهد. در کتاب تاریخ سال اول راهنمایی نقشه های تاریخی با نقشه طبیعی اعداد می شود. آچنان که در صفحه ۱۵۱ موقعیت گروهبانی اساسی کوچ نشین که عمدتاً در کنار رودها بوده اند، و در صفحه ۱۸۱ جوامع کشاورزی و کوچ نشینی مشخص شده است. در صفحه ۱۳ و ۱۷ تمدن های بین النهرین و مصر و اقوام چادرنشین مهاجر نشان داده شده است. در صفحه ۲۳ مسیر مهاجرت آریایی ها به ایران و اروپا خوبی ترسیم شده است. و فیه نقشه های کتاب های اول و دوم و سوم راهنمایی، سیاسی-تاریخی هستند. نقشه های سیاسی-تاریخی بیانگر حدود قلمرو، دولتها و همسایگی آنها هستند. برای مثال، در نقشه صفحه ۵۳ کتاب سال اول راهنمایی چاپ ۷۴) قلمرو دولت ساسانی و نیز همسایگان آن دولت را خوبی می توان دید. همچنین به وسیله نقشه های سیاسی می توان تقسیمات داخلی و اداری را نیز نشان داد (نقشه من ۳۳).

استفاده از نمودارها - نمودارها یا جدول های تاریخی برای فهم زمانها و رخداد های مهم تاریخ تنظیم می شود. این نمودارها کاربردهای مختلفی دارند. یکی آنکه به شاگردان کمک می کند تا تصویر منطقی از جریان کلی وقایع تاریخی در نظر داشته باشد؛ مثلاً شاگردان با نظری اجمالی به یک نمودار کلی می توانند مسیر تطور تاریخ و تبدیل بشری را از دوران ماقبل تاریخ تا دوره تاریخی در کتاب کتب (نمودار من ۱۹ کتاب اول راهنمایی چاپ ۱۷۴) با سیر

تاریخی در ضمن تمدن های بین النهرین یا تمدن های مدیترانه ای، ترسیم یک نقشه ساده از منطقه بین النهرین و سپس نشان دادن موقعیت هر یک از تمدن های سومر، اکد، بابل، آشور و نیز شرح ویژگی های جغرافیایی این منطقه برای بداند آمدن تمدن های سرسبز بسیار ضروری است. دانش آموزان باید نقشه جغرافیایی بین النهرین به روی نخته به خوبی مفهوم بین النهرین و موقعیت تمدن های آن منطقه را خواهند آموخت.

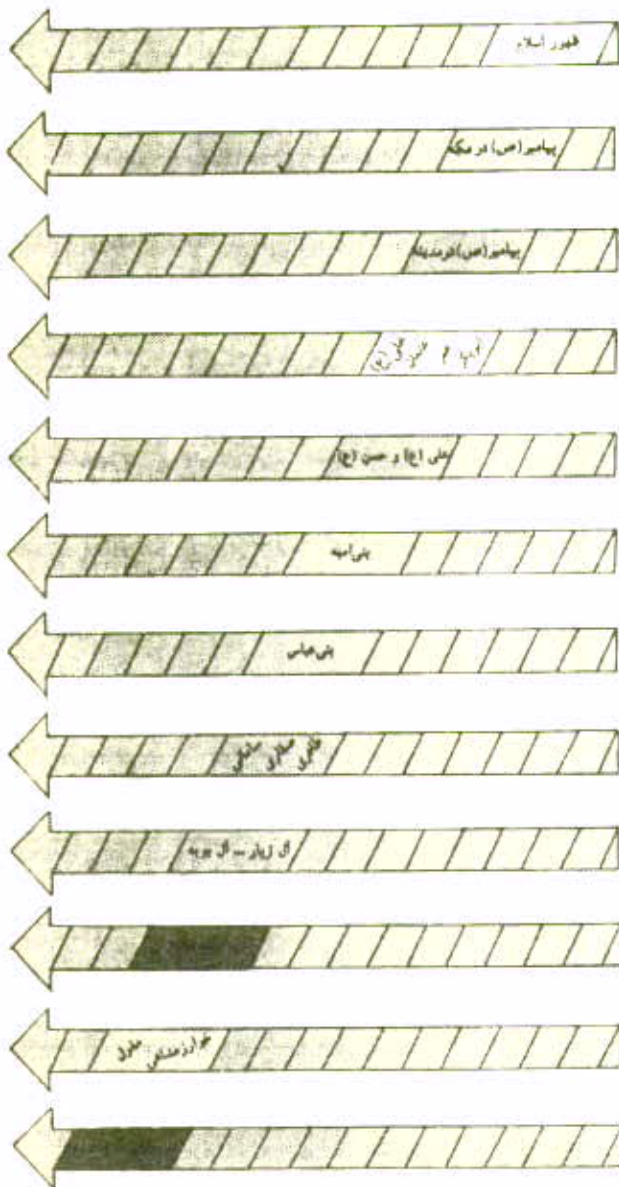
اهمیت جغرافیا و نقشه در تعلیم تاریخ: از آنجا که هر حادثه و رویداد تاریخی واحد بعد مکانی است، برای فهم بهتر بسیاری از رخداد های تاریخی که در ادوار مختلف صورت گرفته اند، لزوماً باید مکان جغرافیایی آن رویدادها از طریق نقشه مورد توجه قرار گیرد، پس در تدریس تاریخ، نقشه و اطلس باید دربردارنده ای داشته باشد. علت آن یکی این است که ادراک جزئیات جغرافیایی برای تشخیص تاریخ ضرورت فاطمی دارد و دیگر این که نقشه غالب مطالب و اطلاعات را به خوبی مغلوب و درجیب در ذهن تدریس می دارد؛ علاوه بر کمترین چیزی است که مانند یک نقشه علاقه طفل را نسبت به علم تاریخ تحریک کند. نقشه هایی که مرزها به زمانهای قدیمتر است، و هیچ یک محل را در قریب پیش برای شاگردان روشن می سازد و قوه فکر و اندیشه آنان را به کار انداخته و در ذهن آنها علاقه ای خاص برای فهمیدن وقایع گذشته ایجاد

فوق است. هر دو مورد زمان انضمامی و زمان سواتی و سبب در نمودار صفحه ۵۵ نمایش داده شده است.

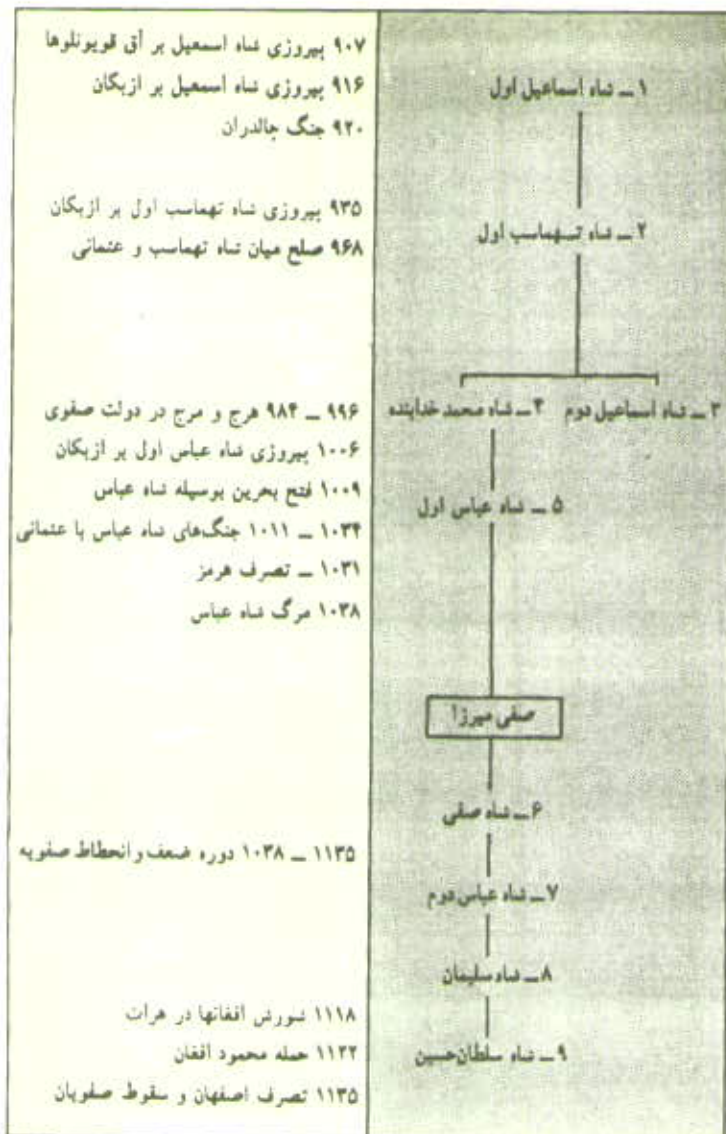
در فصل دوم، دانش آموزان با زمان سالشمار با مبدأ غیر ثابت آشنا می‌شوند سالشمار با مبدأ غیر ثابت در این درس مبدأ بعثت که معمولاً برای شمارش سالهای قبل از هجرت به کار می‌رود (جدول صفحه ۱۱). از فصل سوم، دانش آموزان با سالشمار با یا مبدأ ثابت آشنا می‌شوند. مبدأ ثابت در این درس «هجرت» است، هم چنان که برای مسیحیان «میلاد» می‌باشد. ضروری است معلم در این درس اهمیت هجرت را از نظر تقویم مورد تأکید قرار دهد و با ارائه تقویمی دیواری، که بر اساس هجرتی قمری و هجرتی شمسی باشد، دانش آموزان را کاملاً با تقویم هجرتی اعم از قمری و شمسی آشنا سازد. از درس چهارم به بعد، زمان به

تاریخی دورانی طولانی از تاریخ یک کشور را به خاطر بیاورند نمودارهای ص ۶۲ کتاب اول، ص ۸۳ کتاب دوم چاپ ۷۳. دیگر آنکه این نمودارها نشان می‌دهد که در یک دوره معین تاریخی چه وقایعی روی داده، چه سلسله‌هایی روی کار آمده‌اند. گفتنی است که این نمودارها برای تاریخ ایران بسیار مهم‌اند، زیرا دانش آموزان تصور می‌کنند که وقتی سلسله‌ای منقرض می‌شود، سلسله دیگری به جایش آن می‌آید؛ حال آن که گاه چند سلسله به‌طور هم‌زمان در نقاط مختلف ایران حکومت می‌کرده‌اند (نمودارهای ص ۵۴، ص ۵۸، ص ۶۷ کتاب دوم؛ هندسی چاپ ۷۳). همچنین به وسیله نمودار می‌توان بهترین و قوی‌ترین و راجدهای یک دوره تاریخی را برجسته کرد تا با یک نظر بتوان از

وقایع مهم آن دوره اطلاع اجمالی حاصل نمود (نمودارهای ص ۹، دوره تصفویه، ص ۲۸ دوره زندیه، ص ۶۲ - ۶۱ دوره قاجاریه در کتاب سوم راهمسانی چاپ ۷۳).

یکی دیگر از بهترین کاربردهای نمودار، تهیه ساده‌تر زمان واقعه به دانش آموزان است. کم‌ذکان تا سن هفت سالگی از فرک واقعی مفهوم زمان عاجزند و تازه سالگی استعداد لازم برای آشنایی با الگوی مفهوم زمان پیدا می‌کنند آن‌ها کم‌مفهوم زمان را با ساعت، روز، هفته، ماه و سال متاریخ آغاز می‌کنند. برای همین منظور تدابیر خاصی برای آموزش فصلها و نیز سال در کتابهای علمی مفارم وجود دارد. در آخر دوره ابتدایی و در دوره راهنمایی اصطلاحات مشکلتری از مفهوم زمان از قبیل سال، قرن، سالهای هجرتی و شمسی و سال میلادی و سال تاریخی آمیخته می‌شوند. برای شناخت فو اصل زمانی و دورانیهای تاریخی باید از جدولها و نمودارها و شجره نامه‌ها استفاده کرد و تقییمات دوره‌های تاریخی را با سالهای مهم یادشده مشخص نمود. اصولاً یکی از اهداف دروس تاریخ سال دوم راهمسانی، درک تأثیر زمان و کارکرد آن در تاریخ است. به همین جهت در این پایه اجرایی زمانی مناسب سال و قرون، مورد استفاده قرار گرفته‌اند. همچنین برای نمایش اظهار نمودارهای زمانی استفاده شده که لازم است خوانندگان عزیز، مقاله متوسطه بدان را در شماره اهمیت نشریه مطالعه کنند. در کتاب تاریخ سال دوم راهمسانی، دانش آموزان با «زمان انضمامی» آشنا می‌شوند. زمان انضمامی در تقویم به استناد یک واقعه معروف است. مثلاً در صفحه ۳۰ تاریخ معروف «نعم القبل» یک نمونه زمان انضمامی است. سپس دانش آموزان با زمان بر اساس شمارش مساوات و سپس آشنا می‌شوند. فصل ۳۱ صفحه ۳۱ به بعد از فصل اول کتاب که ساختمان زندگی حضرت است، مورد است. می‌باشد مطابق قاعده

شکل سالشمار در کتاب به کار گرفته شده و تا فصل هشتم بر این اساس عمل شده است. از فصل هشتم، زمان در واحد قرن (بکصد سال) مورد استفاده قرار گرفته است. لازم است در ابتدای این درس معلم مفهوم قرن را آموزش دهد و سپس مفهوم اوایل قرن (محدوده ۲۵ سال اول)، اواسط قرن (۲۵ سال وسط) و اواخر قرن (۲۵ سال آخر) را به دانش آموزان یاد دهد. یکی از اهداف مهم کاربرد قرن در مطالب مربوط به تاریخ ایران از قرن سوم، سهولت یادگیری موقعیت زمانی سلسله‌ها و رخدادهاست و معلمین باید به این نکته کاملاً توجه داشته باشند. در فصل آخر کتاب، زمان صورت تطبیقی گرفته و دو تقویم هجری و میلادی با یکدیگر تطبیق شده‌اند (نمودار صفحه ۱۰۰).^۲

هر چند ترسیم نمودارها، وسیله‌ای مهم و مؤثر برای تفهیم زمان وقایع تاریخی است، اما با واداشتن دانش آموزان به حفظ کردن سنوات در درس تاریخ به هیچ وجه مطلوب و مورد نظر نیست، زیرا دشواری ناشی از این امر موجب دلزدگی دانش آموزان از درس تاریخ می‌شود. پس باید از روش‌هایی سود جست که ضمن عدم ایجاد دلزدگی، فهم سنوات تاریخی را آسانتر سازد. در این زمینه دو روش، مفید و قابل تأکید است.

۱- روش «مقارنه زمانی» یعنی شناخت موقعیت زمانی یک واقعه به وسیله مقارنه با واقعه مشهورتر همزمان آن؛ مثلاً این که خسرو پرویز در زمان زندگی حضرت رسول (ص) در ایران حکومت می‌کرد. یا این که رنسانس در اروپا همزمان با سلسله تیموریان در ایران بوده است.

طرفی گوناگون دانش آموزان را در همان کلاس درس نیز با آثار و ابنیه تاریخی آشنا سازد. سهلترین راه نشان دادن عکسها و تصاویری از آثار تاریخی است. راه ملموس‌تر نشان دادن تصاویری از آثار و ظروف سفالی و نقوش و مسکوکات قدیمی به دانش آموزان است. در صورت امکان بازدید از یک موزه به این هدف کمک زیادی خواهد کرد.

استفاده از وسایل سمعی و بصری: افزون بر روش‌های مورد اشاره در بالا، استفاده از وسایل سمعی بصری بویژه در دوره آموزش عمومی، می‌تواند تا حد زیادی آموزش تاریخ را آسانتر و بهتر سازد؛ بیشتر بدان جهت که مطالب درس از حالت ذهنی و نظری خارج شده به صورت عینی و ملموس در می‌آید. این روش برای دانش آموزانی که در سالهای پایین تحصیلی هستند از حیثیت زیادی برخوردار است؛ زیرا عموماً دانش آموزان به دیدن فیلم، تصویر و اسلاید بیشتر از شنیدن رغبت نشان می‌دهند. حال اگر فیلمی جنبه تاریخی داشته باشد یا اینکه مستندی از آثار و بناهای

۲- روش «فاصله زمانی» یعنی توجه به نسبت فاصله‌های و مرتبه‌ای وقایع با زمان حال، برای این کار، باید هر واقعه‌ای را با ذکر فاصله تقریبی از «زمان حال» به دانش آموزان تفهیم کرد. از آنجا که دانش آموز با زمان زندگی خود آشناست، با چنین روشی بهتر موقعیت زمانی یک واقعه را فرامی‌گیرد. برای مثال، می‌توان گفت سلسله قاجار دو پست سال پیش تأسیس شد، یا حمله مغول هشتصد سال پیش رخ داد. همچنین از روش‌های دیگر، بیان تست تقدم و تأخر وقایع است؛ مثلاً مسلمانان پس از اشکانیان یا افشاریه قبل از زندیه.^۳ ... به حکومت رسیدند.

استفاده از آثار تاریخی: همچنان که تدریس پاره‌ای از درس با بهره‌گیری از روش‌های تجربی جنبه عملی پیدا می‌کند، آموزش تاریخ نیز باید با جنبه عملی همراه باشد. هر چند در سودمندی این روش تردیدی نیست، اما ممکن است امکانات لازم جهت بردن دانش آموزان به اماکن تاریخی فراهم نباشد. در این صورت معلم ضمن تلاش و پیگیری برای رفع این مشکل، باید سعی کند از

عظیم تاریخی مثل ایران، مصر و چین و غیره باشد. دانش آموزان به بهت و ذوق به یادداشت‌ها پرداخته و مطالب زیادی را نیز به ذهن خود می‌نویسند. از این رو آموزش بیشتر جنبه پدیدار خواهد یافت. آن‌ها جهت آشنایی که این روش دارد، در انگلستان بنا به گفته یکی از معلمان که از مدارس آن کشور دیدن کرده بود، آن‌ها جای معلم را بر کلاس تاریخ، فیلم کار تدریس چه‌ها را انجام می‌دادند یعنی با تلویزیون و ویدئو تدریس می‌شد. در کلاس کلاس تاریخ کلاس دیگری بود به نام اتاق فیلم محصور به انواع فیلمهای مستند تاریخی، اسلایدها که بچه‌ها حتی در مواقع فراغت از آن

وقایع اروپا	وقایع ایران و اسلام	سال میلادی	سال هجری
هجرت اقوام ولسی به روم و انقراض روم غربی آغاز دوره قرون وسطی	ساسانیان در ایران - اعراب جاهلی در عربستان	۶۶۶	-
تاکمیت کلیسا و تقوالتسم در اروپا	هجرت پیامبر به مدینه	۶۲۲	۱
شروع پیشروی مسلمانان در خاک روم غربی	خلافت خلیفه دوم	۶۳۵	۱۲
پیشروی طاری در آسیای	خلای بنی امیه	۷۱۱	۹۳
شروع پیشروی مسلمانان در اروپا	خلای بنی امیه	۷۳۲	۱۱۲
تسلط امپراتور فرانکها	هارون الرشید	۷۸۶	۱۷۰
تگرانی اروپاییان از پیروزی مسلمانان	جنگ ملازگرد	۱۰۷۱	۴۶۳
آرامش لشکرکشی به سوی فلسطین	آغاز جنگهای صلیبی	۱۰۹۷	۴۸۹
انقراض اروپاییان یا جهان اسلام	حمله مغول به ایران	۱۲۰۶	۷۰۷
رشد تجارت و شهرنشینی در اروپا و تکرار حمله صرف مسطظینه در سیه ترکان عثمانی	تیموریان	۱۳۷۱	۸۵۷
ولسی در اروپا	شروع قرون جدید	۱۴۹۲	۸۹۸
کشف آمریکا و دیگر اکتشافات جغرافیایی			

بودند که برای مرور درس و یادگیری بیشتر با تهیه گزارشات محلی، از آن استفاده کنند و فیلمهای تاریخی را مشاهده کنند. کلاسهای تاریخ مجهر بودند به نوع کتبی مرجع، عکسهای گرفته شده از صحنه‌های تاریخی مورد بحث، ویدئو، تلویزیون، فیلم و اسلاید. مدارس اجرا به طور کلی برای علوم اجتماعی که زیربنای آن تاریخ می‌باشد، اهمیت بسیاری قایل بودند.

بک فیلم می‌تواند تفصیل یک موضوع تاریخی را به شکلی که اتفاق افتاده نشان دهد. آنچه چشم‌نمایی در ذهن دانش آموز عمیق و عملاً پیش از تأثیر کلمات است و به همین جهت نتیجه حاصل از تدریس تاریخ صورت واقعی تری به خود می‌گیرد. به علاوه فیلم می‌تواند در ضمن شکل دادن و فریب، تعبیرات حاصل شده و پیشرفتهای تدریجی و مسائل فرهنگی و ادب و سن رسیدگی اجتماعی را نیز به دانش آموز یاد دهد. همچنین در فیلم طرز نمانش، محیط زندگی و وضعیت ویژه یک دوره از تاریخ نشان داده می‌شود و آن امر در ذهن دانش آموز تأثیری بسزا دارد. سایر این با توجه به محاسن و مزایایی که دارای و مبدل مستعدی و بعضی گفته شده، می‌توان گفت که بهره‌گیری از این وسایل در امر آموزش تاریخ یکی از بهترین ابزارهای کمک آموزشی برای دانش آموزان با اوصاف و اجزای و وقایع دوره‌های گذشته است.

در پایان باید این مسئله را یادآور شد که در این خصوص اهمیت

بیشتری ورزش و با تهیه فیلمهای آموزشی به دبیران تاریخ باری رسانند.

زیر نویسها:

- ۱- عبدالرسول خیراندیش، مقاله آموزش تاریخ و مسأله حفظ کردن آن، مجله رشد آموزش راهنمایی، سال اول، بهار ۱۳۷۲، شماره مسلسل ۳، ص ۳۱.
- ۲- شماره شماره ۱۲، کیسود ملی بوسکو در ایران، پیشین، ص ۲۷-۲۶.
- ۳- عبدالرسول خیراندیش، مقاله عناصر سه گانه، پیشین، ص ۲۷.
- ۴- روش تدریس علوم اجتماعی ابتدایی اویاه، مرکز و دانشمندی تربیت معلم، کد ۶۰، چاپ ۱۳۶۷، ص ۶۱-۶۰.
- ۵- عبدالرسول خیراندیش، پیشین، ص ۳۰-۲۹.
- ۶- ایران نشان، تصاویر دو جلد کتاب هنر ایران در دوران ماد و هخامنشی و ساسانی که به وسیله رمان گریشمن تهیه شده بهترین وسیله برای آشناسخت دانش آموزان با آثار تاریخی و هنر ایران پیش از اسلام است، بویژه آن که همراه تصاویر توضیحات متوسطی نیز آورده شده که به فهم هر چه بیشتر آثار و سبب تاریخی کمک می‌کند.
- ۷- البته این امر نمایان و علاوه گروههای سنی دیگر را به دیدن فیلم سفی می‌کند. اقبال عمومی نسبت به فیلمهای تاریخی تقریباً سه سال مسرداران، میرزا کوچک خان، امیر کبیر و غیره که پس از انقلاب اسلامی ساخته شده و از سبب جمهوری اسلامی بخش گردیده مؤید بر مسأله است.
- ۸- شماره شماره ۱۲، کیسود ملی بوسکو در ایران، پیشین، ص ۵۵.
- ۹- رشد معلم سال تحلیلی ۷۶-۷۳، گزارش از مدارس انگلستان

روشهای عملی

تعیین طول و عرض جغرافیایی

مهدی چوبینه

حد بسیار زیادی ارزشمندی درس جغرافیا را در نزد دانش آموزان نشان دهد.

مختصات جغرافیایی: همانطور که پیدا کردن یک مکان جدید بدون داشتن نشانی آن مکان ناممکن است، انجام هر فعالیت جغرافیایی نیز بدون داشتن نشانی دقیق میسر نیست و چون مکان، بستر فعالیت‌های جغرافیایی کره زمین است بنابراین هر یک از نقاط سطح کره زمین دارای یک نشانی می باشد که به زبان جغرافیا آن را مختصات جغرافیایی یا موقع ریاضی گویند. برای یافتن موقع هر نقطه از سطح کره زمین ضروری است کلیاتی در مورد مختصات جغرافیایی بدانیم. می دانیم که بزرگترین دایره ای را که سطح آن

از جمله سؤالاتی که بطور مکرر توسط دوستان و همکاران محترم در زمینه مسایل جغرافیا مطرح می شود مباحث جغرافیایی ریاضی است.

به این جهت در این مختصر سعی شده است تا با استفاده از وسایل بسیار ساده و ارزان و روش های سهل مطالبی در مورد یافتن طول و عرض جغرافیایی بیان شود. با این توضیح که، حتی اگر عنوان این رشته فعالیتها مستقیماً در سرفصل کتاب درسی دوره راهنمایی یا دبیرستان وجود نداشته باشد. به دلایل زیر می توانند مورد استفاده قرار گیرند:

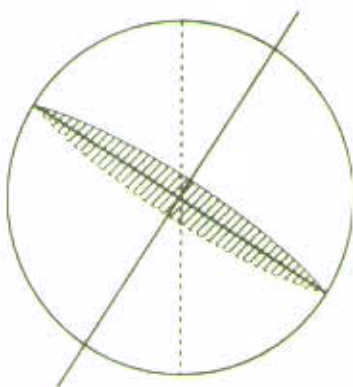
اولاً: مباحث مطرح شده، در فهم کتاب بسیار مؤثر است زیرا به دلیل عملی بودن روشهای آن یک گام از مباحث تئوری کتاب جلوتر می باشد.

ثانیاً: همکاران محترم را نمی توان و نباید در چهارچوب سرفصلهای کتاب درسی آموزش داد یا آموزشهای آنان را صرفاً به همان سرفصلها محدود نمود بلکه این آموزشها باید هم محتوی و هم روشهای بهتری را در برداشته باشد.

ثالثاً: فرض بر آن است که اجرای یک کار عملی توسط همکاران محترم می تواند انگیزه لازم را در ایشان برای یافتن روشهای کاربردی دیگر ایجاد نماید و به نوبه خود انرژی و توان بیشتر آنان منجر به ابداع روشهای بهتری گردد.

رابعاً: انجام یک فعالیت عملی و علمی ارزش و اعتبار لازم برای توجه به جغرافیا را در معلم و دانش آموز فراهم می آورد.

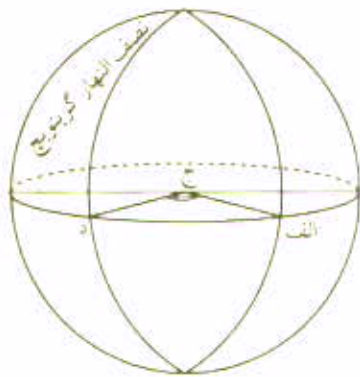
خامساً: چون نگرش دانش آموزان نسبت به دروسی که به آنها دانشی کاربردی و عملی می آموزد کاملاً با نگرش یک موضوع درسی متغیر تفاوت خواهد داشت، اینگونه آموزشها می تواند تا

شکل (۱)

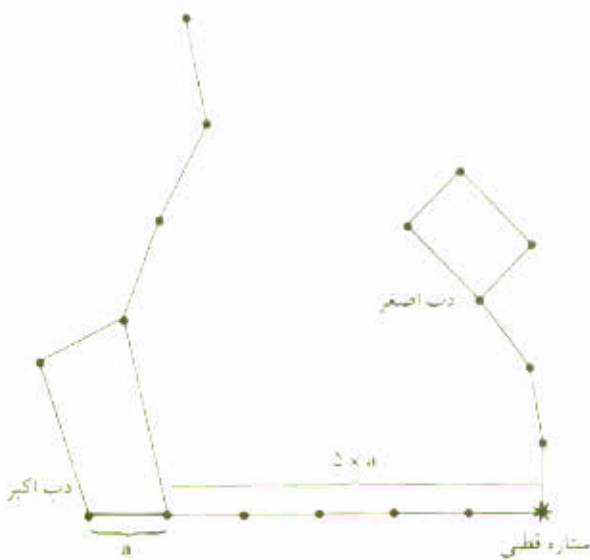
عمود بر محور فرضی (چرخشی) زمین باشد سطح استوا و محیط این دایره را خط استوا می نامند. تنها سطح استوا است که از مرکز زمین می گذرد و بقیه سطوح فرضی یا در بالا و یا در پایین نقطه مرکزی زمین قرار می گیرند که طبعاً سطحی کوچکتر نسبت به سطح

غربی خواهند بود.

شکل (۳)

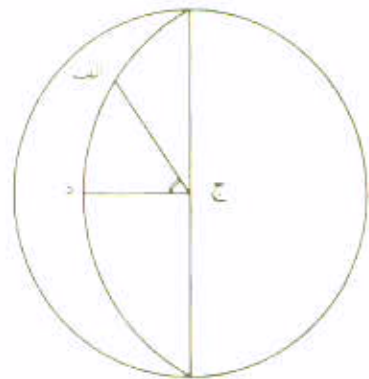
اندازه گیری عملی عرض جغرافیایی تاکنون توریهای مربوط به یافتن عرض جغرافیایی، از جمله یافتن ارتفاع قطب* آن مکان نسبت به افق همان مکان را شنیده‌اند. بر اساس این استدلال هندسی، عرض جغرافیایی هر نقطه از کره زمین مساوی است با ارتفاع قطب نسبت به افق مکان مورد نظر. بنابراین اگر بخواهید عرض جغرافیایی محل خود را پیدا کنید کافی است یک مبدأ ثابت در قطب بیابید. این مسئله به هنگام شب بسیار ساده است زیرا ستاره قطبی تقریباً با اختلاف یک درجه در سمت قطب شمال قرار دارد. برای پیدا کردن ستاره قطب شمال در آسمان کافی است دو ستاره انتهای دوزخه دب اکبر را پنج برابر در همان جهت امتداد دهید تا به ستاره انتهایی دب اصغر یا ستاره قطب شمال برسید (شکل ۴ الف) حال اگر به کمک یک ترم دو نسبت یا زاویه یاب

شکل ۴ الف

سطح استوا خواهند داشت. گمانی که بین خط استوا و هر یک از دو قطب قرار دارد متناهی درجه‌اندای عرض جغرافیایی هر مکان است. به عبارت دیگر عرض جغرافیایی هر نقطه از سطح زمین فاصله زاویه‌ای است که بین آن نقطه و خط استوا (از آن زاویه، مرکز زمین است) ایجاد می‌شود. به صورتی که اگر از خط استوا به نقطه مورد نظر دو خط فرضی رسم کنیم که یکدیگر را در مرکز زمین قطع کنند، فاصله زاویه‌ای بین این دو خط، عرض جغرافیایی نقطه مورد نظر خواهد بود. البته باید توجه داشت که برای دو بسمکه زمین، ذکر عبارت شمالی یا جنوبی ضروری است زیرا به دقت مشخصات مورد نظر می‌تواند.

✱

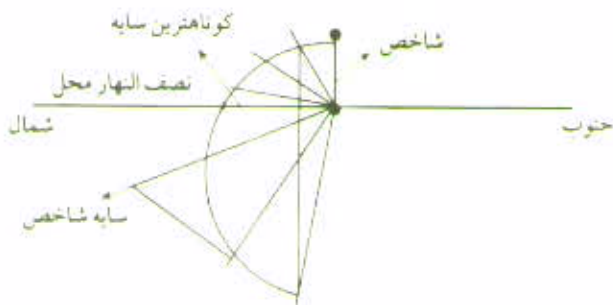

شکل (۴)

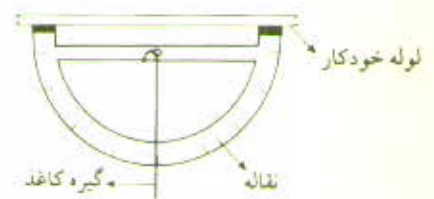
در سال ۱۸۸۴ در کنفرانس بین‌المللی جغرافیادانان و مهندسان که در واشنگتن دی. سی برگزار شد، مداراتی که از چند خانه سطحی انگلستان واقع در گرینویچ، ۸ کنت متناهی لندن در ساحل جنوبی رود تیمز می‌گذشت به عنوان مدار مبدأ (یعنی زمانی) بین تمدنی انتخاب شد، که دو نیمه ۱۸۰ درجه‌ای بر مبنای زمین از یکدیگر جدا می‌کند. به این ترتیب هر نقطه از سطح زمین دارای یک مشخصه بین‌المللی شد. در حالیکه سابقاً از آن هر کشوری به میل خود مبدأ، انتخاب می‌نمود. مثلاً فرانسویها مداراتی را که از پاریس می‌گذشت، ایتالیایی‌ها مداراتی را که از روم می‌گذشت و پانامایی‌ها مداراتی را که از مکزیکو سیتی می‌گذشت به عنوان مدار مبدأ می‌شناختند.

در فرار داد جدید، فاصله زاویه‌ای بین هر نقطه و نقطه هم عرض آن بر روی نصف النهار گرینویچ را به عنوان عرض جغرافیایی آن نقطه شناختند. به عبارت ساده‌تر فاصله زاویه‌ای هر نقطه روی کره زمین با نقطه‌ای هم عرض آن در روی نصف النهار گرینویچ طول جغرافیایی آن نقطه خواهد بود. اصماً نقاطی که در سمت راست مدار گرینویچ واقع می‌شوند دارای طول شرقی و نقاطی که در سمت چپ گرینویچ قرار می‌گیرند دارای طول

ساده که شامل یک نقاله، یک گیره کاغذ و یک لوله خودکار است. در شب به سمت ستاره قطبی نشانه روی کنید اندازه زاویه بدست آمده عرض جغرافیایی مکان استقرار شما خواهد بود. دستگاه زاویه یاب را به شرح زیر بسازید: یک نقاله معمولی را از اشخواب

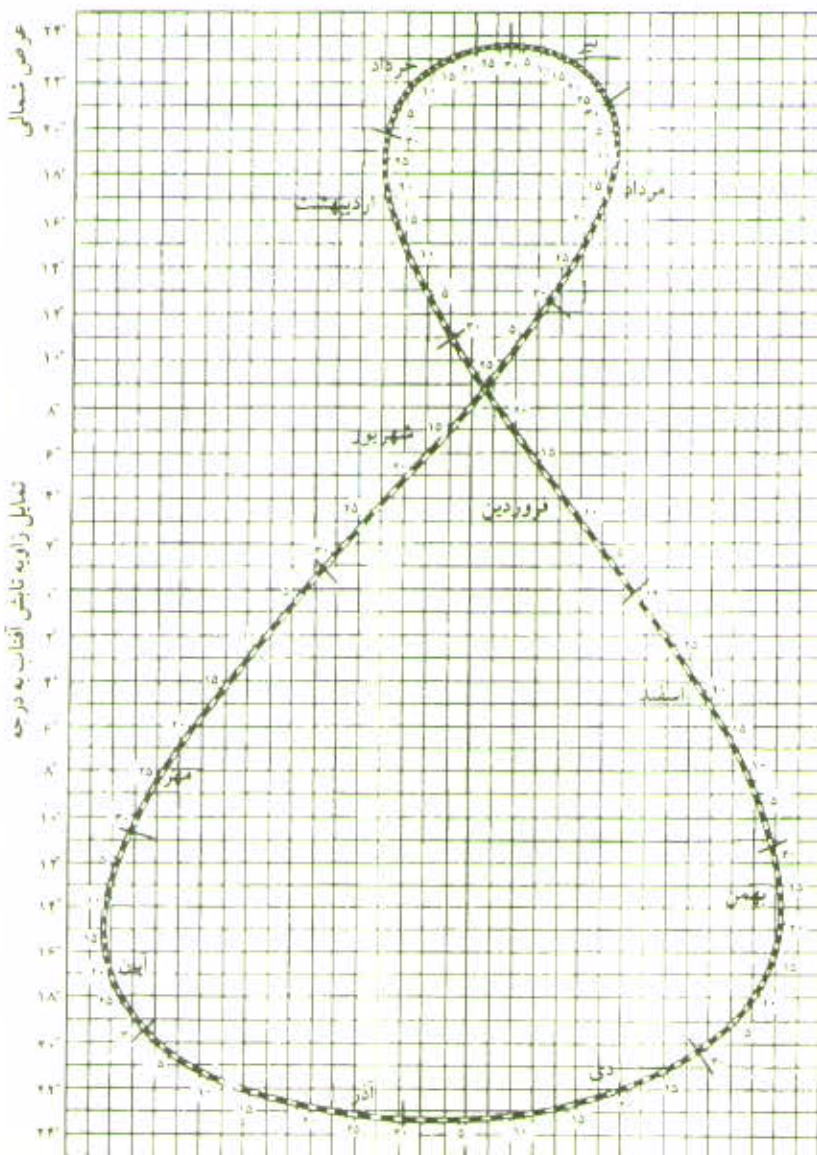
شکل (۵) چگونگی پیدا کردن جهات اصلی و نصف النهار محل

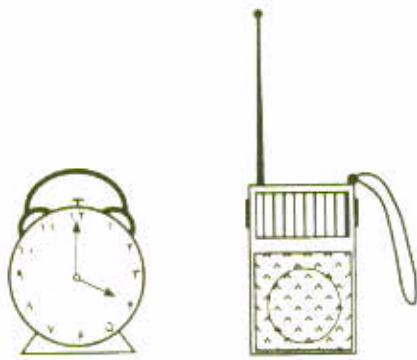
شکل ۴ ب زاویه یاب ساده (تودولیت)

کنید و گیره کاغذ را از یک سمت باز کنید و از سوراخ نقاله عبور دهید. انتهای گیره به حالت آزاد و آویزان در می آید که در طول نیمدایره نقاله حرکت می کند. در واقع با گیره کاغذ، عقربه ای ساخته اید که با تغییر سطح نقاله زوایای مختلفی را نشان می دهد. حال لوله خودکار یا هر لوله تو خالی دیگری را به شکل فوق روی نقاله بچسبانید. زاویه یاب ساده شما آماده است. به هنگام شب به سمت ستاره قطبی نشانه بروید و اندازه زاویه عرض جغرافیایی محل خود را از تغییر محل گیره کاغذ روی درجات نقاله پیدا کنید.

تعیین زاویه عرض جغرافیایی در روز قدری مفصل تر انجام می شود به این ترتیب که ابتدا باید زمان ظهر شرعی را در محل خود بدست آورید. انجام این کار نیز بسیار ساده است. کافی است بر روی زمین مسطحی یک میله به ارتفاع حدود نیم متر به صورت قائم فرو کنید. در ساعاتی مختلف روز تصویر سایه میله را روی زمین رسم کنید. پس از چند ساعت که سایه ها نسبت به میله زوایای مختلفی را نشان دادند به مرکز میله، دایره ای به شعاع معین که تقریباً همه سایه ها را قطع کند رسم کنید. دو نقطه ابتدا و انتهای قطع شده بوسیله سایه ها را روی کمان مشخص کرده آنها را بهم متصل کنید و وسط خط بدست آمده را پیدا کنید و به پای میله وصل کنید و از دو طرف، آن را امتداد دهید. این خط هم امتداد شمال و جنوب است و هم نصف النهار محل شما است. برای اطمینان می توانید اندازه کونا هترین سایه میله را که بر همین خط منطبق خواهد بود نیز در نظر داشته باشید.

نمودار Analemma: تعیین زاویه چرخشی زمین (در هر روز از هر ماه یک سال)

شکل (۷)

ساعت بین دو زمان اعلام شده (زمان بین المللی و ظهر شرعی محل خود) را یادداشت نمایید تا فصل این دو زمان طول جغرافیایی محل شما را نشان می دهد، زیرا این هر ساعت اختلاف از مبدأ گرینویچ طول شده روز محیط زمین

۱۵ درجه اختلاف است چون $15 = 24 + 360$ و هر ۴ دقیقه نیز مساوی ۱ درجه طول جغرافیایی است چون دقیقه (یک ساعت)

$$4 = 15 + 60$$

به این ترتیب با داشتن اختلاف زمان میان لندن و ظهر شرعی محل خود می توانید طول جغرافیایی محل را محاسبه کنید. مثلاً در ظهر شرعی تهران ساعت خود را روی ۱۲ تنظیم کرده اید پس از چند ساعت رادیوی لندن وقت محلی را برابر ۱۴:۳۰ اعلام می کند در این هنگام ساعت شما وقت ساعت ۱۸ را نشان می دهد پس طول جغرافیایی تهران برابر خواهد بود با:

$$18 - 14:30 = 3:30 \text{ یا } 3/5 \times 15 = 52/5$$

ممکن است این سؤال پیش بیاید که چرا آنها از طریق اختلاف ساعت رسمی نمی توان طول جغرافیایی را پیدا نمود پاسخ این است که معمولاً ساعت رسمی هر کشور با ساعت شرعی با محلی اختلاف دارد و در این روش نمی تواند برای تمام نقاط مورد استفاده قرار بگیرد. بنابراین ممکن است ساکنان تهران به دلیل نزدیکی وقت شرعی به وقت رسمی بتوانند از اختلاف ساعت، طول جغرافیایی را محاسبه کنند اما ساکنان سرخس یا خرمشهر تنها به روش فوق می توانند طول جغرافیایی محل خود را بدست آورند.

زیر نویس:

- منظور از قطب، قطب شمال و ارتفاع قطب، زاویه ای است که از نقطه ای ثابت در سمت شمال نسبت به محل دایره وجود دارد.

یعنی زمانی که سایه میله روی این خط بیفتد ظهر شرعی است و اجسام در این زمان کوتاهترین سایه را خواهند داشت و یا به عبارت دیگر خورشید بیشترین ارتفاع را نسبت به افق محل خواهد داشت. روز بعد در همان زمان که خورشید بیشترین ارتفاع را پیدا کرد یعنی در ظهر شرعی، با استفاده از همان دستگاه ساده زاویه یاب، ارتفاع خورشید را پیدا کنید البته به هنگام نشانه روی به سمت خورشید مراقب سلامتی چشمهایتان باشید. برای این منظور می توانید یک ورقه مقوا در قسمت جلوی لوله قرار دهید و یا از فیلم سیاه شده عکاسی یا طلق نمبر ۱۴ خوشکاری استفاده کنید.

پس از بدست آوردن اندازه ارتفاع خورشید لازم است پارامتر دیگری را محاسبه کنید. این عامل میل خورشید در همان روزی است که مشغول کار هستید. میل خورشید یا زاویه تمایل محور جرجشی زمین را می توان از جدولی که به این منظور طراحی شده است بدست آورد. همچنین می توانید از منحنی استاندارد ی بنام منحنی آنالما (Analemma) نیز استفاده کنید. بر روی این منحنی می توانید میل خورشید را برای هر یک از روزهای هریک از ماههای سال بدست آورید. مثلاً میل خورشید برای روز بیستم ماه بهمن برابر ۱۵- درجه است حال می توانید با استفاده از رابطه ریاضی $A = 90 - B \pm C$ عرض جغرافیایی محل خود را محاسبه کنید در رابطه بالا

$A =$ عرض جغرافیایی محل
 $B =$ ارتفاع خورشید در لحظه ظهر شرعی که با زاویه یاب پیدا کرده اید.
 $C =$ میل خورشید (تمایل محور جرجشی زمین) که برای روز معینی از ماه معینی از نمودار آنالما پیدا کرده اید.

البته در نظر داشته باشید که اندازه میل خورشید را برای شش ماه اول سال با علامت (+) و برای شش ماه دوم سال با علامت (-) یکبار بپسورید. این محاسبه قابل برگشت نیز خواهد بود مثلاً دقت کنید گاهی می توانید با اطلاع از عرض جغرافیایی و میل خورشید در مکان و زمان مورد نظر خود ارتفاع خورشید را برای همان روز از سال بدست آورید و در نتیجه ظهر شرعی را در محل خود معین نمایید.

اندازه گیری عملی طول جغرافیایی: یکی از راههای ساده تعیین طول جغرافیایی محل، روشی است که با استفاده از یک ساعت و یک رادیوی موج کوتاه انجام می شود. ابتدا طبق قاعده قبلی، محل نصف النهار محل و موقع ظهر شرعی آن را پیدا کنید در این لحظه ساعت خود را روی ساعت ۱۲ قرار دهید پس از چند ساعت سعی کنید بوسیله رادیو امواج فرستنده رادیوی B.B.C لندن را دریافت نمایید. زمانی که این رادیو زمان محلی خود را که همان زمان بین المللی است اعلام نمود به ساعت خود نگاه کنید و اختلاف

گزارش یک تدریس

ایران حاجی نبی

«کارورزی» که به آن «تمرین دبیری» نیز گفته می‌شود، از درس‌های دانشجویان مراکز تربیت معلم است و در صورتی که به جد گرفته شود چه بسا بیش از کلاسهای نظری دروس بتواند در آموزش شیوه‌های معلمی به دانشجویان مؤثر واقع شود. نوشته حاضر گزارشی است که یک دانشجو معلم از درس «روش تدریس عربی و بررسی کتب راهنمایی» خود تهیه کرده و در اختیار مجله رشد راهنمایی قرار داده است. از دوستان همکار به ویژه مدرسان محترم و دانشجویان مراکز تربیت معلم دعوت می‌کنیم، گزارش‌های مشابه خود را در دروس مختلف، برای ما ارسال نمایند تا پس از بررسی نسبت به چاپ آن در مجله اقدام نماییم. همچنین می‌توانند نقد و نظر خود را نسبت به گزارش حاضر برای ما ارسال فرمایند.

کلاس دهم راهنمایی حاضر شوم. ایشان ضمن معرفی من به دانش‌آموزان، درس را با نام خدا آغاز کرد و به حضور و غیاب پرداخت؛ سپس از دانش‌آموزان خواست تا درس سوم را باز کنند. روش کار ایشان به اجمال چنین بود: ۱- یک بار شخصاً تمام متن درس سوم را از ابتدا تا انتها خیلی شمرده و با تلفظ صحیح قرائت کرد. ۲- از یکی از دانش‌آموزان مستعد خواست که درس را دوباره بخواند. ۳- تمام واژه‌های جدید درس را که به حفظ فرم و ابی نوشته شده بود، به فارسی ترجمه کرد. ۴- تمام عبارات و جمله‌های درس را پس از قرائت، به فارسی ترجمه کرد. ۵- قواعد درس را با استفاده از نکته سیاه تدریس کرد. ۶- قواعد درس را یک بار دیگر به صورت خلاصه بیان کرد. ۷- اینک روش تدریس قواعد درس سوم کتاب عربی سال دوم به وسیله خانم ... را به صورت گذرا و چکیده بیان می‌دارم.

برای تدریس هر یک از دروس در مقاطع مختلف تحصیلی، شیوه خاصی وجود دارد که آن را در اصطلاح «روش تدریس» می‌نامند و توفیق هر معلم در کار خود بستگی به روشی دارد که برای تدریس به کار می‌گیرد. درس عربی به لحاظ دشواری تلفظ کلمات و قواعد پیچیده آن یکی از مهمترین دروسی است که باید با استفاده از شیوه‌ای خاص تدریس شود تا زحمت معلم در انتقال مطالب قریب موفقیت باشد. در این میان، دوره راهنمایی اهمیتی ویژه دارد؛ زیرا درس عربی در طول این دوره و حتی دوره دبیرستان و احیاناً دانشگاه ملازم دانش آموز است. اگر سنگ بنای این درس در دوره راهنمایی محکم و استوار گذاشته شود، به درسی شیرین و لذت بخش تبدیل خواهد شد؛ اما در غیر این صورت درسی کسل کننده و ملال آور خواهد بود.

من به عنوان یک دانشجوی کارورزی، برای وقوف بر چگونگی تدریس عربی راهنمایی، حسب الامر استاد، باید سری به مدارس راهنمایی می‌زدم. خوشبختانه از این بابت مشکلی نبود و با سهولت مقدمات کار توانستم در روز موعود سه کلاس یک معلم عربی

از احکامه بحثخواهید این درس درباره «فعل» و ساختار آن است، ایشان نخست به بحث وزن کلمات در زبان عربی پرداخت و گفت: برخلاف زبان فارسی، در زبان عربی کلمات دارای وزن هستند. حال ممکن است سؤال کنید مگر می شود کلمه را وزن کرد؟! در پاسخ می گوئیم: بلی، می شود وزن کرد؛ اما نه بنا بر آوزی که شما می شناسید، بلکه با آوزی خاصی که از کلمات تشکیل شده است. ما برای وزن کردن کلمات، حروف را به جای سنگ ورنه به کار می بریم، به کلمه «فعل» توجه کنید؛ می بیند که این کلمه از سه حرف (ف-ع-ل) تشکیل شده است. همین کلمه و حروف آن ابزار سنجش وزن کلمات در زبان عربی است. برای مثال، کلمه «کُتِبَ» از سه حرف (ک-ت-ب) تشکیل شده و تمام آنها صدای بالا یا «فتحه» دارند برای دانستن وزن این کلمه می گوئیم «کُتِبَ» بر وزن «فَعَلَ» است یعنی: کُتِبَ، فَعَلَ و نیز: تَصَبَّرَ، فَعَلَ، ضَمَّ، فَعَلَ، قَتَلَ، فَعَلَ. حروف (ک-ت-ب) در کُتِبَ را حروف اصلی می نامند و حرف «ک» را در مقابل «ف»، «ت» را در مقابل «ع» و «ب» را در مقابل «ل» قرار می دهند. حال اگر کلمه ای علاوه بر حروف اصلی، حروف دیگری نیز داشت، آنها را حروف «زائد» می گویند و هنگام وزن کردن کلمه، عین آن را در وزن نیز منظور می کنند.

برای مثال:

مُطالِبٌ = فاعل

قاسمٌ = فاعل

مكتوبٌ = مفعول

راجحٌ = فعیل

شرافتٌ = فعالت

عُفْرانٌ = فعْلان

همین معلمه ادامه داد:

خوب؛ فکر می کنم حالا بتوانید وزن بسیاری از کلماتی را که امسال و سال قبل خوانده اید، به راحتی معین کنید. پس برای جلسه آینده پنجاه کلمه را از کتاب عربی انتخاب و در دفتر مشق خود بنویسید و وزن آنها را تعیین کنید.

***

ساعت بعد در کلاس دیگر ایشان که قرار بود درس چهارم تدریس شود حاضر شدم. ایشان طبق معمول پس از ورود به کلاس، به انجام حضور و غیاب پرداخت و آنگاه یکی از دانش آموزان را برای حل تمرینهای درس سوم به پای تخته فراخواند. هرگاه دانش آموز در حل یکی از تمرینها با اشکال مواجه می شد، خانم معلم از سایر دانش آموزان پاسخ صحیح آن را جویا

می شد تا این که هر پنج تمرین کتاب بدین نحو حل شد. در مجموع کار حضور و غیاب و حل تمرینها نزدیک به پانزده دقیقه به طول انجامید.

سپس خانم معلم به تدریس درس چهارم پرداخت. روش تدریس ایشان را می توان به ترتیب چنین دسته بندی کرد:

۱- خود یکبار تمام متن درس را به طور شمرده برای دانش آموزان قرائت کرد.

۲- یکی از دانش آموزان مستعد کلاس همان متن را دوباره قرائت کرد.

۳- تمام کلمات با خط آبی و قرمز درس را به فارسی روان ترجمه کرد.

۴- تمام جمله های درس را ترجمه کرد.

۵- قواعد جدید درس را بیان کرد.

۶- کل درس و قواعد آن را به طور اختصار تکرار کرد.

مهمترین قواعد این درس، تعریف «فعل»، صیغه های متکلم، مخاطب و غایب و برخی از انواع ضمیر است.

روش تدریس این مباحث بدین گونه بود:

۱- ابتدا فعل را به زبان فارسی تعریف کرده به مقایسه آن با تعریف فعل در زبان عربی پرداخت. سپس زمان وقوع فعل را چنین بیان کرد:

- اگر فعل در زمان گذشته انجام پذیرد، آن را در فارسی «گذشته» ولی در عربی «ماضی» می نامند.

- اگر فعل در زمان حال انجام پذیرد، آن را در فارسی «حال» و در عربی «مضارع» می نامند. اما اگر فعل به صورت دستور و فرمان باشد، هم در فارسی و هم در عربی آن را «امر» می نامند.

۲- آنگاه در مورد انتساب فعل صحبت کرد و گفت: در زبان عربی همانند فارسی فعل یا به گوینده نسبت داده می شود که آن را «متکلم» می نامند و یا به کسی که متکلم با او سخن می گوید نسبت داده می شود که آن را «مخاطب» می نامند و یا به کسی نسبت داده می شود که حضور ندارد ولی درباره اش گفتگو می شود که آن را «غایب» می نامند.

سپس از ذکر چند مثال آشنا برای انواع فعل از قبیل کُتِبَ، یَكْتُبُ و اُكْتُبُ به بیان انواع ضمیر پرداخت و ضمائر متصل و منفصل فاعلی را توضیح داد و همه آنها را جهت آشنایی دانش آموزان بر روی تخته سیاه نوشت و در ادامه مطلب گفت:

- ضمیرهای «هو» و «ه» برای مفرد مذکر غایب در فعل مضارع به کار می روند.

- ضمیرهای «أنت» و «ك» برای مفرد مذکر مخاطب فعل مضارع و ضمیرهای «أنا» و «ی» برای متکلم و حده به کار می روند.

در اینجا درس چهارم به پایان رسید و نازنگ تفریح چند دقیقه‌ای بیشتر باقی نمانده بود که معلم از این فرصت استفاده کرده به دانش آموزان یادآور شد مطالب درس آن روز را دوباره در منزل بخوانند و آن را به خاطر بسپارند و تمرینهای آن را حل کرده جلسه بعد با خود بیاورند. سپس به طور خیلی خلاصه و فشرده قواعد درس را مجدداً یادآوری نمود.

بدین ترتیب درس چهارم کتاب به پایان رسید و من ضمن تشکر از خانم ... از ایشان خواهش کردم مرا به دبیری که عربی سال سوم راهنمایی را تدریس می‌کند، معرفی نماید. ایشان قبول زحمت کرده بنده را به خانم (م) معرفی فرمودند. خانم (م) که خانمی بسیار جوان بود با خوشرویی تقاضای مرا شنید و پذیرفت و قرار شد ساعت بعد مزاحم کلاس ایشان شوم.

پیش از آن که به روش تدریس خانم (م) بپردازیم نگاهی می‌افکنیم به روش تدریس در سهای ۳ و ۴ عربی سال دوم راهنمایی که گزارش آن گذشت.

الف: درس سوم از کتاب سال دوم

همانگونه که می‌دانیم، هر درس از یک کتاب درسی بر آورده جزئی از اهداف کل کتاب است و اصولاً یکی از اهداف کتابهای دوره راهنمایی آموزش وازگان و جملات جدید به دانش آموزان است. برای تفهیم وازگان جدید به دانش آموزان دوره وجود دارد:

۱- روش آموزش مستقیم:

در این روش معلم کلمات جدید را به فارسی ترجمه می‌کند و در واقع معنی وازگان را به طور مستقیم در اختیار دانش آموزان قرار می‌دهد و او را از زنجار جستجو می‌رهاند.

۲- روش آموزش غیر مستقیم:

در این روش معلم معنی واژه جدید را در اختیار دانش آموز قرار نمی‌دهد، بلکه واژه جدید را در جملاتی متعدد به کار می‌برد که جز واژه جدید معنی بقیه وازگان آن جمله‌ها برای دانش آموز شناخته شده است و بدین ترتیب دانش آموز خود به صورت غیر مستقیم و از طریق قرائن و شواهد به معنی واژه جدید پی می‌برد.

معایب و محاسن هر دو روش:

روش آموزش مستقیم این حسن را دارد که دانش آموز را از سرگردانی و جستجو خلاص می‌کند؛ اما این عیب را دارد که دانش آموز را به سهل‌یابی و دور شدن از تلاش و کشف مطالب جدید عادت می‌دهد و با گذشت زمان، روح کنکاش و تلاش را در او کمرنگ کرده از بین می‌برد. از طرفی، این روش کهنه و مسوخ بوده، بظان آن به وسیله دانشمندان تعلیم و تربیت به اثبات رسیده است. این مسأله‌ای بود که خانم دبیر اصلاً بدان توجهی

نداشت و این نقص با نهایت تأسف در مراکز تربیت معلم ریشه دارد که تحولی اساسی را می‌طلبد؛ زیرا معلم روش تدریس خود را از دوران تحصیل انتخاب می‌کند و الگو می‌گیرد.

اما برعکس، آموزش به روش غیر مستقیم ذهن دانش آموز را به فعالیت و تلاش وامی‌دارد. برای مثال، واژه‌های جدید این درس را که اکثر آدر زبان فارسی نیز متداول هستند، به دو طریق می‌توان آموزش داد:

۱- واژه‌هایی را که معنی انتزاعی و ذهنی دارند می‌توان در جملات کوتاهی که معنی بقیه وازگان آن برای دانش آموزان مفهوم است به کار برد؛ بدین ترتیب یک مجهول را در کنار چند معلوم قرار می‌دهیم تا به واسطه همسویی با معنومات، آن مجهول نیز معلوم شود.

۲- معنی واژه‌هایی را که بر مفاهیم محسوس و قابل لمس دلالت دارند، می‌توان با بهره‌گیری از نقاشی، عکس و اسلاید به دانش آموز القا کرد. در واقع بدین وسیله به دانش آموز کمک می‌کنیم تا خود معنی کلمه را پیدا کند.

چنین روشی باعث خواهد شد که معنی کلمه جدید در ذهن دانش آموز بایدار بماند و از این که نوشته است خود معنی آن را دریابد، احساس لذت و شادمانی کند و به ادامه درس و دنبال کردن آن از خود اشتیاق نشان دهد، ذکر نمونه‌ای در این زمینه مطلب را ملموس تر خواهد کرد.

در این درس کلمه‌ای داریم به نام «نَجَار» وجه اشتراک کاربرد این کلمه در فارسی و عربی امر آموزش آن را به دانش آموز تا حد زیادی آسان کرده است. هر چند بهره‌گیری از وسایل کمک آموزشی برای تعلیم زبان عربی بسیار اندک و محدود است. اما در این مورد خاص چند عکس از کارگر نجاری که با ابزارهای مختلف مشغول کار است، بسیار مؤثر و کارساز خواهد بود. نجار نام انسانی است که حرفه درودگری دارد؛ بنابراین برای دانش آموز مفهومی ملموس و محسوس است. از سوی دیگر، دانش آموز در سال گذشته و سال جاری بارها کلمه «هدا» و «هوا» الت شده و به خوبی آنها را در ذهن سپرده است.

بنابراین، می‌توانیم معنی کلمه «نَجَار» را با بهره‌گیری از یک تصویر چنین تدریس کنیم:

هَذَا إِنْسَانٌ

هُوَ عَلِيٌّ

عَلِيٌّ نَجَّارٌ

خوب بچه‌ها، نجار به چه معنی است؟ طبیعی است که همه آنها خواهند گفت نجار، نجار است و در فارسی هم به او نجار می‌گویند.

حال می توانیم بقیه و آیه های جدید را به همین روش تدریس کنیم تا دانش آموز خود معنی آنها را اشتراط کند. برای مثال برای تدریس دو کلمه «مطرقة» و «مستمار» می توان به آوردن یک چکش و یک میخ به کلاس (و به عکس بزرگ شدیدی از آنها) نیاز آموزش را تسهیل کرده و به دانش آموزان بگویم:

ماهده^۱

هده مطرقة^۲

ماهدا^۳

هدا مستمار^۴

با تکرار جملات «ماهده» و «ماهدا»،

دانش آموزان خود پاسخ خواهند داد که

«هده مطرقة»، «هدا مستمار» و طبعی است که با دیدن عکسها معنی آنها را نیز بدون آن که از زبان معلم شنیده باشند، خواهند فهمید.

ب- درس چهارم از کتاب سال دوم

تمام مواردی که در بیان مخاسن و معایب و نقد شیوه تدریس درس سوم گفته شد، در مورد شیوه تدریس درس چهارم نیز صادق است.

اینکه کلمات مطلق تنها خداوند است و کار هیچ انسانی حائلی از اشکال نیست. روش تدریس این حاتم معلم محرم دینی به جهاتی بسیار آورده و مثبت بوده و از جهات دیگر کاسته شده است. از جمله نکات مثبت آن می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- خواندن متن درس بدون ترجمه به صورت شمرده و صحیح.
۲- وادار کردن یک یادو نفر از دانش آموزان مسعود و علاقه مند به تکرار قرائت متن.

۳- رفع اشکالات دانش آموزان به وسیله سایر دانش آموزان

۴- استفاده از نخته سبزه برای تدریس قواعد.

۵- استفاده معلم از طرح درسی مانوشته به گونه ای که از نظر زمان بویست تمام ساعت را پر کند.

۶- رعایت اولویت مباحث کتاب در تدریس.

۷- رفتار دوستانه با دانش آموزان (نه آن گونه که حرمت معلمی شکسته شود).

۸- فعال کردن دانش آموزان و سهیم کردن آنان در تدریس و احترام از این که متکلم و حده باشد.

۹- تکرار مطالب درس به منظور رفع ابهامهای احتمالی در مورد کاسته های روش تدریس ایشان پیش از این صحبت

شد و بسیاری به تکرار نیست. اما ضرورت دارد تأکید کنیم که روش ایشان بیشتر بر آموزش مستقیم متکی بود و چون این مسأله را با وی در میان نهادم، به حجم زیاد کتاب و کمی فرصت اشاره کردند که به نظر می رسد عذر مو جهی باشد.

بررسی روش تدریس عربی سال سوم راهنمایی

۱- درس چهارم:

طبق قرار و موافقت سرکار خانم (م) در کلاس درس ایشان حاضر شدم، این مسأله از جهتی باعث خوشحالی من بود؛ زیرا به روش تدریس یک نفر اکتفا نمی کردم و فرصتی بود تا روش تدریس یک معلم جوان را هم از نزدیک ببینم و درباره آن فضاوت کنم.

حاتم (م) طبق معمول چند دقیقه اول را به حضور و غیاب اختصاص داد و بلافاصله از دانش آموزان خواست درس چهارم را باز کنند. روش تدریس ایشان را می توان چنین طبقه بندی کرد:

الف- قرائت متن:

۱- از یکی از دانش آموزان خواست که متن درس را یکبار فقط بخواند. (گو با از جلسه قبل به او گفته بود که این درس را خوب بخواند و این تکلیف به نوبت شامل تمام دانش آموزان می شد.)

۲- از دانش آموز دیگری خواست اشکالات قرائت او را یادداشت کند. (او نیز از جلسه قبل مأمور این کار شده بود.)

۳- از دانش آموز دومی خواست که خود درس را قرائت کند. (و قرار شد دانش آموز اوگی اشکالات او را یادداشت کند.)

۴- دانش آموزان اشکالات دوستان خود را مطرح کردند و به کمک معلم تلفظ کلمات غلط خوانده شده هر دو اصلاح گردید.

۵- معلم خود بکبار متن درس را به صورت صحیح و با ترجمه کلمات و جملات تکرار کرد و دانش آموزان معنی هر لغت را بالای آن می نوشتند و معنی جملات را در دفتر یادداشت می کردند.
ب- قواعد :

۱- یادآوری بحث قواعد درس ۳.

۲- تدریس ۶ صیغه مخاطب و ۲ صیغه متکلم فعل ماضی.
اما شیوه تدریس قواعد:

خانم (م) رو به بچه ها کرده، گفت: «در درس گذشته یاد گرفتیم که شش صیغه اول فعل ماضی را «غایب» می گویند. امروز بقیه صیغه ها را نیز یاد می گیریم. برای یاد گرفتن بقیه صیغه ها ابتدا باید بدانیم که فعل ماضی علاوه بر شش صیغه غایب، دارای شش صیغه مخاطب و دو صیغه متکلم نیز هست. حال ببینیم که شش صیغه مخاطب کدامند:

سه صیغه اول مخاطب برای مذکر است؛ یکی برای مفرد، یکی برای مثنی، و یکی برای جمع. مانند: قَبِلْتُ، قَبِلْتُمَا، قَبِلْتُمْ.
سه صیغه دوم مخاطب برای مؤنث است؛ یکی برای مفرد، یکی برای مثنی، و یکی برای جمع. مانند: قَبِلْتِ، قَبِلْتُمَا، قَبِلْتُنَّ.
می ماند دو صیغه متکلم، متکلم دو نوع است:

۱- متکلم وحده مثل - قَبِلْتُ

۲- متکلم مع الغیر مثل - قَبِلْنَا.

سپس برای تفهیم بیشتر، چهارده صیغه فعل ماضی را به ترتیب و به شرح زیر بر روی تخته سیاه نوشت:

۱- مفرد مذکر غایب _____

۲- مثنای مذکر غایب _____

۳- جمع مذکر غایب _____

۴- مفرد مؤنث غایب _____

۵- مثنای مؤنث غایب _____

۶- جمع مؤنث غایب _____

۷- مفرد مذکر مخاطب _____

۸- مثنای مذکر مخاطب _____

۹- جمع مذکر مخاطب _____

۱۰- مفرد مؤنث مخاطب _____

۱۱- مثنای مؤنث مخاطب _____

۱۲- جمع مؤنث مخاطب _____

۱۳- متکلم وحده _____

۱۴- متکلم مع الغیر _____

سپس چهارده صیغه افعال کتَبَ، جَمَعَ، وَجَدَ را به ترتیب در مقابل صیغه های چهارده گانه قرار داد و آنگاه از دانش آموزان خواست پنج فعل از فعلهای دیگری را که تاکنون آموخته اند طبق

جدول صرف کنند و تمرینهای درس را برای جلسه آینده حل کنند.

۲- درس پنجم:

روش تدریس درس پنجم خانم (م) درست همانند درس چهارم بود و چیز جدیدی برای یادداشت کردن نداشت. اکنون روش تدریس وی را مورد نقد و بررسی قرار می دهیم.
نقد و بررسی روش تدریس خانم (م)

۱- وادار کردن دانش آموزان به مطالعه درس پیش از ورود به کلاس، روش مطلوبی است و محاسن زیادی را در بردارد؛ اما نه این که تنها یکی دو نفر از دانش آموزان مأمور مطالعه درس شوند و بقیه با خیال راحت اصلاً نگاهی به درس نکنند.

۲- روش رفع اشکال قرائت یک دانش آموز به وسیله دیگر دانش آموزان امری پسندیده و بسیار مطلوب است؛ زیرا این کار باعث می شود تا دانش آموزان اعتماد به نفس پیدا کرده قدرت ابراز وجود بیابند و در کلاس نقشی فعال داشته باشند و در آینده بتوانند نقش مؤثری در فعالیتهای اجتماعی بر عهده گیرند.

۳- در اینجا نیز معلم اصلاً به روش آموزش واژه های جدید به صورت غیر مستقیم توجهی نکرد و پس از تلفظ هر کلمه، معنی آن را به فارسی بیان داشت و بدتر از آن، دانش آموزان معانی لغات را در کتاب و معانی جملات را در دفتر یادداشت می کردند.

اکنون لازم است به نکته ای مهم اشاره شود و آن این که روش ترجمه کردن و نوشتن معانی جملات کار مطلوبی نیست؛ زیرا در یک جمله مثلاً پنج کلمه ای معمولاً یک لغت جدید یا حداکثر دو لغت جدید وجود دارد و وقتی دانش آموز معنی لغات جدید را دانست، باید قادر باشد خود ترجمه جمله را استنباط کند. اگر نکته ای قابل یادداشت کردن باشد معنی لغات جدید است، آن هم در دفتر لغت و نه در خود کتاب. معنی کردن جملات باعث می شود دانش آموز بدون توجه به بافت جمله، طوطی وار معانی آنها را از یاد کند و پس از مدتی هم به کلی آنها را به فراموشی سپارد.
۴- روش تدریس قواعد ایشان به رغم تجربه کمی که داشتند، نسبتاً مطلوب و قابل قبول بود. اما می توانست بهتر از این نیز باشد. برای مثال، می توانست از عکس زن و مرد به عنوان ابزار برای کمک آموزشی برای تعیین نوع صیغه ها بهره گیرد.

در خاتمه لازم به یادآوری می داند که اصولاً برای آموزش هر زبانی بهره گیری از امکانات سمعی و بصری از قبیل فیلمهای ویدیویی و نوار کاست ضروری و لازم می نماید که متأسفانه در مدارس ما (لااقل در اکثر مدارس دولتی) هنوز از چنین امکاناتی خبری نیست که امیدواریم هر چه زودتر این نقیصه مرتفع گردد.

اهداف آموزشی بخش طراحی و نقاشی درس هنر دوم راهنمایی

حسن شرفی

بداند از او چه انتظار می‌رود، لذا معلم با استفاده از آن هدفها قادر است ارزشیابی متنجم‌تری از رفتار دانش‌آموز به عمل آورد. وقتی هدف از انجام کاری مشخص و معین شد راه را برای انتخاب روش مناسب در رسیدن به آن هدف نیز مشخص و هموار می‌سازد، فعالتهای آموزشی جهت پیدامی‌گشود و نیز نوع فعالتهایی که برای رسیدن به هدف با هدفهای انتخاب شده باید انجام بگیرند، مشخص می‌شوند.

بنابراین مرحله انتخاب هدفهای آموزشی از مراحل بسیار مهم و حساس در امر برنامه‌ریزی آموزشی است زیرا کیفیت، میزان بازدهی و به‌طور کلی نتایج کلیه فعالتهای آموزشی بستگی مستقیمی با ماهیت و کیفیت هر یک از هدفهای آموزشی خواهد داشت. با توجه به این که کتاب آموزش هنر اول راهنمایی روش تدریس دارد، و در آن به اهداف آموزشی اشاره شده است. در اینجا فقط اهداف درسهای کتاب دوم و سوم ارائه می‌گردد.

ضرورت توجه به اهداف آموزشی در امر تدریس هدف آن نقطه‌ای است که می‌خواهیم به آن برسیم و آموزش و پرورش مانند هر عمل عقلایی هدفدار است. تعیین هدفهای کلی و رفتاری اجزایی از طراحی آموزشی است که بر اساس آن هم یادگیری دانش‌آموزان پایدار می‌شود و هم با اجرای شیوه‌های بهتری از تدریس وقت و توان کمتری برای آموزش صرف می‌کند، و به مقاصد آموزشی می‌رسید. هنگامی که می‌خواهند یک برنامه آموزشی را طرح‌ریزی کنند باید هدف کلی را که قدم اول در طراحی منطقه آموزشی است تعیین نمایند. قدم دوم در طراحی منظم آموزشی تبدیل هدفهای کلی به هدفهای رفتاری است. این هدفها منظور ما را از آموزش در قالب رفتاری که انتظار داریم دانش‌آموز از خود نشان دهد بیان می‌کنند. مقیده این اقدام آن است که دانش‌آموز

(سال دوم راهنمایی)

درس اول

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی و نقاشی از برخی میوه‌ها مانند (سیب، گلابی و انار) آشنا می‌شوند.

هدف‌های آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- تصاویری از آثار هنرمندان معاصر با موضوع میوه‌ها را نشان دهند.

۲- با در اختیار داشتن چند نوع میوه (سیب، گلابی، انار و نظائر آن) برش منظم آن‌ها را نشان دهند.

۳- از روی برش منظم میوه‌ها طراحی کنند. سپس سایه روشن بزنند.

درس دوم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی و نقاشی میوه‌ها در کنار هم آشنا می‌شوند.

هدف‌های آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- تصاویری از آثار هنرمندان با موضوع طبیعت بی جان را نشان دهند.

۲- با مواد دیگری از قبیل کاغذ رنگی، روزنامه، محله یا پارچه، میوه‌ها را به روش قطاعی بسازند.

۳- در رنگ آمیزی موضوع میوه‌ها، تکنیک رنگ آمیزی نقطه گذاری را بکار ببرند.

۴- میوه‌هایی را به صورت نامنظم طراحی و سپس با تکنیک مورد دلخواهشان رنگ آمیزی نمایند.

درس سوم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی و نقاشی سبزیها و دانه و نیز انواع میوه‌های دیگر آشنا می‌شوند.

هدف‌های آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- تصاویری از میوه‌ها و سبزیها و دانه‌ها را نشان دهند. (خوب دیدن)

۲- رنگهای سبزیها، میوه‌ها و دانه‌ها را نام ببرند.

۳- با چیدن برخی از انواع سبزیها، میوه‌ها و دانه

در کنار یکدیگر، از روی آنها طراحی و نقاشی کنند.

درس چهارم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی از روی اشکال هندسی آشنا می‌شوند.

هدفهای رفتاری و آموزشی:

دانش آموزان بتوانند:

۱- اشکال هندسی مثل مکعب مستطیل را

طراحی کنند.

۲- اشکالی نظیر مکعب مستطیل، جعبه‌های دارو یا میوه را طراحی کنند.

۳- در طراحی از اشکال هندسی (مکعب مستطیل) خطهای مایل و عمود را به کار ببرند.

۴- اشیاء دیگری که نظیر اشکال هندسی می‌باشند را طراحی و سپس سایه روشن بزنند.

درس پنجم

هدف کلی: دانش آموزان با اجسام سه بعدی دارای پهنا، درازا و ارتفاع آشنا شوند.

هدف‌های رفتاری و آموزشی: دانش آموزان بتوانند:

۱- سطحی را بکشند و بعد پهنا و درازا را نشان بدهند

۲- حجمی را کشیده و سه بعدی، پهنا، درازا و ارتفاع را نشان بدهند.

۳- ساده‌ترین روش ایجاد حجم را نام ببرند.

۴- تصاویری از آثار هنرمندان با موضوع سطح و حجم را نشان دهند.

۵- با مشاهده تصاویری از مناظر روستایی شمال کشورمان و نیز خانه کعبه، سطح و حجم را نشان دهند و با هم مقایسه کنند.

درس ششم

هدف کلی: دانش آموزان با پدیده مناظر و مرایا یا چشم انداز آشنا شوند.

هدف‌های آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- ویژگیهای پدیده مناظر یا مرایا را بیان کنند.

۲- با توجه به ویژگی پدیده چشم انداز، مناظری را که دیده‌اند، نام ببرند.

۳- با انتخاب موضوعی، پدیده چشم انداز را طراحی کنند.

درس هفتم

هدف کلی: دانش آموزان با منظره سازی آشنا شوند.

هدف‌های رفتاری و آموزشی: دانش آموزان بتوانند

۱- منظره‌ای از محیط زندگی خودشان را با در نظر گرفتن پدیده چشم انداز، طراحی و نقاشی کنند.

۲- یک وسیله ساده منظره یاب بسازند.

۳- مورد استفاده منظره یاب را بیان کنند.

درس هشتم

هدف کلی: دانش آموزان با هنر معماری آشنا می‌شوند.

هدف‌های رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- تصاویری از آثار هنرمندان با موضوع

پرندگان آشنا شوند.

هدفهای آموزشی: دانش آموزان بتوانند:

- ۱- با نشان دادن تصاویر پرندگان نام و محل زندگی آنها را بگویند.
- ۲- شکل سر و نوک آنها را طراحی کنند.
- ۳- داستانی را که در آن از پرندگان خیالی مثل سیمرغ نام برده می شود را برای شاگردان بیان کنند.
- ۴- تصاویری که در آن از پرندۀ استفاده نشده است را مقایسه کنند.
- ۵- تصاویر نگاره های حیوانی را در گلیم، قالی و پارچه نشان دهند.
- ۶- تصاویری از پرندگان در سایر هنرها (از جمله فولادگری) نشان دهند.
- ۷- دانش آموزان با استفاده از تصاویر پرندگان مختلف وسیله چاپ دستی را بسازند.
- ۸- چاپ دستی را در تصویر سازی بکار ببرند.

درس یازدهم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی از حیوانات آشنا شوند.

هدفهای آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

- ۱- شکل هندسی مربوط به سر حیوانی را که می خواهند طراحی کنند، رسم نمایند.
- ۲- شکل هندسی حیوانی را که می خواهند طراحی کنند، رسم نمایند.
- ۳- تصاویری از نقاشی های قدیمی و هنرهای دستی کشورمان که از نگاره های حیوانی استفاده شده است، نشان دهند. (بیان تصویری)

درس دوازدهم

هدف کلی: دانش آموزان با تکرار طراحی از بعضی حیوانات (اسب، شتر) آشنا می شوند.

هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

- ۱- طراحی از اسب را تکرار کنند.
- ۲- طراحی از شتر را در گلیم و قالی تکرار کنند.
- ۳- با استفاده از خانه های خالی کاغذ شطرنجی نقوش مستی را در گلیم و قالی به کار ببرند.
- ۴- یکی از آثار محمود فرشچیان را که طرحهای حیوانی در آن تکرار شده است، را نشان دهند. (بیان تصویری)

درس سیزدهم

هدف کلی: دانش آموزان با مصور سازی اشعار و داستانهایی

کتاب فارسی آشنا می شوند.

معباری را نشان دهند.

۲- خصوصیات معماری ایرانی را نام ببرند.

۳- اجزای از معماری را با خطوط موازی و هاشور ترسیم کنند.

درس نهم

هدف کلی: دانش آموزان یکی از هنرمدان نقاشی ایرانی (مینیاتور) آشنا می شوند.

هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:

۱- شرح حال مختصر استاد محمود فرشچیان را با جملات ساده بیان کنند.

۲- سه نمونه از آثار این هنرمند را نام ببرند.

۳- ویژگیهای نقاش ایرانی (مینیاتور) را به طور خلاصه بیان کنند.

درس دهم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی شکل سر، نوک و رنگ

هدفهای آموزشی و رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- اشعاری از کتاب فارسی را تصویر سازی کنند.
 ۲- داستانهای از کتاب فارسی را تصویر سازی نمایند.
 ۳- تصویر سازی را بر روی قالی یا کاشیکاریهای بناهای مذهبی نشان دهند. (بیان تصویری)

درس چهاردهم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی از ماهیهای مختلف آشنا می شوند.
 هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- تصاویری از ماهیهای مختلف را نشان دهند.
 ۲- تکنیک سبکهای معمولی یا رنگ آمیزی به وسیله گواش یا رنگ پلاستیک را به کار ببرند.
 ۳- جهت رنگ آمیزی و نشان دادن بافت بدن ماهی، تکنیک نقش برجسته مناسب با پوشش بدن ماهی را، به کار ببرند.

درس پانزدهم

هدف کلی: دانش آموزان با نقوش ماهی و کاربرد آن در قالبیافی و سایر هنرهای دستی آشنا می شوند.
 هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- مورد استفاده ماهی را در مراسم سنتی نوروز توصیف کنند.

۲- نقوش ماهی را در قالی تشخیص دهند.

۳- تصویری از ساخت تسبیح، از طرح ماهی و سنگ را نشان دهند.

۴- با استفاده از تصویری از داستان حضرت یونس (ع)، آنرا بازگو نمایند.

درس شانزدهم

هدف کلی: دانش آموزان با یکی از هنرمندان گرامی کشورمان مرحوم غلامحسین صدیق اسکندالی آشنا می شوند.
 هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- شرح حال و خدمات هنری و فرهنگی مرحوم غلامحسین صدیق اسکندالی را به خاطر بسپارند.
 ۲- یکی از آثار این هنرمند را که بازسازی شده است، را نشان دهند.

درس هفدهم

هدف کلی: دانش آموزان با طراحی از اسان آشنا می شوند.
 هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- تناسب بین قسمتهای مختلف بدن را نشان دهند.
 ۲- تصاویری از حرکات بدن انسان را نشان دهند و اسکلت و استخوانها را نیز طراحی کنند.
 ۳- تناسب بین قسمتهای مختلف صورت را نشان دهند.
 ۴- قسمتهای مختلف صورت را با رعایت تناسب طراحی کنند.

۵- تصویری از چهره های اسلامی و انقلابی گذشته کشورمان که بر روی اسکناس چاپ شده است، را نشان دهند.

درس هیجدهم

هدف کلی: دانش آموزان با اصول کلی طراحی و نقاشی بدن انسان آشنا می شوند.
 هدفهای رفتاری: دانش آموزان بتوانند:
 ۱- از بدن انسان و محل قرار گرفتن آن روی کاغذ حیلسی کم رنگ طراحی کنند.
 ۲- با توجه به جهت تابش نور، آن را سایه روشن ببرند.

۳- خطوط نازک و ضخیم را برای قسمتهای مختلف بدن به کار ببرند.

۴- تصویری از مینیاتور معین مصور و اثری از رضا عباسی را نشان دهند.

معرفی کتاب

مجله ریاضی برهان، سال اول، شماره ۲، زمستان ۱۳۷۴

انتشارات مدرسه

بها ۲۰۰۰ ریال

خبر انتشار مجله برهان ریاضی قبل از انتشار به اطلاع خوانندگان رساندیم و این دومین شماره آن است و شامل این مطالب:

آیا درس ریاضی خود را می دانید؟ / چهار ضلعی / داستان شیرین صفر / مفهوم کسر: اعداد گویا / آیا از جواب خود اطمینان داریم؟ / معادله خط - رسم خط / محاسبه سریع اعداد / مثلث و برخی خواص آن / کاربردهای ریاضیات در علوم دیگر / اعداد اعشاری / مسایل مسابقه ای / درباره کمان، دایره و زاویه / بازی با ریاضی / ترسیم / الگوریتم چیست؟ / مسائل برای حل / حل مسائل برهان شماره ۱/

یادآوری می شود، برهان به صورت فصلنامه و برای دانش آموزان دوره راهنمایی منتشر می شود.

تکلیف شب

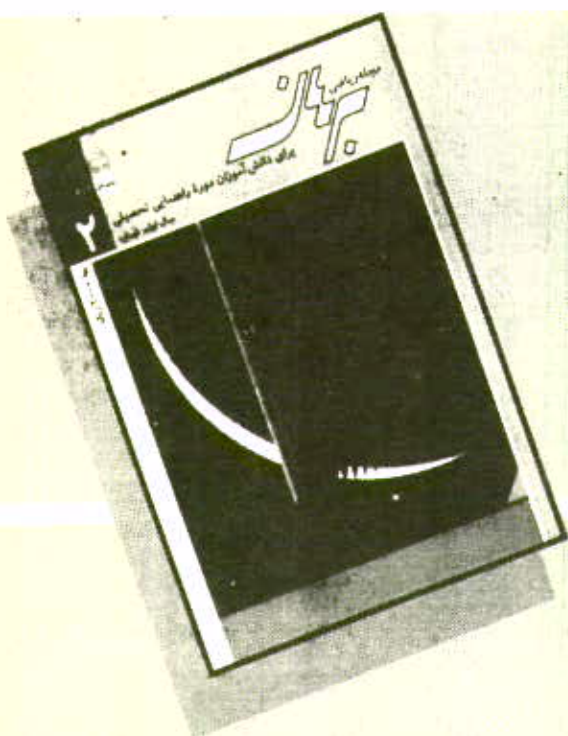
تدوین: دفتر آموزش راهنمایی تحصیلی

چاپ اول: زمستان ۱۳۷۴

انتشارات مدرسه

بها ۱۰۰۰ ریال

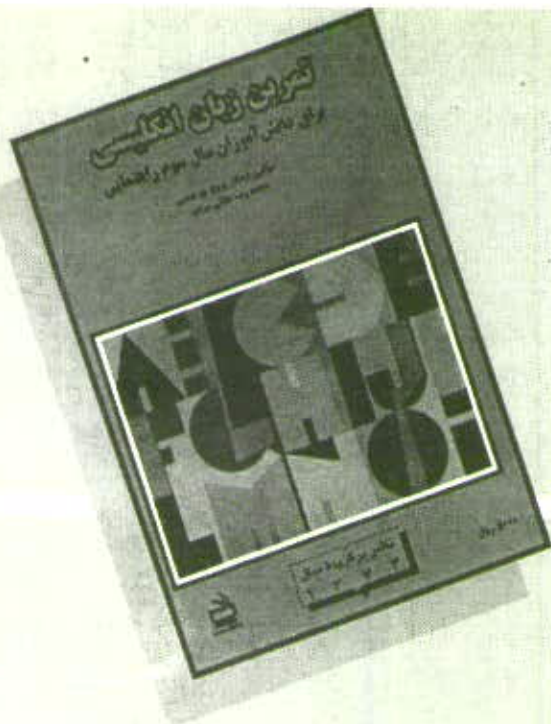
تکلیف شب کتابی کم حجم و مختصر در ۴۰ صفحه است که از سوی دفتر آموزش راهنمایی و تحصیلی وزارت آموزش و پرورش «بر اساس تحقیقات انجام شده توسط افراد صاحب نظر در تعلیم و تربیت تهیه شده است و توصیه های لازم در جهت شناخت

و بهره وری بهتر و بهینه از تکلیف شب در آن به عمل آمده است. «
اهم مطالب کتاب برحسب فهرست مطالب عبارت است از
سوابق تاریخی تکلیف شب، ضرورت های تکلیف شب، انواع
تکلیف شب، اهداف تکلیف شب، ویژگی های مطلوب، روش های
تقویت انگیزه، شیوه های بررسی و ...»

اکنون چندسالی است که هزینه انبوهی اعم از نیروی مادی و
انسانی صرف تهیه تکالیف نوروزی می شود و این کار به صورت
یکی از کارهای رایج ادارات کل آموزش و پرورش در پایان هر سال
در آمده است. در حالی که در این کتاب، دفتر آموزش راهنمایی
تحصیلی آن را به صلاح نمی داند و در واقع آن را مغایر با اهداف
آموزش های عمومی می داند. اکنون سؤال این است که اگر نظر
بالاترین مرجع هدایت یکی از دوره های آموزش عمومی کشور با
این امر مغایز است چرا در عمل به آن توجهی نمی شود؟ قسمتی از
عبارات کتاب را در این باره نقل می کنیم:

«برای تعطیلات میان مدت (عید) و دراز مدت (تابستان؟) بهتر
است که معلم در تعیین تکالیف دانش آموزان اختیار کافی داشته
باشد و سپردن این کار به دست مراکز مشخصی منطقیاً مطلوب
نیست ... لذا در سازماندهی تکلیف منزل برای تعطیلات میان
مدت و درازمدت برخی مراکز فعال در این زمینه به ویژه گروه های
آموزشی در سطح استانها و مناطق می توانند نقش داشته باشند.
اما تلاش این مراکز به جای تهیه ریز فعالیت و تکلیف دانش آموزان

را به مراجع خود ربط دهند و در مرحله بعد با یادآوری آنها هنگام دیدن مجدد تصاویر بتوانند لغات را بنویسند. تمرین های متنوع مربوط به لغات از قبیل پرکردن جای خالی، جورکردن و یافتن لغات ناهماهنگ با بقیه و غیره زمینه کافی را برای یادگیری لغات کلیدی فراهم می کنند. در قسمت دوم (Pattern Practice) تمرین الگوهای دستوری، سعی شده است اولاً تمرین ها حتی الامکان با استفاده از تصویر معنی دار شوند و ثانیاً با استفاده از قالب مکالمه کاربرد طبیعی زبان حفظ شود. هدف این بخش این است که دانش آموزان با انجام این تمرینها الگوی موردنظر را از طریق استنتاج فراگیرند. در قسمت سوم (Read Aloud) نکات تلفظی هر درس از طریق جدول معرفی شده و مورد تمرین قرار می گیرند. قسمت چهارم (Puzzle) به حل جدول اختصاص یافته است. هدف این قسمت فراگیری ارتباطات گوناگون لغات با یکدیگر از قبیل ترادف، تضاد و غیره است. البته ارتباط دادن لغاتی که به یک حوزه معنایی مشخص تعلق دارند نیز در این سطح اهمیت دارد و به آن توجه شده است. قسمت پنجم (Reading) به خواندن و درک مطلب اختصاص یافته است. در این بخش متن کوتاهی در ارتباط با الگوی دستوری درس موردنظر داده شده تا دانش آموزان الگو را در بافت جدیدی از طریق مهارت خواندن تمرین کنند.

متأسفانه به تهیه تکالیف مشخصی به عنوان تکالیف نوروزی رایج شده است، در حالی که باید فعالیت و انرژی خود را در این زمینه به منظور توجیه اهمیت و ویژگیهای مطلوب تکلیف منزل و اصول سازماندهی آن متمرکز نموده در اختیار معلمان قرار دهند تا معلمان بر حسب دوره و پایه تحصیلی مربوط به صورت انفرادی و ترجیحاً گروهی، در تهیه و تدارک تکالیف منزل دانش آموزان فعالیت نمایند. ص ۳۸.

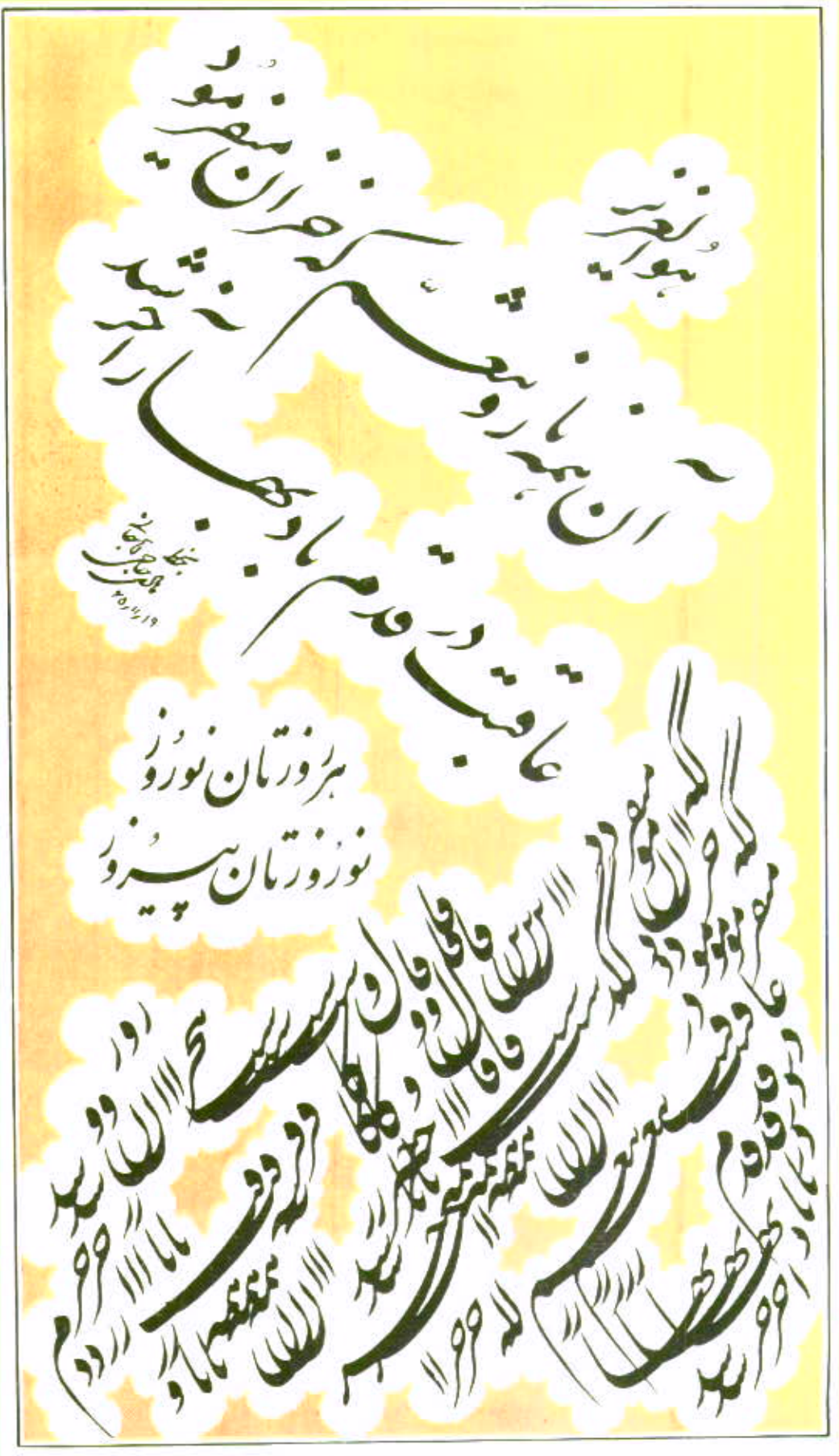
تمرین زبان انگلیسی برای دانش آموزان سال سوم راهنمایی

مؤلفان: دکتر پرویز بیرجندی - محمدرضا عنانی سراب

انتشارات مدرسه، ۱۳۷۴

بها ۴۰۰۰ ریال

چنانکه مؤلفان در مقدمه کتاب خاطر نشان ساخته اند «با وقوف کامل به اهداف زبان آموزی در دوره متوسطه سعی نموده اند مجموعه ای را فراهم کنند که علیرغم داشتن تنوع بسیار در نوع تمرینها متناسب با اهداف کتب درسی باشد و موفقیت دانش آموزان را در این پایه تضمین کند. هر واحد درسی این کتاب شامل پنج قسمت است. در قسمت اول (New words) لغات و اصطلاحات جدید هر درس معرفی می شود. معرفی لغات از طریق دادن معادل فارسی و تصویر انجام می گیرد. هدف این است که دانش آموزان با نگاه کردن به تصاویر و تلفظ کردن لغات، آنها

نوروز
نوروز
روزگار
روزگار را در کف دست

نوروز
روزگار
۱۳۵۷

بهر روزمان نوروز
نوروزمان پیروز

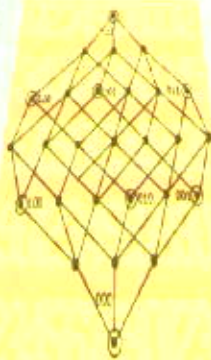
روزگار را در کف دست
بهر روزمان نوروز
نوروزمان پیروز

مجلات رشد تخصصی سه شماره در سال به منظور اعتلای دانش دبیران و دانشجویان دانشگاهها و مراکز تربیت معلم و سایر دانش پژوهان منتشر می شود.

رشد آموزش زیست شناسی

رشد آموزش ریاضی

رشد آموزش معارف اسلامی

رشد ادب فارسی

رشد آموزش شیمی

سال دوم - شماره ۳۱ - شماره ۳۱ - بهار ۱۳۹۰

رشد آموزش جغرافیا

سال دوم - شماره ۲۰ - بهار ۱۳۹۰

The Foreign Language Teaching Journal

Foreign language teaching in the 21st century: challenges and opportunities

Vol. 11 - No. 20 - 1390

رشد آموزش و آموزش تخصصی

